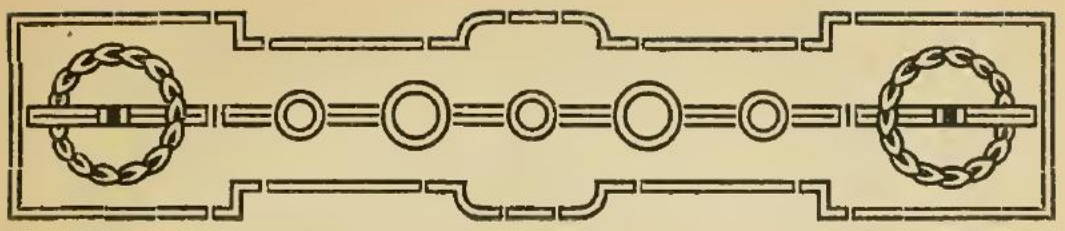

ГЛАВА ПРВА

У којој је описана једна дирљива сцена између калфа-Коте и шегрта Поте, даље, кућа хаџи-Замфира чорбаџије, и тако исто и слика јунакиње ове приповетке.

У кујунџиници Мана кујунџије седе калфа Коте и шегрт Поте и раде. Задубили се у посао. Калфа Коте довршује неку срмали-муштиклу — коју је поручио код њих у радњи неки Миле, назван Мазни, највећи кицош и мераклија у свој махали, ако не и у свему граду — а главати и чупави шегрт Поте, и он шмрче и ради; чисти зечјом ногом неке старе минђуше и баца их на гомилицу преда се. Обојица се задубила у посао, па раде. Калфа Коте звиждуће нешто, а шегрт Поте се занео у посао, па се у један мах заборави, па запева, онако као за себе:

„Синоћке те, леле, видо', Зоне,
Где се премењуваш...

Калфа Коте остави рад, па га само погледа.

А Поте се занео као тетреб, па продужи оним својим танким сребрним гласом;

„Где се премењуваш, леле, Зоне,
„У нова градина.
„Оj хој хој леле, Зо —

али не довршн, јер пуче шамар, и Поте испусти ону зечју погу и мињуше, и погледа зачуђено у калфа-Коту.

— Што ме па тепаш, бата-Коте? пита га Поте питомо, машив се шаком за ударено место на глави.

— А, бре, ешеку нијелан, пита га калфа Коте, какво појење у дућан?!

А шегрт Поте га гледа блесасто, и пипа главу, и гледа да се није и крв пролила.

— Куде си гу чуја и научија, ете, тај песму, ешеку нијелан палилулски?!...

Поте ћути и чеше се по глави, која бриди, па му то чешање чини неко особито задовољство.

— Од кога си гу, збори бре, научија?! опет га пита калфа Коте, али не добија одговора. Ти ли ће за Зону песну да појеш!!... Што си гу ти, па да можеш да појеш?!

Поте оборио очи, па се стиди.

— Паа.... наставља калфа Коте, ти ли си гу видеја, кад си она, дёмек, пресвукује кошуљу, и чичек-антерију у башчу?!... Хм, хукну и духну љутито на нос и заврте главом Коте. Куде си гу видеја? Збори, келчо нијелан.

— Несам гу видеја, бата-Коте, вели стидљиво, шапатом, шегрт Поте; куде смем ја па да гледам чорбаџијске керке! Ја си сал појешем, ете, што се поје по чаршију и по маале!...

— Их! викну калфа Коте и диже руку, да га још једаред удари, али га остави, кад уплашени Поте увуче врат и главу као корњача, да би избегао други шамар, који очекиваше. Коте само обрте главу, па се кришом насмеја; ваљда и њему смешно дође при помисли, какав би смешан изгледао шегрт Поте, кад би заиста вирио кроз плот у чорбаџијску башту и уживао у призору, описаном у песми.

Кад Поте не доби очекивани други шамар, он полако испружи шију и главу, погледа плашљиво

око себе, узе ону зечју ногу и мињуше, шмркну и продужи посао и неразмишљавајући баш много, зашто је добио шамар. Можда зато, што је с тим на чисто био да су шамари сасвим природна и неминовна последица бедног шегртског положаја. А вукао је шамаре преко целе године. Сем првога дана Божића и Ускрса, Славе и Тодорове Суботе (кад се причешћивао), није било дана, да Поте није добио шамара, или у дућану, или на чесми. Зато заборави брзо добивен шамар, па кад сврши посао, примаче преда се бедну своју вечеру, комад хлеба и повеће парче печене бундеве, прекрсти се и поче вечерати размишљајући и хесапећи у себи колико још има да прође, док га закалфе; а чим постане калфа, искијаће први шегрт — мишљаше фаталиста Поте — за све ове до сад добивене шамаре. Боже здравља! Запамтиће први нови шегрт — ко је калфа Поте! Тако мисли Поте и једе печену бундеву и теши се и ужива већ сад. Зато и није чуо, кад га је још једном запитао калфа Коте, где је чуо ту песму?

Калфа Коте не доби одговора.

А није требало да га пита ни где је песму чуо, ни од кога је песму научио, а још мање је смео да се љути, јер је та песма и сувише добро позната била. Певала се по целом граду, и да је калфа Коте мало мало муњуо главом, сетио би се да је шегрт баш од њега истог чуо и научио ту песму, као што је он чуо и научио од мајстор-Мана. А после, баш да је све заборавио калфа Коте, није требало да заборави онај шамар што га је пре недељу дана добио и он сам од мајстор-Мана, кад је ту исту песму пред њим запевао. Зато је више није певао пред мајстором. На и оно мало час, можда шегрт Поте и не би запевао, ни крив ни дужан, добио шамар, да није сам он, исти калфа Коте, звиждукао баш ту исту песму. У кратко рећи, та се песма нај-

радије певала у оно доба, кад се и ова наша приповетка почиње. Била је чисто фатална са своје прилепчивости; и ко је само једаред чуо, није могао више да је избије из главе и заборави. Кад у вече леже у кревет — шапуће те стихове; кад у јутру устане и потражи напуче — опет му се ти исти стихови отму с усана и он певуши ту песму: „Спиоћке те, леле, видо', Зоне....“

Сваки ју је знао и певушио, и жењени и нежењени, и млади чапкуни и стари дилбери певуше је. Чак и прозвани Ћир-Моша Абеншаам певушио би је, кад би што добро продао, или кад би сарафећи кога забушио и преварио — и он би, трљајући руке, певао ту песму. На и ви, поштовани читатељи, без разлике пола и старости, звања и занимања, извесно да знате ту песму о лепој Зони. Али има што не знате, а што ћете тек из ове приповетке сазнати, а то што не знате, то је то: на кога се односила та песма? Та је песма из народа; и Бог зна ко ју је певао, и на коју је Зону мислио тај први, кад је ту песму певао!! И ко зна од кад и на ком далеком крају Србије покрива црна земљица и зелена травица и творца и предмет те песме! И то вам ни писац не уме казати, — јер то ни сам не зна — али оно што зна, то је: да ко је год и кад год је ко — у време ове наше приповетке — запевао ту песму, увек је мислио само на једну Зону, на лепу Зону, Зону Замфирову.

*

Зона је била кћи чувеног чорбаџи-Замфира, богатог и уваженог чорбаџије, силног негда чорбаџије. Дуго се још причало каква је сила био чорбаџи-Замфир; такве силе и таквог господства нема више! Пред пашу је у турско време излазио, кад год је хтео — у по дана, у по ноћи, и био вићен и мио гост у пашином конаку. — Паша се врло

често саветовао с њим. Колико су само кафа и наргила посркали и чибука попушили и мастика попили, и Замфир у пашином конаку и паша у Замфировој господској кући. И не један паша — него неколико њих! Замфир је био сила; могао је човека и са самих вешала скинути, само кад хоће и кад потруди своје чудо и господство. А за ситније ствари у толико му је лакше било. Сваку неправду, учињену кавурима, он је лако, од шале, залечио, само кад се кренуо. Тек се дигне до паше. Јаве га, а паша га одмах пусти к себи. Чорбаџи-Замфир уђе, поклони се паши, паша му да знак, да седне. Донесу кафе и чибуке, пију и сркћу. Паша заподева разговор и пита, Замфир само кратко одговара; чини се љут, ћути, сркће кафу и пушта димове, густе димове, и гледа кроз прозор у страну. Паши већ по мало досадно. — Опет мењају чибуке и доносе друге кафе, а Замфир једнако ћути. Паша већ узнемирен.

— Што си ћутио, чорбаџи-Замфир?!...

— Па... питуј ме, паше, па ће ти зборим! одговара као мало услужно и понизно, али и хладно, Замфир.

— Не ли те пита, а ти си сам ћутио!

Замфир слеже раменима, пушта густе димове, и гледа у страну кроз пенџер.

— Која ми фајда, честити паше, и да ти зборим, рећи ће у неко доба чорбаџи-Замфир. И коме да ти зборим?! На скиде фес и брише чело.

И трећи чибуци и треће кафе дођоше, а чорбаџи-Замфир тек сад мало да се одобровољи и каже што га је нагнало, да дође паши, исприча му неку сиротињску невољу. Потужи му се на неки зулум: на разуздан аскер, на неправедан суд, на насртање на образ и веру, и каже да је донео кључеве од куће своје и да оставља у аманет њему чељад и дворе своје; или нека прима кључеве или нека помогне влашћу својом. А паша му се правда, обе-

ћава, а што обећа то ће и испунити, зна то чорбаџи-Замфир.

— Ете за твој кеф, чорбаџи-Замфир, и тој ће ти направим! вели му паша — и ствар је свршена!...

А и паша је знао увек шта ради; знао је он да је Замфир сила и у Стамболу. Сменио је он — или како тамо кажу — „сургунисао је“ три паше. На није требало ни да иде сам главом тамо. — „Сал дӧр чукне у тӧл у Стамбол — и паша већ беше!“ говораху често мештани хвалећи силу и моћ чорбаџи-Замфира.

А та сила долазила је од силног богаства његовог. Његови виногради и чифлуци многобројни су и ко би их могао изрећати! Али шта да се читаоци ломе преко поља и атара, — кад је доста да му погледају конак, дворе његове, који су и виши и лепши и од самих пашиних! Кућа му је била у једној тесној и кривој улици у близини цркве. Капија велика, сва ишарана честим редовима ексера, са огромним звекиром, показује већ сама она богатство домаћиново. Кућа двокатна, висока, са многим високим одајама, падала је из далека из поља свакоме путнику у очи и разпознавала се усред осталих кућа, са доксатима и мноштвом прозора са капцима. У кућу се улазило преко многих широких басамака. Авлија пространа. Испред куће мања баштица, тако звана девојачка башта, пуна свакојаког цвећа: руже, карамфила, замбака и каквог не цвећа! Само је лепа Зона знала каквога све цвећа није било у башти, јер она се старала о цвећу и залевала га. Скоро свако доба године имало је своје цвеће, и кућа Замфирова мирисала је преко целе године. Пред кућом су још и два стара, граната и лисната шамдуда, неколико дгуња и два дафинова дрвета, која је јако пазио стари чорбаџи Замфир. И у мају, кад цветају дафине, најрадије је седео на простртом сиџадету под њима; пушио, издавао наредбе, сркао

кафу и тада је врло мало мислио; само од времена на време издигне се на сиџадету, пружи нос — као хрт кад хвата траг — и увлачи мирис од жута дафинова цвета и шакама га још више граби и притерује своме носу. Мирис га тај запоси и опија. Буди у њему давне успомене тај оријенталски харемски мирис жутог дафиновог цвета. Па се чорбаџи-Замфир сећа дахирета и решмета, и фереџа и бадемастих великих очију, и песме једне, која се негда тихо певушила по српској махали — тихо да Турци не чују — песме о младом кавуру и о Зејни некој! Тада га обузима слатка сета, и стари Замфир тада тихо жали за младошћу својом под цветним дафиновим дрветом, које је и онда тако исто мирило. И све док цвета дафина, оно неколико дана, чорбаџи-Замфир нерадо оставља кућу и слабо излази у чаршију. Ту седи и пуши, пије кафу и амбарију, одатле наређује и саветује и грди, али и кад се наљути, и грди кога од млађих — ипак је тих дана добре воље.

Био је стари ашик. У многим песмама је спеван са многим, сад већ честитим и примерним матронама, старицама. Млађи свет и не пева данас те песме, а и ако их пева, не зна о коме певају.

И данас, још овако стар, воли хаџи-Замфир да задене по коју стару љубав своју.

— Ааа, Мадо, рекао би, кад је сретне, куде ти је убавиња твоја?

— Е, хаџијо, одговара му она, прође си наше!...

— Прође, Мадо! Отоше си и младос и лепотија, како ластавице у јесен!...

— Еее, ласте се пâ врћу на пролет, — ама твој младос и моја лепотија — никад....

Иза куће је пространа авлија, а иза ове дубока башта са капидиком у црквену порту, кроз који капидик пролазе чорбаџи-Замфирови у цркву на јутрење и на краће молитве. У авлији неколико

копева, пећ за хлеб, штале за коње и велика шупа, а у шупи двоја обична кола па чак и један „најтон“, истина старога фазона, налик на оне фараонове „колеснице“ из библијских слика, које су с њим заједно пропале онога фаталнога дана у Црвеном Мору; али тек кад вам кажем, да је још само паша имао такав „најтон“ и нико више у месту, онда тек добијате праву слику богатства, великог богатства чорбаџи-Замфировог.

Ту, у авлији, су чељадске собе и кујна. Кујна је по правилу увек мало подаље од одаја једне таке чорбаџијске куће, да се не би осећао задах од готовљених јела. У тој кујни се и чељад и укућани преко дана најрадије бавили. Кујна је била најмилије и, тако рећи, најтоплије место у пространим конацима чорбаџи-Замфировим. Ту по некад и сам чорбаџија сврне, да попије кафу. Тада обично сви изиђу, само по једно мушко и женско од млађих остану, стоје ту као свећа право и очекују заповести, дворе га. Али већим делом дана то је место само за чељад и за женскадију. Ту поседају на оне сељачке, грубо одељане и склепане троножне столичице, налик на папуџијске, па по ваздан пеку и сркћу кафу, или једу печене семенке од бундеве или кокице од кукуруза, и онако раскомоћене, само у јелечићима и шалварама, слушају новости из комшилука, махале и града; ту претрасају све, и обично и редовно никога не остављају на миру. Све се ту сјури, и домаћи и из комшилука, па настане један слободан разговор, чује се кикот, цичање, узвици: „Мука те изела!“ По некад се и папучама у шали гађају; а чим уђе мушко, оне ућуте и упреподобе се, као да ништа није ни било и као да ни две унакрст не знају! Из те кујне се већ до сад пет девојака подсвојкиња удало. Ту се загледале и заљубиле у момке чорбаџи-Замфирове, за њих се удале и постале домаћице и мајсторице, али зато ипак и на

даље су се сматрале и осећале као род тој кући. И кад су служиле и двориле чорбаџи-Замфира, нису сматране биле за слушкиње — као што је то обичај тамо на хладном и бездушном Западу, — него као нешто своје, као род у кући чорбаџи-Замфира. Оне га и не зову другче него *чорбаџију*, *аџију* или *чичо*, жену његову Ташану *чорбаџинке*, *аџинке* или *стринке*, а њихову мезимицу Зону звали су просто *Зоне*. У опште односај је патријархалан и срдачан. Чорбаџи-Замфир, и ако је поносит и силан у чаршији и међу Турцима и Србима, овде међу њима је благ; гледа на њих опако, како да кажем, као на децу. Кад по некад уђе у кујну, да запали чибук, ослови их обично: „Ела, керко Мадо, тури си један, ама убав, мерџан-атеш у лулу ми! Ајде, па ће ти поиграм у свадбу! Хахаха!“ смеје се чорбаџија, па је уштине за оне њене једре и румене образе, или је потапка по гојним плећима — од којих чисто хоће да пресне оно мало јелече њено. Бива да по некад бане домаћица му Ташана (од које се чорбаџи-Замфир, и ако је три паше сургунисао — ипак прибојавао по мало); тада чорбаџија брзо узме на се озбиљан вид, па као да ништа није ни било, брзо окрене разговор, па је саветује и као грди по мало и вели: „Ће се удаш. Домаћица ће станеш, образ да чуваш; зашто образ толко — и покаже два прста ширине! Неје, ете, голема ствар, ама, и ту дигне обрве и прст у вис и вели значајно — голём капетал!“ И кад се која уда, он ни онда не прекида своје старање, него и онда разбира како се која влада и обилази их по некад; па је можда то и дало повода беспосленом свету, те је чак — како тамо веле — „турио у песму“ чорбаџи-Замфира и неку лепу Цвету, па и сада се још пева песма:

„Господар ми седи на сандалија,
Господар ми пије љута раџија;
Господар ми збори, Цвета га двори,
Господар се смије, Цвета се вије!“

Чорбаџи-Замфир је чуо и знао за ту песму; није се ни љутио на њу. Можда зато, што је био човек мераклија и волео песму. Волео је да га песмом и буде и успављују. Кад лети после ручка прилегне на доксат, да се одмори и придрема мало, волео је да чује тиху песму, и оне су то знале и тихо би тада запевале:

„Славеј-пиле, не пој рано,
Не буди ми господара,
Сама ћу га пробудити“...

А кад би устао, потрчале би одмах на доксат, да га послуже. Једна му носи на послужавнику парче стамболског ратлока, чашу студене воде и чашицу мастике, а друга леген и ибрик и танак пешкир. Он би се умио, обрисао руке и лице, и мало — али само обичаја ради — стењао би и јечао почешће. „Ој леле! стење и мази се чорбаџи-Замфир, куде је тај смрт, да ме узме у Горицу, да се не мучим... пшешко живење моје!“... Тужно би се на тежак и бедан овај живот, па би се прихватио ратлока и разговарао се и шалио мало с њима, питао би их: има ли што слађе од ратлока?

Једном речи, владао се потпуно господски, и било му у конацима све асли пашински. Где год човек баци око, свуда види само господство. А тек унутра у кући, у предсобљу, шта све човек може да види! Ту силни легени, ибрици, сахани, сребрни шавдани, тепсије и синије по метар и по у пречнику, па оне ћасе, мангали и чега ти свега ту није, и све то сребрно или бакарно па калајисано. Сваког дана имају доста посла девојке, док све то изрибају, па се сија по чорбаџи-Замфировој авлији, као да су се сунца спустила и поређала доле по калдрми. А тек по одајама! Какав раскош и какво шарење! Тилими пиротски и ћипровачки, ангорски теписи и сандуци седефски стамболски, пуни свиле и кадифе; по дуварима оружје скупоцено, поклон

од паша и бимбаша. Уза зид са све четири стране ниски миндерлуци. У свакој одаји по једно скупоцено сребрно кандило гори уочи недеље и празника пред иконом из Русије, која је сва сребром опточена, а три кандила гору пред оном највећом иконом из Јерусалима, што ју је донео још некад отац Замфиров, кад је био на ходочашћу, куд је повео и свог десетогодишњег сина Замфира, који се данас с тога зове још и хаџи-Замфир.

Али хаџи-Замфир имао је још једно богаство, имао је нешто што се не може лако купити ни стећи, нешто што сам Бог дарује човеку, па зато то сваки чорбаџија и нема. То је лепа ћерка његова, његова мезимица, то је млада Зона, Зона Замфирова. Сва су деца Замфирова била лепа, све удате ћери његове као жене осташе лепе, али је Зона ипак најлепша међу њима била. Имала очи као кадифа, косу као свила, усне као мердан, зубе као бисер, струк као фидан, а сва је била оно право „злато материно.“ Она је та, на коју је сваки мислио, кад је запевао ону песму „Синоћке те, леле, видо', Зоне.“ Море, па не само ту песму него и ма коју другу песму, сваку песму, у којој се само спомиње девојка и љубав, кад би тада запевали, мислили би сви, увек, само на Зону хаџи-Замфирову. А она је знала за то, па као свака ванредно лепа а уз то још и богата, била је размажена, пуста, немилосрдна, готово рећи демонска. Ко је није знао и ко се није за њом окренуо, кад, поносито као паун, промине чаршијом?! Од пуковника па до паредника, од старог начелника па до ћосавог практиканта, од мајстора до шегрта, — све је то радо гледало и увек нашло тек нешто да се окрене и погледа на ону страну. И сам стари пензионовани председник суда, кога су млађи чиновници међу собом звали „мачор,“ и он би се сваки пут окренуо за Зоном, а кад би му пребацили и дирали га, — он би се бранио, да му

није ни до каквог ђаволства, него да му се увек нешто стегне око срца; пада му, вели, на ум његова Јелисавета, која би сад исто толика и истих тих година била!... Па би се опет окренуо и гледао на ону страну, куд би прошла Зона у оној њеној зеленој атласној бундици и алевим шалварицама, које су за два три прста вириле испод жуте сатинске сукњице са цветићима. А никад сама није ишла; увек је око ње било бар пола туцета неких тетака и стрина. Кад иде, она се ломи у струку, ситно корача, а главу издиже и пружа је поносно мало напред, као водена змија кад издигне главу и броди водом.

Сва чаршија гледа за њом, и мимопролазећи и они што седе по ћепенцима и шију фустане и памуклије; само је погледају, махну главом и груну се у прса и уздахну, па шију даље. И сам Манасија — „чапкун Мане“ назван — кујунџија, колико је пута — он, чапкун и несрећник, да му је требало пара тражити! — колико је пута, кад она прође, од севдалука треснуо по дивно израђеној табакери од чисте срме и слубио је, кад прође Зона Замфирова! А за тим би баталио посао, примакао би своју табакеру, направио цигару и пуштао густе димове и дуго и дуго запет у мисли гледао би за њом чаршијом. Блењу за њом и чинило му се као да је остало трага од ње; као да види траг њен, дугу зелену пругу од бундице и жуту од сукње и алеву од шалвара лепе и поносите Зоне Замфирове.

ГЛАВА ДРУГА

У њој је опис Манасије кујунџије, познатог и под именом чапкун-Мане или Манча, који је — и ако ова приповетка не носи његово име као наслов, — ипак некако главни јунак ове приповетке.

А ако се Зопа поносила, што се свет за њом окретао, могла се, вала, поносити, и те још како, кад се за њом осврне Маше кујунџија! Јер и исти тај Манасија био је красан младић. Било му је тако двадесет две или три године. Врло је рано отпочео радњу на своју руку. Отворио је дућан пре неколико година, али га је затворио, јер је морао у војску. Кад је одслужио рок, вратио се, и тада је по други пут отворио дућан. Био је добар мајстор, али сиромах; па ипак је било разлике између оног првог и овог другог, доцније отвореног дућана. Онај први је био мањи и празнији, а овај други већи и пунији. Онај први није имао ни врата, него само ћепенак и мајстор Мане је преко ћепенка ускакао напредно вешто. Дугим ускакањем извештио се до невероватне лакоће, тако да је могао још опако у лету, у скоку, скрстити ноге и одмах се и посадити прекрштених ногу као Турчин, и све је то, што би наши стари писци рекли, свршио у једном окатренућу. А пре тога би сам почистио метлом испред дућанчића задиркивајући девојке, које се с чесме са стовнама враћале, или би с оним комшијом преко сокака разговарао, а тај разговор био је за водопоне као она Скила и Харивда за старе путнике. У дућан нико више није могао стати, зато у прво време Мане није држао ни шегрта, него је сам самцит у њему радио; пазарио и пазио да ко што за време пазара не предигне из дућана. У њему је пет дана радио а шестог, у суботни, пазарни дан, пазарио са околним сељацима и ћуркастим сељапкама и сељанчицама које се загледају у

Мана — а био је врло леп — па и не умеју одмах да кажу, за шта су дошле и шта хоће!...

Кад је ово по други пут, после војске, отворио дућан, и муштерија је према дућану многобројнија била него пре. И он сад није имао нужде да ускаче на ћепенак, него је улазио па врата достојанствено; застане увек мало на вратима и грди млађе, каже како се данас не може човек на млађе ослонити, па тек онда улази. Мане је сада узео и једног шегрта, који већ пола године дана — од последње славе Мапине — како иде без капе, чупав и гологлав; јер још никако не може да се сети где је изгубио капу. А у могућности је да држи и калфу. Дућан му пун, а поруџбина сваки дан. Некада у оном малом дућанчету свом израђивао је само просто прстење, белензуке, звонца и меденице, и оправљао батаљене муштикле и олупане табакере; а сада у овом другом израђује и боље и скупље ствари, као: минђуше, зарфове, пафте, укоснице, ланчеве за сахате, и муштикле и табакере од сребра и срме; има и старих грчких, римских и српских новаца, бави се нумизматиком и с тога чак држи и археолошки лист „Старинар“.

Па као што је био добар мајстор, тако је био и леп момак. Црномањаст, лепа велика ока, састављених танких обрва и тапких брчића. Већ и по самој својој природи и по занату свом кујунџијском био је отресит и пажљив на одело, а то је још више и притврдио служећи у војсци и то, као варошки син, у кавалерији. Носио се лепо и радним даном, а у толико лепше недељом и празником. Кад обуче оне његове уске чакшире маслинове боје, а на груди тапку жуту свилену памуклију, преко ње јелек и гуњче опет маслинове боје — а све у силном гајтану — па се притегне траболос-појасом, за којим му је сахат о широком сребрном ланцу, који је Мане сам израдио, а на главу кад накриви фес, шајкачу

или астраганску шубару — како већ кад време захтева — није било женског чељадета, ни млађег ни старијег, а да за њим не погледа! Млађе загледају, кришом испод ока, па тек само уситне, кад прођу испред њега. А чине се, као да га и не гледају, него гледају право преда се и иду ситно, право и пажљиво, као да прелазе преко каквог брвна, преко потока. А оне старије и познатије, оне матроне што носе лагиране папуче и свилене чарапе са црвеним петама, оне што кажу да га воле као своје дете, оне га не само слободније гледају, него се и зауставе и разговарају с њим; а кад се праштају, не може човек да сачека краја. По неколико се пута рукују и вичу: „Ај' са здравље!", али не пуштају одмах руку; држе га дуже за руку и све нађу по некога да поздраве. „Па поздрави се на мајку ти Јевду!" па га пољубе у чело или у образ. И Мапе пољуби у руку, и таман да пође, а њега опет задрже, опет се рукују и веле: „Па поздрави се на стрину Кеву!" па опет руковање и љубљење; и он опет љуби их у руку и извлачи своју руку, а оне опет: „Па поздрави се, ете, и на тетку Доку!" па га опет љубе у образ, тако да мора формално да се отме и да бежи. Тако жене; на против, многи старији људи њису га баш најрадије гледали. Само духну на нос. „Хм! Јà-га, што је џимпир! Анасапа!" рекну, кад Манча прође крај њих, па се од силна чапкунлука ломи кад иде, а накривио фес на једно око. — „Ех, црна Јевдо, — што роди сина чапкуна!..."

Млађе га истина њису могле и смеле љубити, али су га у толико чешљивије кришом гледале, нарочито недељом, кад игра *оро* на ћошку Шефтели Сокака. Од свију момака он је најлепши био а у колу најбољи играч, а према свирачима најгалантнији. Увек је стопарац давао, кад је водио он коло. Кад је у коло долазио, онда би облачио једне ки-

џошке плитке џипеле са високим штиклама, а у свакој штикли био је, још кад се џипела градила, вешто намештен по један прапорац. Па кад Мане заигра и заплете и залупа ногама, звече они пусти прапорци и силно дирају у срце све играчице. Мане је најчешће водио коло. Само позове по једну девојку, да с њом поведе коло. А она се стиди, хоће од стида да прогута ону мараму коју је метнула на уста, и сва срећна пружа руку Ману, па игра с њим! Не игра него лети, кад Мане поведе „Осампутку“ или „Потресульку!“ И само они прапорци у Манчиним штиклама што казују, да играчи додирују земљу и да се ипак на земљи налазе!...

А као што је био добар играч, тако је био добар и певач, ловац, јахач и весељак и за друштво човек. Кад год би свршио какав посао и зарадио добро, тада не би жалио ни времена ни пара, да се провесели и продумбуси мало с друштвом. А то је било онда, кад би, на задовољство и своје и муштерије, свршио какву мало крупнију поруџбину, а таких је, како који месец, све чешће и све крупнијих бивало. Прочуо се мајстор Мане и са крупнијих радова! Некада се поносио само муштиклом коју је извезао Ибиш-аги, или табакером у газда Гапа, или сребрним прстеном који је направио Видену, кмету великовртопском. Славан прстен, масиван прстен беше то, дуго се познавао на ћати Трајку! Кад га је приликом неких партијских размирица и неспоразума звршнуо кмет Виден, носио је ћата три недеље од истог прстена чворугу на челу, па изгледао с њом на челу као инорог. — А какво је само сребрно кандило израдио за Светог Пантелеја; па сребрну ручицу за икону Богородичину у Дивјанском манастиру! И глас о вештоме мајстору Ману кујунџији отишао је далеко по свету, тако да је чак и за Свету Богородицу Ржанску израдио тежак крст од срме. ...После сваке таке на

задовољство извршене поруџбине, осећао је мајстор Мане потребу да се мало поодмори. Тада би узео тамбуру и отишао у лојзе, или пушку, па отишао мало у лов. Или би узјахао коња, па отишао чак до Врања, до Коштане, па би у вече зассо у какву малу кафаницу са добрим вином, и у друштву се бурно провеселио. Пио би, а чочеци би му певали и играли и вили се пред њим до зоре, а он их, расположен песмом, свирком и игром њиховом, бацао на крило тако силно, да би им папуче полетеле чак у штукатор, и лепио би им стопарце и динаре и уверавао их да приме: јер је та пара, каже, „алал-пара!“ Због свега тога он је био радо гледан од млађег света, али многим родитељима није се допадао поред свег његовог лепог заната и златних руку његових; није им се допадао, што је ловац, биљеција и весељак — и тако је мајстор Мане од њих и добио онај надимак: чапкун-Мане...

ГЛАВА ТРЕЋА

Она је по мало и наставак Главе Друге. У њој је даље испричан један моралан удар, који је задесио Мана — заједно са последицама његовим. У овој глави је, даље, и решење фамилијарног већа, које је било састављено из две стрине и четири тетке Манчине.

Као што је Мане био мали мајстор, тако му ни кућа није била велика. — Кућа му је била у Јенимахали. Мала, али лепа бела кућица са повећом баштом, са доксатом, обраслим у ладолежу, хмељу и виновој лози. Пред кућом пуно шимшира, а међу шимшировим дрвећем један велики стари шимшир, који чак и хлада даје. Нико не памти, да је икад

маљи и таљи био; и сам дед Манчин причао је да се још дететом играо под њим, и то под толиким истим! — Авлија је сва била у цвећу. Као и сви на Истоку, и Мане и мајка му Јевдокија волели су и неговали цвеће. У кући је било и голубова и гугутки у корпама, повешаним испод крова. Па кад цвеће замирише, а гугутке загучу — оријенталац се сваки тада радо одаје тихим сањаријама! Беше то кућица пуна свега и свачега, а највише топлине (оне топлине коју ћете узаман тражити код нас); као и све куће у тим крајевима беше она право топло, скровито и мирно гњезданце! Кућа није имала прозора с улице. Изгледала је као була с јашмаком и фередом. С улице је био само бео прост и једноставан зид, тако да укућани нису имали никакве везе с улицом. Прозори са улица им нису одвраћали нажњу породице на свет што пролази. И кад човек уђе у таку кућицу, — он се осети некако више сам свој; далеко од града и вреве и тишме градске, и он уживa у оној пријатној тишини кућевној. — Осем кућице, Мане је имао и нешто земље; неколико њива, и један већи виноград ради грожђа и вина, и други много маљи ради теферича, јер је био на вапредно лепом месту, имао хладну студену воду, у близини певали славуји, а туда често пролазиле на рад босоноге девојчице с мотиком на рамену, те је то Мана у толико чешће вукло у поље и зеленило, и правило му — крај оних природних лепота — теферич још пријатнијим.

А Мане је волео да теферичи. Простре ћилимче — које би донео за њим Поте шегрт заједно са шпшенцетом мастике — збаци плитке кундурице с ногу, седне и узме тамбуру, па запева ону своју најмилију песму:

„Зелен зекир,[1] драго моје!
Што ми, драги, не долазиш?

[1] *Зекир*, сафир, драги камен.

Синоћ сам ти долазила,
По азбашче пошетала,
Алов јаглак изгубила.
Ако ми га, драга, нађеш,
Опери га, прати ми га
По чипака Спиридона! —
Опрала би, драго моје!
Ракли-сапун нестањује,
Бистра вода пресањује,
Јасно слунце на западу! —
Опери га, драга моја!
Твоје руке — ракли сапун,
Твоје очи — два кладенца,
Твоје лице — јасно слунце!...“

Кад год би Мане запевао и испевао ту песму, увек би, — и ако је био жустар и вредан мајстор — увек би тада зажалио на судбину своју и на уређење у свету: што је то Бог оставио, да човек баш мора радити и у зноју лица свога зарађивати хлеб, кад, ето, од левентовања лепшег и лакшег заната нема!...

У лето зором, још за росе, одлазио би тамо, попио кафу, коју би сам тамо на сухом грању пекао, наслушао би се песме тичица и надисао свежег и мирисавог јутарњег ваздуха, умио би се јутарњом росом, па би се одатле, окрепљен и весео, враћао и отварао дућан, и био врло разговоран и предусретљив с муштеријама, које су већином биле млађе и девојке сељанке, тако похлепне на минђуше, прстење и манистре.

*

Ручао би како кад, некад код куће а некад — и то чешће — би му се, нарочито кад има какав већи посао, јело у дућан доносило; а кад је што боље зготовљено, пшао би Мане кући и ручао с мајком. — Јевда, мајка Манина, била је још лепа и држећа жена, још испод четрдесет година. Остала је рано удовица. Имала је мужа којега је волела и

обожавала, јер је и телом и душом био лепота од човека. А и сам епитет — управо епитети — сведоче то. У чаршији је имао неколико епитета: *челеби-Ђорђија, дилбер-Ђорђија, ашик-Ђорђија.* Јахао је добра хата, носио лепо одело; није се бојао Турака, и важио је као срећан и дрзак крijумчар; преносио је со, барут, књиге и друге поверљиве ствари из Србије. Изван куће је био поносит, а у кући нежан. Оплакала га је и искрено ожалила Јевда и жали за њим ево већ петнаест година. Јављале су јој се прилике, добре прилике, али се она не хтеде удавати; јер ни један од тих што је прошаху није био ни приnети њеном челеби-Ђорђији. А већ и сами им надимци казиваху то; беху то све нека имена буди Бог с нама! — Неки Тапе „Домаћица", неки Ване „Јагурида", неки Гане „Мајки на душица" — и све тако нека имена! — Добри људи, лепе, прилике — али при свем том, ипак бедни изгледаху према покојном Ђорђији, оцу Манином. И тако Јевда остаде удовица и посвети се сва неговању и васпитању сина свога, који је био сушта слика и прилика свога оца. Она је лебдела над њим; свака најмања потреба била је одмах испуњена. Она је чисто умела сину и мисли његове погодити; чим би само помислио и у себи зажелео нешто — мајка би му погодила шта жели и мисли — и испунила му већ!

*

И код тако лепог живота и слагања, како је морало бити Јевди, мајци Маниној, кад је чула да јој падају сина у једним новинама; и кад ради тога Мане постаде пргав, па сваки час долажаше у сукоб с мајком, коју је дотле увек најнежније ословљавао. —

— Јевдокијо, црна друшке Јевдо, твојега ти Манчу, ете, турише у новине!... тим речима је поздрави једно јутро комшика њена Таска.

— Туго-о-о-! викну Јевда преплашено. А за што га турише! Неје чиновник, та да се карају?!

— А кој знаје! Ама *ништо*, стрнке, напрајише оди момче! ...И чочеци и ченгије турише на куп сас њега у новине. Леле-е!! Срам да ме изеде; ем што сам сал комшика — па иска срам и резилак да ме изеде! Чети си свет, — па се смеје!

И доиста беше изишла једна подужа белешка о мајстору Манасији (реч: *мајстор* беше под наводницама) где се напада на њега: да није никакав мајстор и да не требају свете цркве да поручују код њега црквене утвари и сосуде, — јер он зараду ту упропашћује са мухамеданцима, нашим највећим непријатељима, непријатељима свију наших светиња! Белешка је била подужа, пакосна и заједљива. А потекла је од једног кујунџије дошљака, коме посао није ишао најбоље; или, управо, ишао је посао, али он није био задовољан зарадом. Признавао је да му је Мане опасан конкуренат, кад се узме у вид његов кућевни трошак и кафански џепарац. Зато је нашао неког адвоката буџаклију и замолио га да се заузме, рече, за праведну ствар и да му напише за новине.

— Они нама просто не дају да живимо! тужно се тај господину адвокату. Они живе — будите Бог с нама! Ништа не купују на пијаци!... Кад си их видео у парку, да се шетају кô други људи Јевропејци; да изведу жене, или сестре, или рецимо, свастике?! ...Или у вече на концерте да дођу?!... Јок, брате. „Ми ће си у лојзе искочимо!“ Па понесу и шта ће да поједу и шта ће да попију; нико паре њихове не виде! А ја сам светски човек; ја хоћу добро да поједем, на, брате, и да попијем хоћу... Код мене мало који дан да нема супе, а они празилук и на први дан Божића... С таким светом не може да се издржи конкуренција. Па ја онда треба да крадем срму и сребро — па да могу конкури-

сати с њима... А мени отпадали покти на Горици; то јест, није баш мени — али исто кô да је и мени!... Па, молим те, уједуриши ти то; а ја знам, шта је право...

— Не бригај ти! рекао му адвокат пружајући келнеру чашу и питајући га, која је? Ти памти... Је л' седма? Добро... Кад ти кажеш, верујем. Ја ћу да пијем, а ти памти, па наплати! Наплати, брате! А за тим се окрене клијенту, па настави: Не бригај ти, рече скидајући шешир, јер му се глава чисто пушила од шива. Знаш ли, бре, како ћу да га поткупим!? Море, ни нас с маслом неће га моћи појести!...

И одржа реч! — Написа тако, да је све брујало по граду. Читали су и пријатељи и непријатељи Манини; они га жалили и замерали му и заташкавали „бруку", ови ликовали и ширили даље тај глас. — Мане је био као луд неколико дана. Није се он навикао на таке ствари, није био чиновник, па да је огуглао и да може тако лако прогутати и сварити ту ствар као други, цивилизован, свет! Био је бесан. Турио је каму за појас и готов био на свашта; али никако није могао да дозна: ко је то написао, поред свег трагања и распитивања, а по потпису се није знао ни могао управљати, јер је на свршетку овог накосног написа као потпис стајало само: „Један веран син наше свете православне цркве". — И морао је најзад и Мане прибећи перу и писању, том новом оружју, како кажу, и написати једну исправку. Исправку му је написао баш онај исти адвокат буџаклија, који је и непријатељу његовом написао напад на њега!...

*

У кући Мана кујунџије несрећа. Она лепа идилска тишина претвори се у паклену досаду. Јевда као убијена, а Мане зловољан. Јевда никуд не излази, а Мане опет слабије преко дан долази кући; а и

кад дође, боље да не дође, јер је ћуран и цандрљив. Свачему махнише, ништа му се не допада као пре; ни јело му није зготовљено као што треба, ни постеља му није намештена по вољи, ни кошуља му није опрана и упеглана, као што би он хтео. Сваки час сукоб с мајком, према којој је дотле увек послушан и особито пажљив био. А Јевда ћути, трпи, и плаче кришом. И то је тако трајало неколико дана, тешких и црних дана, а за тим, мало по мало, па се смирило и утишало. Тек онда поче мајка поиздаље наговештавати Ману: да би већ требало да јој нађе „одмену“, јер она је, вели, већ остарела.

— Дође си други земан: заступи други ред и адет, говорила би му Јевда. Тражи, си дете, прилику спроти теб'; а наше старовремско, — беше веће!... Што да те турају у новине!? Што да си губиш младос' и лепотију по мејане и кафане сас оне росиије, никакве вере!... Та да те турају у новине и да те чете по махале и по чаршије!? Зашто, Мане, дете моје? У зêм да пропаднем, оди срам и резилак! Жива ти ја! Узми си, доведи си дом невесту! Погле кол'ки човек стаде! Татко ти Ђорђија беше у Котине године, кад ме доведе у кућу си! Е зашто да ти пропада век?!...

Тако је Јевда говорила сину. Мало који дан да му није читала и говорила. И Мане јој рече да је то и његова давнашња жеља. Обећа јој да ће урадити онако, како она жели.

И тако је тај испад у новинама имао за последицу, да се учинио тај прекрет у животу Манином. У осталом, и без тога не би се дуго чекало на то, јер тамо, на Истоку, раније се и сазрева а раније и стари. Чим девојче почне да гризе доњу усну и терзија јој почне да мери и шије фустане — она је за удају; а дечак, чим почне да криви ноге и накривљује фес на једно око, и да гледа врхове од ципела — он је већ за женидбу!... Чим отвори дућан,

одмах осећа да му треба и домаћица. А и сви му повлађују, сви га хвале да је добра прилика и вели: „Море, па има си човек и дућан!“ и ако је том човеку тек осамнаест година, а дућан му мало већи од већег путничког сандука. — Такав је тамо обичај. Јер чим неко има само мало веће бркове, већ га зову и саме удаваче „*чича*“, а ако још пусти и браду, њега сви зову „*попе*“ или „*дедо*“, па ма колико се он на то љутио. А кад пролази махалом сав женски свет, и жене и бабе, одају му чест: устају с прагова авлијских врата и остају тако стојећи — са мало погнутом главом и рукама под пасом — све док он не прође!... — Зато, хтео не хтео, мора — да се жени, јер га све гони — и комшилук и чаршија и кућа и родбина. Родбина тек само поведе реч пред њим о њему: „Море, оће, ете, да га женимо!“ А он обори главу, гледа у страну, стиди се, — али не пориче, нити се брани. У опште код те средње класе са женидбом иде много брже и лакше него код оних виших, богатијих и учепијих. Али зато и нема ту оних силних маторих момака, који се туже на влажно време и на рђаву кујну, нити оних силних зловољних маторих девојака, што миришу на камфор и носе памук у ушима. — Не, овде никад дотле не сме, и не може, да дође!...

Тек спопадну човека који није ни у сну снио, и ни накрај памети му било да се жени, и навале на њега са свију страна: да се жени! Као несташна деца кад метну коњску муву магарцу у уво, па га тиме силно узнемире, те се, јадник, узаман баца ногама, стреса товар и самар, али му све то ништа не помаже; — тако и овоме само пусте у уши мисао о женидби и женици — и ви сутра лепо не можете више да познате оног јучерашњег срећеног, мирног и задовољног човека! — Тек му кажу: — „Море онај „*човек*“ много се нешто распитује за тебе!“ — „Који

човек?“ — „Па, онај, де... у сукњи; из јучерашњег друштва!“ — А он се сећа, смеши се и каже да га се то баш ништа не тиче, а обично заврши: „Па шта каже, Бога ти?“ — „Каже: да јој се допадаш“. — „Славе ти?“ — „Здравља ми!“ — „Па шта каже још?“ — „Каже да јој изгледаш горд, и вели: Шта чекаш? Ваљда се још ниje та срећна, та твоја будућа, родила? Или, вели, ваљда тражиш много пара!“ — „Здравља ти? *То* баш каже?“ — „Ама, молим те, ни речи!“ вели онај тајанствено. „Молила ме, да ти ништа о томе не кажем!?“ — „Их, болан брате!“ вели онај и сада само мисли о томе и ни о чему другом. Налази да му је живот пуст, да нема неге довољно. Помишља чак и на старост и болест, која може наићи: на ко ће га тако свесрдно моћи дворити, ако не жена, та верна другарица и сапутница човекова, и он осећа да не може више овако остати! У кратко, чуди се како то и може и једног дана бити без „домаћице!“ Налази да је то најлепша женска и да просто не може без ње; она је само за њега створена а он за њу! И један дотицај коленима испод стола, и једно „*ти*“ које му она први пут изрекне, — привуку га и притегну силно њој, као најјачи конопци и ланци („ружични“ наравно)! И не прође много, а свет га види, лепо избријана са подбријаним вратом, омирисана берберском сапуњавицом, где достојанствено — окружен неким теткама и стринама — гêга у прошевину, а уши му се црвене од тешка стида,

Нешто тако могло се очекивати и у овој прилици код Мана кујунџије. О тој ствари је већ неколико дана мислила најозбиљније Манина мајка Јевдокија, па је на послетку и сазвала једно вéће, фамилијарно веће од родбине, веће постаријих жена.

И оне се одазваше и дођоше. Дође и тетка Дика и тетка Кара, и стринка Парашкева и друга стринка, Николета, и тетка Рушка, коју су сви сма-

трали за род, а нико није знао да каже, како им је род. Манина мајка им каже зашто их је звала. Исприча им шта ју је нагнало да убрза ствар; исприча им о новинама и о оном резилуку, и каже им да озбиљно хоће свога Мана да жени. Пита их шта они мисле. Свака је говорила и свака се редовно бестрага далеко удалила од саме ствари и отишла на десето; свака је била опоменута да се не удаљује, него нека се држи саме ствари, и свака се нашла увређена и дизала се, да иде, па свака опет остајала. Али све скупа ипак сложне беху у томе: да Манча треба већ да се жени, и да оне све сложно треба да легну на посао, па да му траже прилику. И када бану, и незвана, и дође још једна, четврта тетка, нека тетка Дока, са рукама преко трбуха, и запита их: шта су се скупиле? рече јој важним и озбиљним гласом стрина Парашкева:

— Збрасмо се, стринке Доке, оћемо, сте, да женимо оној наше магаре!...

ГЛАВА ЧЕТВРТА

У њој је испричано једно фамилијарно веће, на коме је утврђен списак кандидаткиња, то јест девојака за удају, или још боље, девојака, од којих једну треба себи за сапутницу у животу да изабере мајстом-Мане кујунџија.

Неколико дана доцније, а код Јевде се опет скупљају на ново фамилијарно веће. Сваки час тек заклапарају налуне или папуче преко калдрмисане авлије, и једна по једна стрина или тетка долази, са рукама под пазувима. Скупљају се, и ту су већ на окупу све тетке и стрине, ту: Дика, Кара, Рушка, Парашкева, и Николета, и Дока. Све су оне дошле

на позив Јевдин, само најмлађа, тетка Дока, дошла је, као и увек, незвана. Била је то још лепа и једра жена, мало чудних манира. Често се заборави, па звижди сокаком. Њу су обично увек избегавали; нити су је позивали к себи у кућу, нити су је водили, кад су куда ишли. А ако су је баш кадгод и повели, — то је увек било после дужег свађања и погађања око постављених услова, на које је услове Дока тешко пристајала. Јер Дока је била врло незгодна; увек би по нешто лупила, и ако је нико питао ниште, и често би тиме друштво у неприлику доводила. А имала је обичај да оно што каже, упорно брани, па и да се потуче; јер је била позната као убојица. Зато су је избегавали, а кад је се нису могли отрести, него су је морали повести — водили су је само под тим условом: да ништа, ни речи, не сме проговорити. Редовно се тада морала заклети у своје очи и у живот свога мужа Сотираћа — кога се она, узгред буди речено, врло мало бојала — да неће ни уста отворити! Но, у осталом, све то избегаваље њу је мало бунило, а онима је мало помогло. Јер Дока је увек умела некако лако и вешто да намирише, где је добро друштво, било по каквом мирису од пржене кафе, или по звуку од цврчања на тавици, било на послетку по папучама и налунама, поређаним испред неких врата, — што је за њу увек био најбољи и најнесумњивији знак и доказ, да ту има друштва, и да ће бити кафе и јеглена.

Четири тетке и две стрине Манине поседале по миндерлуцима унаоколо и све срчу кафу, а поneке и задимиле као мушко. Тетка Дока пије и кафу и мастику и уз то пуши као Турчин.

Срчу кафу и разговарају о удавачама, за које су нашле, да би могле бити прилика за њиховог Манчу.

Поче стрина Параскева:

— У Мадиће, ете, там' спроти Зелену Чешму, какво девојче искочи — пуста не остала!... Онакву лепотињу веће у мој век — а ја сам си жена убавачко стара — још'те не видо'... Фрузина гу, ете, име...

— Мори, зар она си је једна! прихвати тетка Рушка. У Јордана Калтагџије дом — што си процафте девојчепце, ете, оно Тимче... Како замбак т'нка! Да остаде још'те турцко, — ћаше, две ми очи, заради њума зулум да се напрајн на вêру ни!... Е, што му, Јевдо, не зборић, ете, за њума?

— Е, што да чиним?! вели Манина мајка. — Зашто да му зборим? Што да га карам? Карање нема! У војску терају сас зор, а у женидбу — јок!

— Ели је, зар, у Београд бегенисувају какву мâзну београђанку, — та му саг ове наше несу прилика?! умеша се тетка Дока, али не доби одговора ни од једне из већа.

Споменуше још неколико њих. Споменуше Дику Грнчарску, Ленче Кубеџијско, Доне Чешмеџијско и Зоне Ставрино и Јоне Мамино. Све су то и лепе и поштене девојке и радене девојке. Целе недеље раде у кући, у недељу у свиленим фустанима у коло, а у понедељак завргну мотику преко рамена, па невајући „Зелен зекир, драго моје", иду у поље, у њиву или у виноград... Све су то биле лепе прилике за Манчу. Признаје то Јевда, и каже да ће говорити Манчи, сину свом.

— Да зборић, Јевдо, рече јој тетка Дока. Да му зборић, ем повише да му зборић за тија девојчики! Што да си седи неженат, та да си губи век и године?! Дервиш ли је, калугер ли је, — та да си самотује?! И ја му зборешем, ама ме ич не слуша!... „Ајде, вика ми он, ћути си, Доке! Тебе ти ласно, рече; ти си мислиш да се саг ласно може да ожени, — да ми је мен', рече, ласно невесту да нађем, како теб' што је ласно шишенце ракијке да

си пијнеш!... „Бећарл'к џиби султанл'к олмаз“,[1] рече, и толко! Не теде више, куче, ни да си збори с мене, а и ја га — кад видô што је брљив, — батали!... А што па има девојчики, што су пристасали за удавање, — паша, па да гим не мапише! Ем кол'ко ги мило да се удадну, и тол'ко ги јоште два пут помило за нашега Манчу, од кад се, ете, врну из војску из Београд!... О, Бож'ке! Кол'ку ми чес' чине и давају девојчики, а све заради твојега Манчу! Убаво си видим, демек, зашто је тој! Преко чаршију трче, та да ме у руке целују, „живо-здраво“ ми рекну.... сал што се срамују да за Манчу, ете, нитују... А из очи ги, ете, тој четим!... А ја си веће убаво знајем, заради кога ми тај чес' чине. Некња си беја у амам, а туј си у амам беоше и оне, ете, та Дика Гричарска, Гена Кривоканска и Ленче оно Кубеџијско. Беше ту и оно Зоне Замфирово; ама оно си, како чорбаџијско, беше са своји; не бањаше се ни па збореше сас овеја. А ове — ама знаш како ми чес' давају, како ми лацкају! „Стринке, стринке, мори! Еве ти мој сапун!“ вика једна; „Узни си, стринке Доке, мој сапун, киридсапун је!“ вика па друга. Бож'ке! Да се поломе служејећи ме!... А ја си седим, па, како пашина мајка, примам си чес' и од једну и од другу, — ама си мислим у мој памет: „А, рипчики! Да се истепате ви за тој, викам; ја, ако сам си жена проста, убаво си знајем, дек неје заради мен' тој.“ Па си зборим у памет: „Бож'ке, која ће ми саг бидне снајка у овеј покладе!?... А лепе, па убаве што су — лелее, Јевдо, очи да си не скинеш сас њи! Ја ги сал гледам па си сеирим! А туј при мен' си седи ан'ма на Имер-агу, па рече: „Виде ли, Доке, што је, рече, убаво овој Зоне Аџијско; па бела како замбак, а очи гу како бадем, а грло како филдиш,

[1] Ни султанлук није као бећарлук.

а уста гу, рече, како мердан-атеш! ...Ех, рече, пуста, рече, вера што ни смиће и на нас и на вас, — а кеиф ми, рече, да гу узнем, ете, за мојега Халила!...“ И истин' збореше жена! А ја гу теке тагај топрв погледа малко боље Зону. Па кад гу видо' ону њојну т'нку снагу, па оне њојне пусте косе, па оне беле цврсте груди, како два филџана — па оно њојно девојачко срамување!! Леле, тугоо!! викну Дока, па се завали онако бећарски и распали цигару, сркну из филџана, па настави: А мен' ми дође ништо жал, па си зборим у памет: „Ех, црна Доке, пусти твој к'смет!... Што несам бећар; та да гу ели узнем ели отнем од татка гу“, — тол'ко што је лепотиња!....

— Ајде ћути си, несрећо! обрецну се Јевда на њу. Неје те ни срам?!... Како збориш то?!...

— Ете што?!... чуди се и брани Дока. Што си лошо зборим?... Ако си прајим кеф, белким сас *уста* си прајим; ништо, ете, лошо не направи!.. рече и испи опет једну чашицу мастике, па додаде: Ако искаш, Јевдо, ете, све да ти ги зберем један дан па куп у амам — та да гледаш и сеприш и бираш, ете, за твојега Манчу, па да ти, како и мен', дође жал и криво — што неси *ти* Манча!

— Их, гракнуше неке, што је брљиво! Неје те ни срам! Ни, какво зборење! Иди си дом! Несрећо бећарска!... Дом да си идеш! повикаше и скочише све на њу. Кој те је звао!?... Ај' си дом!...

— Кој да си иде дом?! Ја ли?! плану Дока и скиде једну папучу и стеже је. Рушка нек си искочи! Каква му је она тетка!?... А кад буде ништо зорт; ја ћу се тепам и карам заради нашега Манчу — а ви јок!!...

— Ја-гу, што си збори! кара је Парашкева, а спустила мало глас од страха. Еснафска жена — па каква си је!... Кад ћеш си, мори, Доке, црна Доке, ете, памет да спечалиш?! Тој ли је зборење?! Неје те ни срам оди овој чўпе? рече и показа на

измећарку Депу, којој одмах затим даде очима знак: да покупи филџане и ракијске чашице и пиштенце с мастиком, којом се — чешће од свију — послуживала тетка Дока, док је причала слике из хамама — па да све то изнесе напоље. А то је сасвим умесно било, јер ако и даље остане то ту при руци тетка Доки, — ко зна шта све може лупити и испричати (па и потући се с неком!) тетка Дока, којој су фес и шамија дошли већ мало више на криво, и тако издавали њено расположење!

А за тим се подигоше све с миндерлука, Дена им већ окренула налуне и папуче ка авлији, и ове поповo, онако стојећи, још једаред изређаше имена девојака, које треба Јевда да спомене и да их похвали пред сипом Манчом.

— Ама с мен' у амам да искочиш, салете је Дока; да сеприш и да видиш једну убавињу и лепотију оди девојчики!... Мори, у пашине сараје, па би искочиле и там помећу три тесте Ђурђијанке и Стамболијке потакве; искочиле би и там најлепе и најубаве!...

— Де-де! Ласно за тој, мори, Доке! Ће искочимо једанпут! вели Јевда, само да је скине с врата. А саг, иди си па легни; пресиј си малко, Доке...

— Ете, тој Зоне Чорбаџијско да видиш сал!... вели јој Дока излазећи. Ја ћу си разберем, кад ће Аџијски у амам, па да си одемо ја и ти; а ја ћу платим амам и за мен' и за теб' — сал оној Зоне Аџијско да видиш и ти да сеприш, па... ако што неси мушко...

ГЛАВА ПЕТА

Она је управо као нека епизода. Као епизода узета, она је, истина, мало подужа, али, узета као роман, она је ипак кратка; јер она и није управо ништа друго него један кратак сензациони — али за родитеље врло поучителан — роман, у коме су јунаци: млади Митанче Петракијев и нека Швабица Хермина... Све ово морало се испричати, да виде читаоци пред каквим је амбизом врло лако могао бити и наш јунак Мана кујунџија.

По решењу фамилијарног већа, Јевда узе преда се једнога дана сина Манчу. И пошто је женидба у начелу била већ свршена ствар, — разговараше сад о њој опако у појединостима. Јевда му спомену и изређа имена свију девојака. Спомену му Фрузину Мадину, како је вредна, кротка и лепа, и додаде да није ни чудо, кад јој је татко Грк из Филибе; за тим му спомену Тимку Јордана Калтагџије, похвали је како је здрава — „како мечка“, рече Јевда — како лепо тка и води сав домазлук; Дику Грнчарску паговести му и рече за њу врло много лепих ствари, како је здрава, вита стаса, „како се, кад иде чаршијом, срамује, како и прилега на девојче“, како је послушна и како има лепо грло, кад запева „Запевало булбул-пиле, мисли зора је“! Лепче Кубеџијско, Зопе Ставрино, Јоне Мамино и Гепу Кривокапску — све их спомену, о свакој рече што се доброга могло рећи, и запита га: шта он мисли?

Мане је ћутао. А кад мати навали на њ, он јој рече да није то баш тако хитно.

— Море, Манчо, сине, докле ће си момак?! вели му мати. Снају да ми доведеш у дом, да ми хизмет чини, та да се и ја малко одморим... Ласно ли је мен', да ја, у овој моје године, месим леб и гот'вим ручак и за теб' и за момци и чираци твоји?!...

(Читаоцима је познато да у Манчином дућану није било, сем Коте и Поте, никаквих других момака и чирака — али то је сујета мајсторске мајке, што је тако рекла!)

— Па ће се женим, пане, ти ич бригу да не береш! умирује је Мане. За мен' ласно; теке за теб' искам да ти бидне убаво! Зашто да узнем нику, а она да ти чес' не одава, — бива ли, а?...

— Море ће ми одавају чес', за тој бригу да немаш. Ја већ и саг јоште видим што ме почитују... Ете, избери си једну оди тија што ги ти каза отоичке... Коју искаш, а мен' ће бидне право... Све су си убаве...

— Ех, одмахну Мане руком. Та што ако су убаве! Оне ли су сал убаве? Има време!...

— Мори, Манчо, побрго работи! Зашто ће ги пограбе чорбаџијски синови, како чаршилије, ете, вруће мекике сабајле, — па што ће таг да чиниш?!...

— Ама, де, јаваш, пане! смеје се Мане. „Што ће да чиним?“... Па ћу си узнем једну! Што ми ти па саг тол'ко збориш, како да до годину неће па да искоче нови девојчики, и јоште може поубави и покротки девојчики да бидну оди овија овогодишњи...

— Ама, ја веће видо' мој к'смет и срећу моју сас теб'!... вели му мати љутито. Мане, Мане, мајка ти не плакала! Што мислиш? Ја сам си проста жена, па се ич не разбирам и не знајем овој сагашње?!... Стра' ме, што ћеш сас мен' да напрајиш резилак, како онај твој Митко чорбаџи-Петраћов, што напраји резил сас мајку и татка му!...

— Што ће начиним?! Ајде и ти па, пане, како си тој па збориш!? рече прекидајући разговор. А за тим метну шубару на главу и оде љутито.

— Неје без ништо! рече Јевда после дужег размишљања Тугоо, ако је бегенисуваја нику белосветску, — у Нишаву ћу, ете, да риним!...

Дуго је седела тако на миндерлуку у једном ћошку од собе, и мислила. Шта све није помислила. Брашила се од тих многих и свакојаких мисли. — Јеле тугооо! Истин' рекоше који казаше: „Да не дава Господ на дете што му мајка помисли!“ Ете и с мен' и Манчу ми алис та си је саг работа! Може да и неће бидне баш тако лошо! Допе! Допе, мори! Допе, несрећо селска! викну Јевда и зовну измећарку.

— Што искаш, стрнике?

— Поскочи, дете, до чорбаџи-Тасу и рекни: „Вика те стрнка Јевда; искочила, рекни, голема работа! Ама брго, рекни, да дођеш!...“

*

Не прође много, а ево чорбаџи-Тасе. Био је подаљи рођак, падао јој као неки девер, а она њему као спаја. На њега се Јевда обраћала увек, кад је у невољи каквој била, и тражила наметна савета; њега би позивала, и он се одмах радо одазивао као и сваки рођак, али капда је мало, опако потајно, и уздисао за Јевдом, и то годинама безнадежно уздисао. Почео је, док је још девојка била, и још није престао уздисати; али о тим уздисајима наравно да Јевда није смела ништа знати...

— Што искаш, снајке Јевдо? запита је Таса. Што ти требам?

— Позва' те, бата-Таско, имам си, ете, голему муку да ти рекнем... Оно моје брљиво дете... Манча де.... искам да га женим, а он се, ете, рита, како магаре, кад си неће самарицу на грбину... Е, какво је тој саг заступило, Бог да чува!... Ни се татко ни се на мајка слуша! Што је овој? Батиса ни се све; све се батиса, бата-Таче!... Е, како то?... Ники ме ич не питује, а белким сам мајка!....

— Е, уздахну Таско, тој си је, Јевдо, наш к'смет... Кад беомо деца, ники нас, ни татко ни мајка ни, не пита: оћемо ли сли нећемо; а саг, кад

сами стадомо „татко“ и „мајка“, — саг нас *па* не питују наша деца!... Преди пâс наши *стареји* нас не питаше; а саг нас па наша *деца* не питују! — Тој ти је, Јевдо, што каза, отончке, наш к'смет!....

— Ама, бата-Таско, неје ми мен' мука ни стра' за тој! Неје, две ми очи! Ако, што неће да ме пита: ако, бата-Таско! Та што да ми је па за тој! Други застуни саг! Србија!...Србија слободија!... Ако за тој? Нек си не пита, нек си избере што си милује. Ете, и мој покојни Ђорђија не пита много, већ рече на татка ми: „Ако гу не давате сас алал, ете, Јевду вашу — а ја ћу гу уграбим; а Србија, вика, и плот неје далеко!“ Ама стра' ме, да не узне пику белосветску...

— Е, ашкољс'и за тај реч! Тој ме и мен' стра, Јевдо! одобрава чорбаџи-Таско. Батиса ни се све, снајке Јевдо! Све ни батисаше: и варош, и чаршију, и село, и цркву, и кућу, и стари адет, и стари чес', и старо живуваље — све ни, бре брате, батисаше јабанџије!... Овој какој ће да му бидне, кој ће да знаје!... А Бог да чува! Много лошо, Бога ми ти казујем!...

Јевда уздахну и одобраваше главом, па додаде:

— Мину старо време, — беше му, бата-Таско!...

А бата-Таско уздахну и прихвати:

— У старо време се знало, бре брате, кој је старејн, кој млађи; кој је големаш, а кој си је на фукара!... Млађи одаваше чес' на старејн своји. Кад си татко седи, сини му стоји; кад си татко прајн цигару, сини си већ чека сас машинце и жар; кад си татко зборн, сини си ћути, слуша, не сме да зборн! На се знало, бре брате, кад је дан, а кад си је на ноћ! Но-за домаћина смејаше ли кој да улегне у кућу!? А си домаћни доље, а између си тури чивију на порту — и свршена работа! Нема већ нико да улегне на порту!... Нема доцна кући до-

лазење! А саг?... Пантим у оној време, у годину један пут ели два пут ако си искочим поради, ете, некуј послу у чаршију. Па ели узнем по-за себ' измећарче, ели си сам узнем фенер, окачим га на чибуче ели на пуле оди цубе — па си пролазим мирно прокај турцки каракол... Не сам, бре брате, цимпир ели качак, ели кумита, — та да си брез фенер идем преко сокак! ...А саг!... Судија, бре брате, чиновник, ели приседник суда, дрт човек, бела глава, бре брате; има си зетови и унучики, — па си пролази, па ни има по-за себ' измећара, ни фенер, ни бастун, веће пролази — да прошћаваш — како ники мачор, кад си остави мутвак, та се дигне и зареди по маалу на нико рђавство. Бога ми ти казујем!...

— Лошо време заступи! Седи си, бата-Таче!... вели Јевда, и нуди га. Ако ли једно кафенце?... Доне, мори, Доне! Ела испеци ни две кафе!...

А газда Таче седе и поче:

— Ете саг ми, Јевдо, дође ништо у памет, и присети се да ти кажем... Некња си зборим ништо сас онога мојега комшију, чорбаџи-Петракија. Море, има си човек голему муку сас онога његовога Митку. Причаше ми човек све... Сал што не плаче, колко му жал дође и тешко!

— Е, е! Туј ми се уврте — рече Јевда и показа чело — ете, тај Митка!... Па што зборн Петракија, две ти очи?!...

— Лошо зборн, много лошо зборн. Давију ми правија!... Да сам учија ники чкоље, — та да испишем, ете, тол'ку књигу! вели Таско и одмери руком једну ужасну дебљину. — „Ласно ти теб' — рече ми некња Петракија — имаш девојке, сина немаш, — бригу немаш!... А мен' ме изеде оно моје пцетиште!“ —

— А ти, викам, зашто га *испусти!* „Дрво се, викам, савија док је младо!“ има селски реч. Та и сас теб' и Митка ти алис та си је работа! „Море, Таче,

рече, не знајеш моју муку, па си зборић тако. А, истин', рече, ја сам кабает, много сам, рече, кабаст! Ете веће две године и повише!... Ама се вукујем и теглим с њег' како ала с берикет. Да чујеш сад". Та стаде да прича:

Причање несрећног оца Петракија о свом несрећном сину Митанчи.

„Полани, рече, — отпоче бата-Таско Јевди Петракијеву причу — кад му купи једне путине код Вана кондурџије, таг топрв запази, што ће имам муку с њег' повише него што татко ми имаше, ете, сас мене! Плати за путине осам динара — ем беле паре, бре брате, рече, малко ли је!?... Ама знајеш како бе'у цврсте и јаке путине, па ем сас потковице! Донесо' ги дом и дадо' му ги, и он ги узе! Ама — ете саг ми долази у памет — узе ги кучиште, ама ме не целива у руку, како је адет у њега. Обуче ги, и један дан одиђа сас њи по чаршију, а јутредан неће да ги обуче... Ја си мислим: зар ће ги чува па за недељу ели светак!? Па ми дође ништо мило, та реко' у себ': Бреее, овој ће куче искочи пôтрговац и од татка и па од татка на татка му!... Ама да чујеш моју бруку! Стиза недеља, па светак, па недеља, погледам ја — а он си још'те иде у поцепане путине! Чорбаџи-Петракија син, па си иде како измећар, белосвецки ники! А зашто, море, ти не обукујеш нове путине, викам му ја, што ме резилиш?! Он си ћути; ћути си, жêна, како камик! Прође си још'те једна недеља, а ја веће не мога' да си ћутим, веће викну: А, бре, ћопек-сене, што си не обучеш нове путине? Он си пâ ћути. А домакица ми Персида, кад виде, што ће искочи једно тепање, рече: „Неће си, вика, дете турцке путине; иска штифлетне а-ла-франга да му, ете, купиш!" — Што бре, сшеку? Зар татко ти чорбаџија први

у чаршију и код влас' и при официри и инџилири — па може да носи путине с потковице, а ти не можеш!? Море ће понесеш, па како селска невеста ће ги обучеш и одиш у њи. А он, куче, — и кој га бре научи, да си тако збори! — рече: „Нећу да ги носим; бос ћу си идем, ели у селски оп'нци, а да ги носим, рече, — нећу!...“ Е, зашто нећеш? — „Не могу“, рече. Зашто не можеш? — „Не могу, рече; трупам, рече, сас оне пусте потковице, како стари мезулџијски, рече, коњ!“ Е, куд се научило теја речи да збори!!? Виде, ли, море, како се кучиште научило да збори јоште у чкољу!“ — Ти што му напраји? запита га па ја. — „Та што да му чиним? Једно ми је дете, знаш како је! Купи му штифлетне а-ла-франга... А домакица ми збори: „Море, Таче, ћути си, па рекни: Исполај на господа! кад си доживемо и тој! Кој знаје, рече, што му је писано, и што ће да искочи из њег'!... Ти си трговац, ама овој ће, рече, искочи јевропејски трговац, галантерис!“ ...А ја си сал ћутим, — збори си Петракија — па викам: Може; истин', да сам човек прос', па се не разбирам у сагашње време; па си оћута и отрпи нико време. Ама после ми дође ништо у памет за чекмеџе. Есапим и требе да је тол'ко пазар, — а кад си бројим, а оно искача мање! Један дан убаво запанти, дек сам спустија у чекмеџе два по пет динара од пазар, а кад ће да затворим дућан, ја си нађо сал једно! А код чекмеџе долазимо сал ја и он, ники други! Е неће, зборим си ја у себ', до чекмеџе да дођеш! И по таг искачаше пазар за нико време спрама есап!... Ама, — па̂ ми дође ништо чудно! Има си једно сопче његово, и никога не пушта у сопче. Сам га помета с метлу. Хо, мајка му стара, и тој требе, викам, да је ники угурсузл'к!... И ја се веће запнати, да видим што је, мајка му стара, у тој сопче! Та један дан у недељу, рече ми један, — а беше код мен' јоште

у турцко време калфа, — ништо лопо за Митку; рече: „Пази се, газда Петракија, да те не орезили, рече, твој Митка. Чуја сам — а убаво разбра', — рече, јучерке на ноћ, куде неке белосветске фрајлице, рече, поју си песну за твојега Митанчу, поју си:

„Кој ти купи кондурице? —
Купи ми га лудо-младо,
Лудо-младо неженето,
На Петрића — ете, рече — мла̀т Митанча!...“

„та те, рече, максуз потражи, чорбаџи-Петраки, да ти рекнем. А, рече, твој леб једо', ти ме изведе на селамет, — на адет је да ти кажем; зашто, рече, може ласно гуја да те изеде.“ — „А ја си, рече Петракија, уфати таг ништи стра' и зорт; — зашто си премећем по мој памет, на уфати' и присети се за много, та реко': Море, неје без ништо!.... Присети се ја: У дућан си не седи, татка не слуша, мајку ич да не види: неће кондуре, кошуљу неће што му мајка ткаје и шиje, неска дућанску!... Ударија баксуз у кућу и дућан; а пазар мисечни стаде колко пре недељни пазар беше!... У собу си никога не пушта, а кад си искочи, а он си тури катанац на врата — ѐм колтки катанац! Голем како катанац на магазу! — А кључ си тури у џеп, па си иде! Куде си иде, што прајн, кад се врће дом — никој не знаје и не смеје да га питује...

„А ја си — реће Петракија — кад ми рече човек тој, брго дом. На сопче му катанац, а њега га дом нема. „Причекни си, малко, рече ми жена, ће дође *дете!*...“ А за тој па да ми је! реко' гу ја, та си узе једно сикирче. Зар ће сам трговачки суд, та да не смем, па неска и требе два грађанина да су у присуство! Ба! Не чекам си ја! На си сас оно сикирче обијем катанац и улезнем у сопче.... А у собу, што ће да видим: мој срам!... По дувар, бре

брате, све слике, ем девојачке! Аме, рече, не од наши девојчики, веће од ники из бели свет... на... ете... несу, рече, обучене, веће, ете, како саг да ти кажем... ете... како да се бањају; ама, брез пештимаљ; ели на Ђурђов-дан у зору, кад си фаћају мају, да прошћаваш!... Срам ме, рече, изеде!

„Погледа на сандаци, а и на сандаци катанци! Премисли се ја: Е, што му требају, мајке, катанци на сандаци, кад има — ем какав голем! — на врата!?... Та си узнем оној сикирче, па и по катанци, па и по сандаци! Кад си подиго' канци, — леле мајке! Што ће да видим у сандаци! Срам ме и да ти кажем; а њег', рече, не било срам да збере и скута све тој!! Два санд'ка пуна, бре брате, ете да прошћаваш, све курвинске ствари!...“

— Лелее! Не збори си!... вели уплашено Јевда.

— „Чешљеви, сапуни, ђулијаци пеки, та ники женске штифлетне, колани, подвезице, гакице женске, чорапе — ама знаш кол'ко су дуге!... Дуге, како да ће около шију да ги врзује!... И све си то збраја и скутаја на куп за онуја несрећу и росију аустријску, Кермину!... Капетал бре један!... Дућан! Дућан да си отвори и сортира сас онуја силну стоку!... Ела Персо, викну си ја домакицу ми. Ела овамке, да си видиш работу оди тој твоје „*дете*“! Нов адет да видиш! Саг младожење, ете, спремају бошчалуке, а девојке јок!... Каква је ово вера, викам? Ела овамке, да видиш твојега јевропејског „галантериста“!

— Лелее, тугоо! узвикну Јевда сва преплашена. Црна Персо, што ти се оди дете напрајн! — А Митанча — што напрајн?

— Ешек! Што ће прајн?! Недељу дана не смејаше да си дооди дом, веће зареди по тетке и по стрінке на ноћуваље... „А да беше тагај туј, рече Петракија, — ћа с оно сикирче да га утепам!“

— Ех, ех, ацамија, па лудо...

— Виде ли, Јевдо, што ни се напраји оди наш варош?!

— Лелеее! хуче Јевда.

— А татко му Петракија тури га у повише и рече: „Од данаске ми веће Митанча није син, ни му ја на татко; тој ви је, вика, на знаље и, ете, управљаље! Ич да му нико ј не дава паре, зашто не презнавам Митанчин, рече, арч...“

— Ех, туго! Неје требало баш тол'ко да је... Син му је... Лелê, јединац според три керке!... На што је саг сас Митанчу; некња га видо'! Ништо се напраји оди момче... Како земља си дође....

— Што напраји?! Ешекл'к напраји. Изгуби си р'з и трговачки чес'!... Чорбаџијски син!... До Филибе и Солуи да просеше чорбаџијске керке, па ниједна да му не рекне: јок! — а он си — ешек ниједан! — ожени сас белосветску и изгуби душу сас другу веру, сас туј, што ти гу кажем, фрајлицу Швабицу Кермину! Тој ли је ред!?... А татко што да праји?! Узе си на брата дете, рече: „Сотирче ће ми је по саг' син и наследник!“ Оће да га узне за ортака, — ама још неје у тој годиште!... А својега сина напудија!... И чорбаџијски, бре брате, син отиде си, те је саг кантарџијски саиким чиновник — сас двеста гроша мйсечно!!... А фрајла Кермина поседе си малко; чека, белким, да се измире с с татка Петракија, та када си виде што ништо неће бидне, — а она си уфати свет... Кој гу знаје куде је саг!... У циркус ники зар...

— Леле, да не дава Господ никому такав срам и резилак!... узвикну Јевда, када Таско заврши Петракијеву причу.

*

— Мори, Јевдо, зар сал Петракија што има муку! Има ги сијасвет, ама сал туј пуче брука, па си знамо, а кол'ко ги има чорбаџијске куће, што си

кутају од свет... Опомад на славу једну беомо, код чорбаџи-Гаша. И он си има сина... Свршија у Грац трговачку школу. Седимо си и чекамо да нѐ послуже. Ја си узедо' с астал ону књигу, албум, па си гледам, превртем листови, гледам слике, па си запази једно девојче. Море, које си је овој девојченце, требе да га знам и познавам! Та запита Ставрију полицају, што седеше до мен: Ко̀ј беше ово девојченце, Ставријо? — „Зар гу не знаваш, рече ми. Из циркус пеливанка, она летошња, што рипаше кроз б'чву; ете, неје, рече, кроз б'чву, већ кроз обруч... што се, рече ми, потепаше заради њума. Ја гу, рече, испрати до железничку станицу!...“ — Их, мајка му стара, дотле ли зар дође?!

— Какво време заступи, бата-Таско, Бог да чува! Е неје тако баш било у прећашно време, неје!...

— Ба! Било је! Било је, ама неје баш тако без ред било! Пантиш ли, хеј-хеј, дамно, што учини онај Миче Вачин... када стану ашик на ону ченгију Ђулсефу... Челебија се зваше?! — Остави си човек и татка, и мајку, и дућан, и трговину, па си фати пут сас Цигани у губертл'к!?... И саг још̀те је жив! — Причаше ми неки наши трговци, што одише там' по трговине; нађоше га, хеј-хеј, далеко, там на-куде Солун... Свири и он с други Цигани; станија зурлаш, а она ченгија му жена!... (Даде си једну ногу на првога мужа Циганина, па се удаде за Мичу.) Познаше се ласно. Сећа се све убаво за наш варош!... „Бре, зар такој напрајш Миче?“ зборе му наши. — „Што ће прајим! рече. К'смет! Веру си, рече, несам баталија, — ама стадо', ете, рече, Циганин! Имам си, рече, и децу сас њума!...“

Та тој ти исприча', заврши бата-Таско, Јевдо, дѐмек да знајеш да неје: „да неје било!“ Било је. — ама у сто године један пут ако искочи брука и резилак — ама ово саг почесто!...

— Ее, бата-Таско, за тој те и позва, да те молим, две ти очи, да ми помогнеш. Знајеш, какој си је... Жена сам, удовица сам, не стизам свуд; не прилега, неје ред... Не знајем си што се работи и збори по чаршију... Па ти да си распиташ, да видиш, дёмек, за Мана мојега... Зашто стра' ме; рече ми да ће да се жени, — а саг па, кад му реко', — а он станува пишман!... Па да си разбереш, да неје ника белосветска... Тугооо! Ако тој буде, — што да прајим?!...

— Оћу, оћу си, Јевдо! рече чорбаџи-Таско; а за дан два да дођем ћу! За дан два, ете, пâ сам туј!...

ГЛАВА ШЕСТА

У њој читатељ после узалудног и бескорисног читања дојакошњих пет глава на почетку долази и натрапава на саму ствар, због које је ова приповетка и постала, а то је: да се у њој једва једаред најпре заједно Мане Кујунџија и Зоне Замфирово.

Зона је знала да је лепа, и да је чак лепотица. Знала је то по огледалу, у које се, као свака млада девојка, радо и често огледала, и по погледима, којима је сретају и испраћају, а и по песмама, у којима се име њено спомиње или које се ради ње, као алузија на њу, певају. И Зона је била, што је сасвим и природно, поносита с тога. Али је ипак волела да по некад па један такав поглед и одговори погледом. Било јој је то особито задовољство, да једним таквим погледом охрабри кога, да му уђе неке паде, да га залуди, а после да га одбаци. Опако, као и за све велике и среће осва-

јаче што прича Историја, да за њих нема више никакве дражи оно, што им је, тако рећи, већ пред ногама — него да их дражи и буди у њима нову освајачку глад само оно, што је још непобеђено и неосвојено, што охола чела пркоси; — тако и за лепу Зону није имало дражи оно, што је већ победила и залудила, него је интересовало и дражило оно, што равнодушно крај ње пролази, што је не гледа и не осврће се за њом. И већ због самога тога није никакво чудо што је и Мане Кујунџија — чапкун-Мане названи — морао ући у ову приповетку, ако никако другчије а оно макар као епизода. А што је Мане на послетку изашао чак и као главни јунак, то је била — поред већ познате карактерне црте Зонине — природна и логична последица још и карактера његовог, и ашиклијске, тако да кажем, тактике његове, — као што ће се већ све то лепо, јасно и очигледно доцније из наставног читања увидети.

Мана је Зону знао још као дериште, као „чупе“ или „чупенце“ — како би они тамо рекли за шипарицу, а и она је њега познавала још из тих рâних својих година. Као дериште била је сува цигљаста и краката; танких дугих руку, дуга лица и великих уста, укратко: једно најобичније дечије лице, за које не зна човек како да каже, да ли је лепо или ружно, а најмање би се смео кладити и тврдити, да ће се из тог чупета временом развити прва лепотица!

До дућана Мана Кујунџије — оног првог у Првој Глави описаног дућана, у који је мајстор-Мане онако вешто, салтомортални, ускакао — био је дућан алвације Амета. Ту би свако јутро, кад је ишла у школу, застала Зона и куповала би за грош ћетене алве и за марјаш врућ симит, у који би метала алву. Тада би обично Мана испружио шију из оног његовог малог дућанчета, као гусак из

гушчарника кроз летве, и ословљавао би је речима, као што се обично деца ословљавају; а за тим би је редовно запитао за њену старију сестру Костадинку, прву лепотицу у граду, која је била пристигла на удају. Питао би је:

— Зоне, мори! Што ти работи датке Костадинке?

— Ништо! одговара љутито Зона и стеже ону алву симитом.

— Како ништо!? Теке, истин', што гу треба да си работи, кад си је чорбаџијска ћерка!...

— А што је па теб' ти за њума! Ти-ти-ти-ти што си гу њој?! Та да си, ете-те, пи-пи-пи-тујеш за њума!... замуцкује Зона, а већ готова, да се заплаче од муке.

— Ех, детенце!... Много ми, ете, мило за њума... А за њума ли, Зоне, купујеш ту алвицу?...

— Јок! обрецује се Зона.

— Е што гу треба алва — кад су гу, ете, уста и без алву слатка и блага!...

А Зона само прћи уста и не одговара ништа; стоји као свећа, са састављеним ногама, и не може одмах да се крене.

— Па поздрави се на даду Костадинку. Ако ли, да гу понесеш, малко пешкеш од мен'?... Амет! Деде сеци за два гроша од кетену алвицу..,

А Зопа се креће љута, ништа му не вели, него иде школи. А кад је Манча викне да понесе дади алву, а она се окрене и само исплази језик на њега, па продужи пут.

*

Кад је свршила школу, а било јој је тада дванаест година, задржата је код куће. А и није свршила ни сву основну школу, него само три и тек почела четврти разред, кад је чорбаџи-Замфиру дошло нешто у памет да је извади из школе. Хаџи-

Замфир није дао да се даље школује. Кад би му споменули „више школе“, и да би добро било да је — кад му је већ Бог дао свега доста — пошље у Београд — хаџи-Замфир би их тада само погледао и погледом пресекао; истресао би чибук, а то би био знак да је љут тада, и кратко би се на њих обрецнуо. И нико после за живу главу не би смео продужити с њим разговор о тој теми...

— Што, што? Што бре? запитао би тада чорбаџи-Замфир дигавши своје густе обрве чак под фес. — Ешексене! Куде се је женско, аџамија, ем девојченце, ете, давало на науке!... Од куд ви па тај адет и тај памет!... Што? Што бре?... Да си научи немацку јазију, аустријски буквар, па да прàћа књиге, дѐмек писма, па аџамије из бели свет, па официре, инџилире и писаре?!... Тој ли искате?!... Бà!... У мој век... сал тој да бидне — *неће!*...

Тако је говорио хаџи-Замфир.

А имао је и право! Није он то онако на памет говорио... Као искусан и паметан човек, држао је да се сваки човек треба да поучава туђом несрећом. Јер тих дана баш ухваћена је једна чорбаџијска ћерчица — која је пре две године свршила школу — како је, на листу од Писанке бр. 5., неком писару — у чијој је кондуит-листи стајало: да је расејан и неупотребљив за концепат — написала писмо, које је гласило: „Што ми писујеш за волење и ја си искам и оћу си да се, ете, волемо; ама да се волемо за удавање и венчавање, а за друго јок; зашто ће татко да ме утепа“.

Одмах после тога извадио је чорбаџи-Замфир своју Зону из школе.

*

Али, и ако је хаџи Замфир имао тако строге и, тако рећи, несувремене погледе на школу и писменост у односу на наш женски свет — ипак, баш

у исто то време, није налазио: да је то тако страшно, ако његова мезимица, његово чупе Зоне, недељом оде са другарицама на ћошак пред Калоферџијски Хан или на Бит-Пазар, где игра оро; или у неку авлију или неки поширн ћорсокак, где се момци и девојке љуљају беле недеље на „нишаљкама," и где се загрљени момак и девојка љуљају, а друштво им пева: „Чије перо на нишаљку, гајтане мој!"

Зона још није играла у ору нити се љуљала на нишаљци, она је само гледала. Тек се узме за руку са којом другарицом својом, а најрадије и најчешће се узму за руку она и Генче Кривокапско, па отрче весело тамо, где се оро игра. Ту стану. А обично и најрадије стану на какав басамак или камен; једно да боље виде, а друго да изгледају веће. Држе се за руку и једу кокице из кецељица својих; стоје и смешећи се гледају како момци и девојке играју. Гледе, и све виде и ништа им се не може отети погледу и остати неопажено, и ако их оне из кола багателишу и сматрају их за адамије и да ништа не знају. Варају се јако! „Добар петао се из малена учи кукурикати," па тако и оне; све оне виде и знају: ко кога погледа, ко кога гурне, ко се о кога очеше, ко се до кога најрадије хвата и све те и таке ствари.

Ту је још Зона чула за Манчу, да је најлепши момак, и видела, да се све отимају, да до њега играју. А Манча је био већ на гласу као момак и играч. И мала Зона је још тад приметила, да највише махалских девојака гледају и уздишу за Манчом, па је и она почела по мало гледати и крнном уздисати за њим. Ваљда по оном општем закону, по коме женски свет онако исто као и овце или гуске, што потрче све за једном, оном првом, онамо куд она потрчи, а и не знају ни куд трче ни зашто трче — по том истом закону ваљда су и Манчу

све девојке гледале и све се заљубиле у њега, а за њима, по том истом закону, пошла и мала Зона!...

И мала Зона није знала шта је то; није ни слутила, шта је то што се с њом збива, али је и она пошла за гомилом, за старијима њеног пола. И она је највише у Мапчу гледала, пратила га очима унаокруг колом. И што се он у игрању више и ближе примиче к њој, све мање и ређе вади кокице; не једе их, него их стегне у своју шаку, а срце јој силно бије у грудима и страх је неки ухвати од Мане, али га ипак гледа. А кад Мана дође према њој, а у њу уђе још већи страх, и она не зна, шта да ради, ни како да стане: одмах пребацује курјучић с леђа преко рамена напред на прса, и заврће језик, а не зна ни сама, зашто то ради, као што опет и не зна, како силно стеже својом знојавом ручицом ручицу своје другарице Гене или се наслони на њу, па је кришом штипа и љуби, па јој шапће и вели: „Гено, мори, ја се нећу удам!...“ (А и Гена њој вели, да се и она неће удавати. И обе младе другарице се закуну, да се никад неће удавати!)... Ништа не зна, само га гледа, а израз лица јој такав и уста јој стоје тако, да не знаш или се смеши или ће да заплаче... И докле год оро траје, или још боље, докле год Мана не пође кући, и она стоји ту држећи Гену за руку, а када Мана пође, одлазе и оне кући,

*

Променила се Зона; постаде дете друкчије. Није више онако безбрижна, не иде сокаком, па да је се ништа не тиче, не скакуће више с ноге на ногу; а кад улази на капију, а она се увек, пре но што уђе, окрене и лево и десно у сокак и гледа...

Па и укућани приметише на дериштету неку промену. У осталом и укућани је не сматрају већ више за дете: то се види и по томе, што сад много што шта и не говоре пред њом, него кад хоће тако

нешто да говоре, и да се као старији изразе, а они је пошљу по нешто, где ће се морати задржати подуже, а ствар им та, наравно, и не треба. И они приметише да је Зона расејана и замишљена. Ништа не упамти што јој кажу.

Ако је Замфир пошље по чибук и дуванкесу, она му донесе наочаре и тефтер дужника!... Сваки час је пред огледалом, и оним великим и оним другим малима, и ако има у џепу оно своје мало огледало; сваки час плете курјучић и непрестано мења оне пантљичице на крају курјучића; до подне измења их неколико, и зелену, и плаву, и жуту, и црвену, а после подне тако исто... Преко дан се сваки час тек изгуби; нема је. Повлачи се у самоћу, ону тако милу самоћу младим створовима, који не знају шта им је, а жељни су да пате; ону самоћу, око које ври живот и чује се жагор; а они скривени у тој самоћи уживају, јер знају, да их нико не зна где су. Ту се тако повуче и гледа, а не зна куд гледа; и мисли, а не зна шта мисли, само осећа. Осећа да јој је нешто мило и тужно нешто; осећа да пати, а не зна још од чега пати. А пријатна јој та самоћа, која је заклања од погледа укућана, који су јој погледи од неко доба ужасно досадни постали. И она навађује на мајку своју и моли је, да јој уступе ту малу собицу, ћилер, у коју се улази на врата, која су између два долапа, па се тако једва и распознају од долапских врата. У ту собицу се често и најрадије склања. Ту је обузме нека слатка туга и сета, и она се ту одаје тихој тузи, мисли о себи, и ту се осећа као најнесрећније девојче на овом свету, али зашто баш најнесрећнија — она још не зна!... У тој се собици најрадије бави; ту се чешља и пресвлачи по неколико пута преко дана, или извади своје џепно огледалце (које је на поклопцу једне седефли кутије, која јој служи још и као нека мала „шпаркаса“)

па се дуго огледа у њему и прћи своје румене уснице и мали носић. Или обуче мајкин венчани фустан од тешке персијске свиле — који већ више ни сама Ташана не носи, јер је изашао из моде, — потрпа на себе све њене адиђаре, па се огледа на великом огледалу и хода по соби... Једнако намешта ту собицу по својој вољи и седи у њој, кад год уграби прилику, да се искраде од очију укућана... Ту би најволела и да ноћива, али јој мајка никако не да то. А Зона се растужи обично тада и говори о смрти.

— Кад умрем, нане, убаво да ме сараниш... На гроб да ми туриш шебој и замбак и трандафил и дафину да ми посадиш! А мајка плаче, ударе јој сузе на очи, па је јури папучом из собе у собу и преко басамака; а Зона се смеје кроз плач, па вели: Ама ја ћу ти умрем, нане!...

*

Прођоше три и нешто више година. И као све што је подложно промени, изменила се и она. Лице јој дође пуније и уста сада много мања, у пропорцији према лицу, које тиме доби лепше црте и израз; курјучићи израстоше у дуге курјуке, а џигљасто чупе Зоне разви се у витку девојку Зону, само очи што осташе оне исте, крупне и тамне, с дубоким као бездна погледом...

Као дериште није ценила ни много полагала на лепоту своју, а ни на то, што је чорбаџијска ћерка. Али сада, као девојка, она то поче полако осећати и по томе се владати. А и да није сама осетила то, имао би ко да јој то каже. Родбина Замфирова је велика. Пуно неких тетака, стрини и ујни. И оне не само да приметише, како им је њихова Зона лепа, него приметише чак и то, како је чупе Зоне заљубљено, па пронађоше чак и у кога се загледала.

— Лелеее! узвикну тетка Таска, кад јој рекоше како стоји с њиховом Зоном, којој је она још једнако редовно доносила, кад год би им дошла, бадема и рогчића, сматрајући је још за дете. Лелее! Што се направи оди наш варош и оди девојачки у сагашњи земан! Тугооо! Нема више девојчики!... Беше!... Беше! Саг татко и мајка — ништо! Саг си чупенцета бегендисују момци, па ни питују: бегендисује ли татко и мајка зета?... Црна Ташано! Иди си, па се бѣси о ону криву дафину!... викну и удари у плач, а за њом одмах удари у плач и Ташана, мајка Зонина, и све остале тетке, ујне и стрине, које се десиле на окупу...

И одмах навалише на Зону све сложно, и не оставише је никако на миру, док јој га, како им се учинило, не избише из главе. Што се она више и лепше развијала, све су је силније нападали и убедљивије саветовали: како треба да пази на себе, и како треба да јој је увек на уму *чија* је и *која* је она. И рећаше јој све редом момке с назначењем, који су неприлике, а који би *могли* бити прилика за њу. Код Мане Кујунџије се, наравно, најдуже задржаше. На њега и дрвље и камење!...

— Ако си не бегендишеш у наш варош, ете, никога, што ти, дѣмек, нико неје спроти теб' — ласно за тој!... Говорила би јој и тако рећи попављала сваки дан на дугачко и на широко једно исто тетка Таска, најречитија у целој родбини... Ете има у Лесковац, ем какви трговци; у Врање, ем какве чорбаџије, — па ће се, што зборе селски, за злато ласно нађе кујунџија. А онај *чапкун* зар је прилика, он, кријумчарски син, спроти теб' и спроти други Замфирови зетови!... Сестре ти се поудаваше све за људи трговци, а ти што искаш!... Помисли се на кога си керка! Један си је чорбаџи-Замфир у град; море, до Солун и Филибе нема га јоште потакав! А ти — их што си брбљива! младо, лудо, адамија! — ти

искаш, да станеш еснафска жена!... Ти да га заб'равиш!... Он си је човек сирома... фукара! Куд су његове куће, дућани; куде су му чаири, чифлаци и чивчије? „Има си дућан!“ Ех, много данас мука па за дућан!... А питујеш ли: *што* си *има* у дућан!... Како онај Насрадин-ода: што у јутру садеше лук, а у вече га чупаше и мећаше под душек: „Што је моје, збореше си, нек си је код мене!...“ Ете тој и Мане работи! У јутру под мишку си доноси, у вече па под мишку односи!... Има си, море, и магаре! Тол'ко му богатство!... Он ће си узне спроти себ', нику сиротицу измећарку, што ће да си седи у пазарни дан, у суботу, у дућан, те да си збира пазар и да пази, да си селске невесте не украдну нику минђушу из дућан... И да се кара сас селске мечке оне! А прилега ли на чорбаци-Замфирово дете, да си седи у дућан, да си руча с момци и чираци на ћепенак, куде свет пролази, — и да се кара сас селске звери!?... Па ти се, мори, у паре не разбираш; не знаваш што је повише: два гроша ели миланче[1]!? Ех, адимција што је — па лудо!... Ти миришеш на јорганскн памук, — зар ти ће па да си за ћепенак, еснафска жена ти ли ће да си! Да се зовеш, ете, мајстор-Машинца!... И она луда и брљива бећар-Дока, — да ти се пада тетка!...

*

„Тија вода брег рони; кап камен дуби“ вели стара, искуством освештана реч... И тако се и овде збило. Силни савети и опомене учинише на послетку своје. И Зона као да подлеже. Силно јој се уврте у главу и силно је усправи и подиже помисао: да је она чорбаџијска кћи и прва лепотица. То беше доста, да је често — као и све које тако држе много на себе и на лепоту своју — и ако лепа, изгледала врло глупа! Промени се, као и све што се у свету временом мења.....

[1] Стопарац, пола динара.

И сада се изменише прилике и улоге. Сад је Манча гледа онако, као некада она њега, а Зона њега мало боље, него он њу некада. Али је и Манча био и поносит и имао неки свој начин и тактику, тако да је назовем. Кад је на њу непрестано мислио, природно је, да је желео и да је види, а још природније, да ју је чак из далека опазило оштро око његово, а знао је и све хаљине њене које су боје, и из далека му падала у очи. Али и ако је увек видео, није је увек и погледао. Кад прође поред ње, једаред је погледа, а пет пута прође мимо ње, као да је и нема на свету; једаред је погледа и загледа се у њу, а опет другом неком приликом пређе преко ње оком тако равнодушним и уморним погледом, као да је то неки нахерени дирек од општинског фењера, а не витка и лепа Зона хаџи-Замфирова!.... А њу је то силно љутило, понос јој вређало. Јер док је сваки други забленуто, изненађено и с неком тихом чежњом поглéда — на Манчи се то никад није могло приметити. А чезнуо је за њом, те како чезнуо, — само је био јогуница и није никако дао, да се то и опази! — Колико само пута, кад она прође тако некуд са својим стринама или теткама крај његова дућана, а он у дућану ради и опази је, а зна од прилике куда ће и којим ће се улицама вратити, — колико пута скочи са седишта и остави рад и дућан на момку и шегрту и рекне им само: „Саг ћу сам туј!“ па полети другим пречим улицама, с другога краја, само да се сретне с њом, да је види! А кад се сретну, а он се учини, као да је и не види, па хита крај ње, као да му је Бог зна какав посао за вратом!...

Или опет тако ради у дућану, а посао навалио као никад; ради, удубио се у посао, мислиш и на ручак ће заборавити при тако силном послу, па се заборави тек и запева тихо и полако:

Синоћке те, леле, видо', Зоне, где се премењуваш[1],
Где се премењуваш, леле Зоне, у твоја градина;
Где се премењуваш, Зоне, у свилена риза[2],
У свилена риза, леле Зоне, у чичек-антерија!
Ој хој-хој, леле Зоне, у чичек-антерија....

На тек скочи, не знаш ни зашто ни крошто. Остави дућан на калфи, а он се жури кући, као да му гори. Мало после излети из куће у другим, опет свечаним хаљинама, али не оним маслинове боје, него у оним чоханим гугуткине боје, али исто тако богато ишараним гајтаном. Пало му нешто тако одједаред на памет да се пресвуче; и он се нагиздио, као да је први дан Ускрса, и нагиздан тако, удари сокацима, па, наравно, и Зониним сокаком. Пролази и звиждуће, жури, се као да је погодио да изради полелеј од сребра, па сад хита у дућан и тражи краћи пут и пречи сокак! А међутим и не оде у дућан, него удари опет кроз неке друге сокаке; а накривио фес, па га кићанка све бије и куцка по плећима, па се ломи чапкунски. Али једнако иде куд га ноге носе, и тек кад натрапа на Пашин Чапр, и кад једини обитници паша-чапрски, преплашени од нарушитеља ове њихове тишине, жапци, као по некој команди, у густим редовима поскачу и главачки бућну у воду, — тек тада трза се Мана и гледа около себе, као да се пита: одкуд он чак ту?! — и враћа се натраг!...

Тако, ето, почесто ради Мана. Али да призна, да све то ради Зоне Замфирове ради — то ни за живу главу неће, јер онда не би он био „чапкун-Мане"!

Само се једаред десило, да је прошао крај Зоне, па га неки ђаво натентао — и он се окренуо за њом. Погледи им се сукобише — јер се и она окренула

[1] премењуваш — пресвлачиш.

[2] риза — кошуља.

за њим, али је Мани ипак врло криво било, што се преварио и окренуо. Но ипак је брзо поправио ту своју погрешку, доскочио је и томе: ословио је сироту Калину, једно комшијско девојче, а на Зону и не погледа више. И како је ова била кокетна, поуздана и поносита ради своје лепоте — било јој је ужасно криво! Уједе се за усну, јер јој се учини да ће Мане још моћи лако помислити, да се она за њим окренула и њега да је гледала!....

ГЛАВА СЕДМА

У њој ће читалац наћи све раскошно шаренило и лепоту једног скупа младежи обојег пола, који се скуп зове оро; и том ће приликом већ по мало моћи и завирити у душу и скривене осећаје Зоне Замфирове.

Али сада у ово време, кад се развија ова наша приповетка и кад је Зона у шеснаестој својој години, Зона је друкчија, није више оно цицљасто чупе, што блеше по сокацима једући кокице из кецеље или дубоких џепова својих шалвара. Сада иде поносито, држи на себе, јер зна надмоћност и своју и своје куће над осталим другарицама и њиховим кућама... Толико пута је слушала, да су слабе и ретке за њу прилике овде у месту. Зато се само и играла са сваким, тек колико да ужива у тријумфу.

Кретала се у кругу своје родбине, својих тетака, стрини и ујни, и по чорбаџијским кућама. У — тако да рекнем — „плебеје“ ретко је излазила, или боље рећи силазила. А и кад је долазила, владала се потпуно чорбаџијски. Долазила би обично

праћена својом измећарком, Васком, и снисходљиво би ословила по неку сиромашку девојку, заборављала би врло често, како се која зове, а и разговор би трајао врло кратко, тек у неколико речи. По некад би долазила и до места, где се игра оро, али никад сама, већ увек с по неком другарицом и праћена измећарком. Случајно највише је долазила ту, где је долазио и Мана, или управо, где се најдуже бави, јер он је имао обичај да за једно такво после подне промени по неколико места. Стала би, па би гледала како играју и зевала од времена на време. Али би ипак кришом пратила очима Манчу и није јој право било, кад је овај не би опазио, или кад би отишао на друго место, да игра, а ово оставио... То је вређало њен женски понос.

Једнога дана је чак планула и заборавила се, тако се заборавила, да је грдну лекцију извукла од својих стрини и тетака, и није могла довољно да се накаје, што се није могла да одржи на дојакошњој даљини и висини од „фукаре“.

А то је било једне недеље, баш Беле Недеље, кад је по тим местима најживље; кад леп дан изнамами све живо на улицу, старије на разговор а млађе на ашиковање, а дечурлију на јурење. Када оживи испод дрвећа од оних силних љуљашки; на једни се овамо љуљају, а други им певају; а други опамо играју, а Цигани им свирају.

Скупио се свет. Кога ти све нема ту! Дечурлије, момака и девојака из махале, који ашикују очима. Дошао је и неизоставни наредник Перица, наредник и писар у штабу, названи „лепи Перица“ због опог белог лица и због она два младежа на образу испод десног брка. Витак у струку, са лагираним кајишем око паса, на коме је висио тесак, са шиљастим ципелама и још шиљастијом шишком испод накривљене француске качкете, чинио је врло пријатан утисак на женски свет, нарочито на

онај који се проводи на кромпир-баловима. Кад он прође сокаком са својим вреним побратимом, апотекарским или фармацајтским помоћником Пајицом, кад овај има свој „аузганг“, — само чујеш како лете, да се посатру, девојке на авлијска врата; по нека се забатрга, па јој излети папуча или палуна чак преко сокака, а леши Перица само гладн своје брчиће и пусти извештаченим басом (а говорио је обично са пола уста): „А јој, побратиме, пусти ме да умрем!...“ па иде даље другим сокаком, где опет тако нешто викне или вели: „Овим шором, Лазо ej, девојака нема!“ А побратим Пајица му одговара: „За кога, море, газимо ово блато, а побратиме?!“... А бацао је око — није шала толики тријумфи! — и на Зопу Замфирову, али још није предузимао ништа. Налазио је, да није време још. Осећао је да још није прилика за њу. Док не постане официр. А дотле се трудио, да јој бар падне у очи; зато је и продужио бестрага свој лакован кајш од тесака, па му сад треска о калдрму тесак, о који се и иначе врло вешто саплиће ногама, као да је већ официр, као да му је тесак сабља! А због тога вальада и није се упуштао у озбиљне, „поштене намере“ с осталим девојкама. Све је залудео, али ни једној се није предао. Уживао је у трофејима као сваки добар војник; а такав један не мали трофеј била је и она песма о њему и лепој Катарини и она нова игра, која се уз ту песму играла; а та је песма:

„Игра оро код гробљиште,
И у оро Катаринке,
А до њума млад наредник,
Леле, туго, млад наредник...“

А на таким местима се увек десе и по неки странци, по неки из престонице. Ту се увек десе и дођу и по неки трговачки агенти, по неки агент

осигуравајућег друштва или трговачки помоћници из Београда, који купе вересију по паланкама, људи обично врло шаљиви и духовити, а што је најлепше, људи сиисходљиви, то јест, спуштају се и у масу, јер не полажу много на своје престоничко порекло. Па хоће и да се попале. Кад год ту тако стану, увек питају и моле, да им се да штампан ред игара; питају, где је гардероба за ствари; одакле се поручује сладолед за даме; — и већ увек нешто тако шаљиво избаце, што се после запамти, остане ту и циркулира дуго као нека пословица... Али ипак кад се махну шале, озбиљно признају, да се диве родољубљу тога света, који може да живи без толиких ствари, без Благоја тапц-мајстора, без паркова са гарнизоном бандом и без Пашопине сале!...

Сврате се ту по некад и застану и неки вредни професори, спајајућ' пријатно с полезним, шетњу са студијом. Њих гони амо чисто филолошко и фолклористичко интересовање, то јест, хоће да наставе онде, где је отац наше новије књижевности, Вук, стао.

Али, наравно, да ту највише има момака и девојака; девојака и чорбаџијских и спротињских, прве да убију време, а ове друге, да се напграју. Ове целе недеље као роб, трпе псовке и грдње, али све то радо сносе при самој помисли на недељу после подне, при помисли на игру и ашиковање.

Дођоше већ и Цигани. Чувена дружина, снабдевена разним музикалним инструментима. Међу Циганима одмах на први поглед пада јако у очи један са трумбетом, са косом и брадом жућом и од саме трумбете. То је пан-Франћишек, брат Чех, који је пре неколико година дошао са конзерваторије право у Србију, са врло лепим сведоџбама и маљим партитурама. Кад је дошао у Србију, он је прво концертирао; свирао Паганинијеву фантазију „*Мојсеј*“ на *жици* G, и био бурно поздрављен. Па се одмах показао и стваралачким даром својим; одмах

је компоновао једну нову игру, „Апотекарско Коло“, које је посветио своме земљаку, пану Цицули, апотекару тога места. Тако леп почетак и напредак прекинут је, а узрок су томе, тако да се изразим, „месне околности“. Пан-Франћишек, који је до доласка у Србију само пиво као пиће познавао, упознао се овде и с вином; потреба државна изискивала је, те је дошао баш у онај крај, где је црно жупско вино било мало скупље од воде. И какво чудо онда, што је пан-Франћишек оставио пиво и посветио све остале дане свога живота само жупском вину, резонујући да на тај начин добија и у повцу и у времену; пиво је скупље, а вино јефтиније, и, што је главније, не дангуби, добива у времену, јер се од жупскога вина много раније опије, него од оног глупог шваиског пива. И сада се лепо виде на њему обе те периоде пића: од пива је сачувао трбух, а од жупског вина стекао нос, црвене, као бакар, боје. Али га тада издаде композиторска и стваралачка моћ; то се одмах опазило на једној компонованој „Херувици“, која је само једаред отпевана у цркви, а после је следовала оштра опомена Његовог Високопреосвештенства свештенству: да ће их све обријати, ако се само још једном запева таково „Иже Херувими!..“ После тога није пан-Франћишек ништа компоновао. И кад су једном у неком друштву у разговору запитали га: компонује ли што? приметио је, и непитан, заједљиви колега и земљак његов, пан-Цибулка: да пан-Франћишек и сада компанује, и то једнако компанује соду с вином; и да му је та композиција још најбоља!...

И ако је пакосно и заједљиво то било, било је, на жалост, истина. Пан-Франћишек не компанује више ништа; чак не компанује ни то, ни вино са содом, него није вино онако „клот“, како га је Бог створио. Сада је веран и сталан члан те компаније циганске. Пре је свирао у ћемане, али сад више

не може; дршћу му мало руке, што је у осталом — како он тврди — фамилијарна болест код његових у фамилији. И он, који је некад на виолини концертирао и изводио Паганинијеву фантазију „*Mojcej*“ на жици G, свира сада у неку олупану и изгужвану трумбету, какве се могу видети и наћи под билијаром само за сезоне тако званих „кромпирбалова“, кад настане обавештавање, или, простије речено, кад се касапи споречкају због дама са ковачима или шлосерима и кад полиција, са чланом кварта на челу, стигне на лице места и викне: „Фајерупт! Даме назад, господа напред!...“ Тако је пан-Франћишек почео са концертирањем а свршио са цигањском дружином, у којој чини чудан контраст са оним његовим белим трепавицама међу оним гаравим лицима. Но он је задовољан међу њима, а они га, опет, пазе и чест му одају (зову га пањ-Бељац), и не пуштају га лако, баш и кад би он сам хтео: што је он једини конзерваторист међу њима, и друго: што им даје паре на чување или на зајам без интереса; па он њима не тражи интерес а они њему, опет, ни главно не враћају... Тако је добродушни пан-Франћишек обезбедио своју будућност, оставља за црне дане и Цигани то чувају.

*

После ручка поче се шаренити сокак од момака и од девојака, од минтана и фустана, од јелека и шалвара, па изгледа као цветна башта. Ту дођоше и они што продају петлиће и свирајке од шећера, и они што точе лимунаду, и они што продају кокице, а ту се нађе увек и по једна мирна и доброћудна будала, без које није ни једно такво место, с којом се обично деца смеју и забављају, а девојке се окупе око њега, па изјављују, да су у њега заљубљене, и кажу му, да бира коју хоће; а он опет вели, да их све воли и да ће их све узети са жене....

Отпоче оро.

Одиграше неколико игара, и „Криву Баньку“ и „Бербатовску“ и „Тедену“ и „Заплањку“; и наизменице водише коло редом први момци из махале. Мана дао Циганима динар, а Нацко баштованџија и они други дадоше мање, по стопарац. Ту у близини и ниШаљка (љуљашка) и око ње пуно света. Љуљају се и певају „Чије перо на ниШаљку, гајтане мој“! Они из кола иду на љуљају друге или се сами љуљају, а они са ниШаљке иду и хватају се у коло. Дође мало после и Зона са другарицом својом, Геном Кривокапском, онако исто као што су пре три четири године као деца долазиле, само што Зону сада прати измећарка њихова, Васка. Стале једна до друге, па гледају, како свет игра. Зона гледа равнодушно, уморно и као мало подсмешљиво по овом шаренилу и весељу; гледа, као да јој је дуго време.

Цигани засвираше „Потресуљку“, омиљену игру Машину. Мана узе за руку и поведе на игру младу лепу Калину, комшиницу своју, једну пуку сиротицу, која неће своме мужу донети ништа више до две нове асуре, и два јастука, и чисту душу, и роиску послушност. Заиграше. Калина весела, блажена; румен је сву облио, а крупне црне очи светле јој се од суза, од силне среће данашње...

— „Леле! Што су пристали једно за друго!... Ја-ги!“ „Асли како плави зумбул и зелена кáда!“... Оте се многима узвик, кад их видеше једно до другог, како играју. И сви само Ману и Калину гледају; сви их гледају задовољно с пријатељским осмехом на лицу, као кад се нешто мило, своје кад се гледа....

Зони неправо. Само она не гледа на ту страну; почела да зева... Криво јој... Не треба њој тај Мана; неће и не може њен никад бити, — али не трпи да може још која — код ње ту, живе! — привући погледе нчије, а нарочито Машине погледе!... Не би

играла, али кад виде Калину, како је ерећна и како се зарумепила и ознојила, па се брише јаглуком, кад се пустила игра, дође и њој воља, да поигра, па и ако је чорбаџијска ћерка, па макар и отрпела резилук, кад оде кући. Али ипак замоли измећарку Васку, да не каже ништа код куће. Васка се обећа, да ће пре пристати, да је убију, него да каже то, а заклела се и у очи Гмитраћа, грнчара, вереника свога!....

Засвира се „Јелка Тамничарка", лепа игра, уз коју се и пева, управо уз коју се песму игра. Ту је игру јако волела Зона и због игре, а још више због песме, која је њој много казивала и сетом је неком милом испуњавала... Зона узе за руку Гену, прићоше и ухватише се међу играче. Цигани свирају, а играчи играју и певају:

Нане, кажи тајку,
Да ме младу дава
За Раде комшијче!...
За Раде комшијче,
За наше сељанче!

Јелке, тамничарке!
Јелке, зулумћарке!
Ела да играмо!
Ела да трупамо!

Престаде за мало песма, а игра траје и развија се још лепше и још бујније; чујеш како звецкају ђердани и дукати, и трупкају кондурице и папучице и шуште свилене шалваре, а мирис од ђулијака се просуо по сокаку, па као магла земљу, притиену мирис гледаоце.

На опет поче песма уз игру:

За Раде комшијче,
За наше сељанче,
За наше сељанче,
За младо чобанче!

Јелке тамничарке!
Јелке зулумћарке!...
Ела да играмо!
Ела да трупамо!

Опет умукну песма и певање, а играње и даље траје уз свирку Цигана. Мана стоји, не игра, гледа играче. Гледа у Зону, види Зопине свилене шалваре и лагиране кондурице; чује шуштање свилених шалвара и осећа мирис, дах њен осећа, помешан са ђулијаком из Казанлика, — и не могаде да се уздржи више! И када Цигани хтедоше да престану, даде им Мана знак, да свирају даље исту игру, па прође и ухвати се с леве стране до Зоне.

Зона га само овлаш погледа, даде оком знак Васки, измећарки својој, и ова се одмах ухвати у коло и растави Манчу од Зоне. Зона више и не погледа на Ману, игра и даље и све гледа у Манулаћа чорбаџи-Ранђеловог, а кад Мана дође у игрању према њој, а она га и не гледа, него само прћи уста...

А Ману стегло нешто у грлу; заболеле га слепе очи, а у устима му горко и суво. Једва је чекао, да престану Цигани. Кад се свршила игра, повукао се до капије једне и брисао чело дуго.

Зарекао се, да се више неће хватати до Зоне, а није му то ни требало, јер Зона више није играла; остала је и само гледала.

Кад засвираше „Нишевљанку“, Манча се ухвати до Калине. Зона више није играла. Гледала је како играју, а није испуштала из очијуМану и Калину; гледала је, како играју, како је Калина снажно и грчевито ухватила руком његову руку, па од времена на време брише зној ју руку јаглуком и брзо га опет хвата и чврсто држи, док јој се опет не исклизне рука из његове; гледа, како се разговарају; чује, како Калини дрхће глас, и како га меко и дубоко погледа својим великим и као јуиска ноћ црним и топлим очима!...

И другу игру, опет „Јелку Тамничарку“, играли су, једно до другог, Калина и Мана.

И Зони дође нешто тешко. Наслонила се на Гену, другарицу своју, па се изгубила. Гледа бесвесно по оном шаренилу, које промиче испред ње, слуша свирку, трупкање кондурица по калдрми и слуша песму, чује сребрни девојачки глас Калинин, где пева:

„Да ме младу дава
За наше комшијче!“

А Мана и Калина су комшије!... то јој паде на памет, и она погледа Калину, како је срећна и блажена. И Зони постаде нешто тешко и досадно. Све јој беше досадно, а најдосаднији јој се учини баш онај Манулаћ — кога је мало пре оволико гледала — кад јој приђе и понуди је шаком кокица!... Није знала, ко јој је у тај пар црњи — Манулаћ, или она фукара Калина!... Силно угризе доњу усну, и још силније стезаше за руку Гену, другарицу своју, на коју се од силна дèрта и кара-севдаха наслонила.....

Свршила се и ова игра. Одмарају се и играчи, неки иду „нишаљци“, да се љуљају. Разлеже се песма са нишаљке, разговор на све стране, само се другарице ућутале.

— Васке, море! зовну Зона измећарку своју, а ноздрве јој се силно шире на напрћеном носићу њеном.

— Што искаш, Зоне? одазва се и притрча јој Васка.

— Отиди си до онуја... де... како се вика... до онуја, ете Калину, и рекни гу: Вика те Зоне Замфирско!...

— Туј сам! Што ти требам? Запита је Калина, кад дође.

— Вика' те... сте... поче Зона, а сва бледа, сувих усана, а истурила изазивачки десну ногу... Ти си спротиња... Кад ручаш ти таг не вечераш... Та, викам... ако искаш... — и ту подиже Зона глас и настави јачим гласом, да би и Мана чуо — викам... да дођеш, ете, да се ценииш у татка ми... Васка ни се удава... та... да се ценииш; хизмет да ни чињиш у кућу!...

— Ете, што ћа да се ценим?... одговори јој Калина. Имам си мајку и брата... Измећарка нећу сам!... Сал при мајку хизмет ћу да чиним...

— И при мужа... упаде јој у реч заједљиво Зона.

— Ћа ако дадне Господ и к'смет ми бидне... и при њег'...

— Код Манчу ли? прекиде је Зона јетко, шапатом. Фукаро!...

— Како рече?... Не чу те добро!... запита је благо и погледа благим погледом, а сузних очију, Калина.

— Ћа... нећеш да ми будеш измећарка?

— Јок! рече поносито Калина. Несам за вашу кућу...

— А, за оро ли си! Ах, што си ћа девојче за оро!... рече накосно и погледа је презриво од главе до пете.

— Зоне, мори!... Не слушај гу, Калино, што зборн! Иди си! упаде Гена у реч и повуче силно Зону за руку. Ајд' — дом да си идемо!...

Било је и време већ. Краве се већ враћаху са паше, фењерџија општински већ прошао са мердевинама, да пали фењере, и патролције лепим редом пролазе главним сокаком; и из гомиле се мало мало одваја један по један у побочне сокаке, да, поткрепљен, целе ноћи бди над имањем и чашћу уморних и заспалих грађана... Почеше се разилазити и са „нишаљке" и са играња... Све их је мање и мање. Они дали се раније крекуше, а ови ближи мало доцније. И место, на коме су мало час играли

и кикотали и подвриштивали, остаде празно и пусто и изгледаше тужно са оним погаженим раним пролетњим цвећем, које се откидало и отпадало са играчица!... И Зона пође зловољно кући. Осврте се још једном, и виде како Мана и Калина пођоше и упутише се заједно; и чу, како се Мана нуди Калини, да је допрати до њених авлијских врата, а она га благодарно погледа, али га ипак одбија и моли га загушљивим гласом:

— Немој, Мане, две ти очи!... Остави ме!... Сама ћу си идем!... Врни се! Жива ти ја! Ће ме види бата! Срамота оди човеци!.... Врни се, Мане, две ти очи!...

Гледала их Зона, али за мало; заклониште их и захватиште међу се гомиле веселе омладине... Похватале се девојке испод руке у дуг ред, а иза њих други ред загрљене момчадије, и идући тако кућама својим, певају сложно оба реда...

Дан на умору, издахнуо већ; звезде трепере с неба, тихо вече се спушта на земљу, а из грла срећна и весела млада света разлеже се кроз тихо пролетње вече сетна песма, у којој се исказује бескрајна туга, стара туга, вечна као и човечанство:

„Да знајеш, моме мори, да знајеш,
Каква је, туго мори, жалба за младос'!...“

ГЛАВА ОСМА.

У њој је један, за Ману врло пријатан извештај из уста Васке измећарке, после којег је извештаја Мани — као што би то песници казали — сунце лепше сијало, цвеће пријатније мирисало и тичице лепше певале.

Недељу дана после овога испричанога у прошлој глави, кад је измећарка Зонина, Васка, прошла крај Манина дућана — а он сам био у њему —

добацила му је у пролазу: „Бата-Мане! Поздравила ти се Зоне!“ тако брзо, да Мане није имао времена ни да дође к себи, а још мање, да јој каже хвала и да врати поздрав.

Тога дана је Мане био сав блажен. А како и не би, кад му се целе недеље од тешког дерта није милило ни да седи, а камо ли да ради у дућану, јер му је једнако била у памети Зона и њено понашање и онај туњави Манулаћ, којега је толико гледала Зона. И да Манулаћ није био онакав какав је, да није једнако чувао дућан и седео пред дућаном и с оцем се разговарао, Мане би га ма како изазвао — како је љут био на њега — и потукао се с њим, чим би га први пут срео и нашао. Али овако није могао то, него се морао задовољити тим, што му је у пролазу, онако као случајно, избио лактом цигару из муштикле, кад је Манулаћ седео пред дућаном и пушио (а пушио је ретко: двапут или трипут у години сетио би се, да запали цигару, и то обично онда, кад би му татко какав добар пазар свршио.)

И после неколико таких тешких дана, и такве душевне утучености, како су га морале обрадовати и оживети и освежити ове слатке речи: „Бата-Мане! Поздравила ти се Зоне!“ које му једнако брујаху у ушима као најмилија песма мајског славуја!... И већ одмах га није држало место: досадно му било у дућану, и чим се вратио шегрт Поте, скочи и диже се, да иде. Рђаво сам рекао „да иде;“ полетео би он, како му је мило било. И баш у тај пар, кад је он наређивао нешто шегрту, уђе у дућан једна муштерија и затражи нешто. Мане му нервозно изнесе тражене ствари; учини му се, да се и сувише отегао пазар, одмери муштерију од главе до пете, па рече:

— Море, неси муштерија!... Немаш те паре!... па узе испред носа забезекнутом муштерији поређане ствари и изиђе брзо из дућана.

Заредио је по сокацима и малим и већим, па чак и по оним, по којима ни ђаво не пролази, по којима чак ни општински инжињер по дужности не пролази. Дваред је тако тога дана пролазио сокаке, дваред се враћао у дућан, али се посла није лаћао, него је само правио цигаре, пушио, пуштао колуте дима и задовољно гледао у њих. На послетку је дохватио пушку, ухватио се поља и лутао тако до мрака, и тада се тек вратио кући; а да тога дана ништа није уловио, чак ни пуцао, није ваљада нужно ни да кажем!.... Целога дана је само на то мислио, и једнако му у памети зујале и звониле Васкине речи: „Поздравила ти се Зоне!“ И зато није ни чудо, што није уз пут приметио буљуке сељанака и сељанчица у њиховом живописном оделу, како промичу путем крај њега. Други пут би их задевао или се бар искашљао пролазећи крај њих, а сад их није ни приметио, и ако су се кикотале гласно и гуркале се пролазећи крај њега и задевајући оне њега. Тако је силна љубав и тако силно заноси она човека!...

Ништа од света тога није он приметио, нити га се то тицало! Само једна слика му лебдела пред очима, само један поздрав му се једнако попављао у ушима, и он га једнако шапатом изговарао..,

И то је охрабрило Мицу. И први пут, кад прође Васка крај дућана — а он био сам — зовну је.

— На дом, ете, здраво ли су ви? запита је Мане.

— Здраво! одговара му Васка, а гледа мимоуше, које јој је Мане поклонио.

— Што работи чорбаџија... здраво ли је?

— Здраво!...

— А чорбаџика, што работи она?...

— И она си је здраво!

— А ти што работиш? Здраво ли си?

— Здраво сам си! одговара Васка.

Ту Мања застаде. Привуче своју табакеру, отвори је, лизну десни палац и извади један папир и дуван, у који хукну, па поче савијати цигару. Кад је запали, засука бркове, па се искашља тихо, као кад човек хоће нешто важно да превали преко усана. Али опак не рече ништа, него стаде размештати испред себе оне алате и пушташе густе димове. После дуже паузе запита Мане:

— А... ете... Зоне... здраво ли је? Што работи?

— На, седи си...

— Знам де... Може и да лежи.

— Хехе, осмену се Васка. Леле, бата-Мане, како зборни па и ти!...

— Што си збори? Збори ли?

— Збори, кад гу питују...

— Ћути си?...

— На ћути!

— А што мисли, кад си ћути?

— Е, кој гу знаје!...

— А може и да пое?

— На и пое...

— Е, што си пое?

— На песне си пое....

— Ех, песне! Ама, које песне?

— Срамујем се, да ти, сте, кажем! вели Васка памештајући у уши добивене мишуше.

— Ама, какво срамуваше! храбри је Мане. У појење нема срам ни па срамуваше... Што си пое?

— На, сте... поче Васка, пое си песне, онеја што су од љубав и од ашиковаше. Пое си оно моме Еврејче, што си чешља косу и кли мајку си, што гу роди да је Еврејка... Ете па туја песну гу саг кеф; сал туј песну пое ели гоии мене та гу ја појем...

— Е зашто да кли мајку, кад неје Еврејка?! пита је Мане. Рисјапка је, та што гу треба веће!?...

— Ех, а ти па бајаћим не знајеш, бата-Мане, зашто!

— Жива ми нана — не знам си, Васке.

— Ама разбира се убаво на шта прилега таја песна! вели Васка. Није, дёмек, Зоне жална, што је Еврејка, већ то се за друго ништо разбира...

— Е, што је на то друго?

— Ете, жална је, што је чорбаџијска керка; а има, ете, ники што није чорбаџијски син, а њој гу па много мило за њег'... а њојни викају... неје, ете, прилика.

— За мен' зборн ли што?

— Зборн.

Мане опет уђута и стаде савијати другу цигару. Опет настаде пауза, коју прекиде Мане.

— Море, ти ме л'жеш, Васке?

— Не л'жем те, бата-Мане... Две ми очи!... Како смем, да те л'жем!...

— На истин' ли зборн си за мен'?... Што си зборн?

— Зборн си... И плаче си.

— Плаче? Зашто да плаче?

— Мори, одмахну руком Васка. Ти ништо не знајеш, бата-Мане! Тараф-тараф се напрајн код нас дом... Живот си нема од некња!...

— Што, море! вели запрепашћено Мане и остави цигару.

— Ете за опо оро, и за играње, — изеде си резилак, ем знајеш как'в резилак!...

— На кој ги рече за оро? Ти ли?

— Јок ја!... Казаше ги ники из малу. Та свн скочиште сас резилење... Викају: не прилега на чорбаџијску керку у оро играње по маале...

— Е, а зашто па играше?

— На теб'-те видела... па не мога да си седи, да не игра, већ се уфати у оро и она...

— Она ти каза то?

— Ба! Не каза ми ништо. Што треба да ми казује... вели поносито Васка. Знам си ја убаво,

зашто: „куде си она топрв иде, ја се отутке враћам“, бата-Мане! Зар малко поруча ћутеци од татка ми заради Митка!...

— А збори си нешто са мен'?

— Па... ете... збори: дёмек, много гу мило за теб'...

*

Из даљег разговора дознао је Мане од Васке, да је по чорбаџи-Замфировој кући прави лом због играња Зонипог, за које и стари Замфир зна, а још више због Зонине наклоности према Ману, о чему Замфир и не слути, јер сви крију то од њега.

Стара, искусна и речита тетка Таска узела је на себе ту тешку и части пуну дужност, да опет избије из Зонине главе Ману Кујунџију. За то тетка Таска и долази сваки дан, савесно и тачно као хирург ради операција, и саветује и теше Зону: хвали Манулаћа, а куди Мана. Куди му сталеж, а још више владање и поведење његово. Почела је чак од оца Манина, Ђорђије; ни њега није оставила на миру. Управо није ни спомињала ни претресала Ману него Ђорђију, додајући, нека се Зона сети оне речи, која вели: да ивер не пада далеко од кладе, и: што мачка омаци, да то мишеве лови, — па тако је и овде с Ђорђијом и сином му, Маном. Причала јој је о покојном Ђорђији, како је био кријумчар, убојица, ноћник и весељак; причала јој читаве романе Ђорђијине са неком ченгијом Зумрутом, која је у своје време и „у песму турена“ због лепоте, и протеривана и апшена због честих туча ради ње; која је некада била лепа, била омиљена играчица, а која се сада смирила, и зато сада нити иде у апс, нити је мећу у песму; сад мирно и савесно носи фењер и амбреле, и као казначеј је у некој чочечкој дружини. Чак је тетка Таска шанула Зони на ухо једну страшну ствар — коју је дуго крила и чувала и као последњи метак избацила — а та је: да исти Мане

има брата (по оцу) међу Циганима!... И сад, какав је био Ђорђија, такав му и син Мане, тврдила је тетка Таска и уверавала Зону. А то се по мало могло и веровати; јер Мане је доста често јутром био предмет разговора са својих ноћних подвига.

А у исто време, кад је кудила Ману, хвалила је оног Манулаћа чорбаџијског. Хвалила га је и она и све тетке и стрине а и мајка јој Ташана, чији је он најозбиљнији кандидат био; јер је био јединац, једини наследник огромног имања а, сем тога, пример послушности, скромности, стидљивости, целомудрености, — дакле, тако рећи, скуп врлина и права противност оном Митки чорбаџи-Петракијевом, описаном у једној од ранијих глава ове приповетке. И да се ту није питао и хаџи-Замфир, као отац, удадба Зонина за Манулаћа била би давно свршена ствар. Али како се Замфир баш никако није одушевљавао том комбинацијом Ташанином, јер му се никако није Манулаћ допадао — и ако је син и јединац и једини наследник његовог иначе доброг пријатеља — то је врло често било чак и речи и свађе између Замфира и Ташане. Зато неће бити згорег — чак писац мисли да је то неопходно потребно — да у неколико потеза оцрта тога Манулаћа, који је ушао у комбинацију, био љубимац свију стрини, ујни и тетака Зонини, и био предмет и повод непријатних сцена између родитеља Зонини.

Прича о добром детету Манулаћу, која је прича права супротност оној ранијој причи о Митки чорбаџи-Петракијевом.

Манулаћ је био син честних и богобојазних родитеља, Јордана и Персиде, и никада ваљда ни у Старом ни у Новом Завету ни за једно дете није се тако с правом могло казати и написати, да је васпитано у страху Господњем и да је пшло стазом добродетељи — која, као што се зна, није никад

примамљива, ни лепо утрвена — и било радост и утеха родитеља својих, као што се то могло казати за Манулаћа. С њим је био задовољан и отац и мајка још од најранијег детињства његовог. Отимали су се и кошкали међу собом око тога: чији је Манулаћ више. Мајка каже: мој је Манулаћ, а отац каже није него мој; мајка каже, то је моја ћерка, отац каже: то је мој син, наследник и престолонаследник мој. Зато је Манулаћ дуго био загонетка; у махали за дуго нису знали је ли мушко или је женско! Јер кад је с оцем ишао, био је обучен у плундре; а кад га је мајка изводила, плела му је курјучић и облачила га у фустанчић. И како га је она више изводила него отац, то су по другим махалама многи за дуго мислили, да чорбаџи-Јордан има ћерку. Као оно што се прича за ону стару Римљанку, племениту Корнелију, мајку браће Граха, да је децу своју сматрала за најлепши и најскупоценији свој адиђар, тако је исто и Персида сматрала свога Манулаћа као најлепши и најмилији адиђар свој, и зато се није нигда и никуда макла без њега. А он је то и заслужио, јер је, и онако мали, већ био десна рука у домазлуку својој мајци. Он јој је чувао од живине тарану и резанце, спремане за зимницу, кад се то сушило у авлији; он држао конац, кад би га намотавала на клупче; чувао веш, кад се суши преко авлије; рано живину, и знао увек тачно колико има пстлова, кокошака, пилића па чак и снесених јаја и од својих и од туђих, комшијских, кокошака, и то све без икаквог дуплог трговачког књиговодства! Из дугог и савесног надгледања постао је прави — тако да га назовем — психолог, па је чак умео да опази: кад је која кокошка, да простите, у вољи петлу, „Гигану“ названом; с којом кад најрадије дели зрно на буњишту, а према којој је опет охладнео, па је тера од себе; даље, тако исто није му се могло измаћи његовом памет-

ном оку ни то, кад која њихова кока погреши, па снесе јаје у комшијској авлији, или обратно, кад је и где је опет комшијска снела у њиховој авлији. Све је он то знао као и имена свима њиховим и многим комшијским кокошкама.

Тек улети усплахирен пред мајку и почне непрекидано:

— Нане! „Гиган“ сад стаде, ете, мерак и ашик на „Гаћанку“.

— Ако, сине, ако... вели му мајка гледајући га мило. Тој си је његово петалско знање...

— А наша „Трпа“, ете, и „Кундака“ опуштиле жално главу...

— Тугô, смеје му се мајка, остаће си удовице и сиротице... та што да чиниш!...

Или други пут, опет тако, улети сав задуван са по једним јајетом у свакој руци.

— Нане! Наша „Титинка“ и „Пирга“ снесоше јајца у Тодорчине, а ја ги узедо' и донесо'! вели мали Манулаћ, олизну нос и предаде мајци скоро снесена и још врућа јаја. Што да се арчи мâл!... Паре су то!... Несу крушке дивјаке!... додаје и погледа у оца.

А родитељи га гледају пуни милоште, а из погледа им се разговетно дâ прочитати како благодаре небу, што их је обдарило таким паметним и чуварним дететом. Па још кад им он, опако задуван, стане да грди „Титинку“ и „Пиргу“, што арче њихов мал по комшилуку, и дода: да су сад скупе паре, — отац се просто топи од силне среће!

— Сад су скупе паре! понавља мали Манулаћ!... Сад је оскудација!...

Кад чу реч „оскудација“, чорбаџи-Јордан се само лупи шаком по колену од силна чуда, па се просто заблену у сина. Не могаде више да одоли свом очинском срцу, него га дочепа оберучке, па га стаде љубити и шопати.

— Ах, сарафче и бапћерче ти татино!... Овој ће куче, Персо, бапћер да ми бидне. Откуд га извади па *тај* реч, магаре Јорданско! кликну блажени Јордан. — Како га каза *онуј реч*, ешеку ни један?... навађа га отац, да још једном каже... А, што је саг за паре? А... како га рече?

— *Оскудација!* попавља мали Манулаћ олизнув носић, а турио прст у уста, па се стиди.

— Аха! Магареће татино! Заценио се од силна смеха задовољни Јордан... *Оскудација*. На бре, дете, ја сол три товара полиза — па си не знадо' за тај реч, а оно, пази колицио је, па веће знаје! Бре! Бре! Бре! чуди се Јордан и једнако се шета уздуж и попреко по соби, поглéда свога синчића, врти главом и једнако пушта узвике: Бре! Бре! Бре! Бре! Овој ће магаре, наставља одушевљено Јордан, кад буде голем — с чаршију—ем београдску — да дрма; убаво да запантиш, овај мој сагашњи реч, Персо!... *Оскудација!*... Кад гу научило, бре! чуди се једнако Јордан речи, коју је доиста сад први пут чуо, (и ако се сваки дан тужио како: „нема старе године и стари пазар“.) па се диже у чаршију међу трговце с младим бапћерчетом, коме мајка увуче пешкирић и закопча тур. Срећни и блажени отац поведе сина, да види чаршија једно чудо од детета; да Манулаћ пред трговцима попови реч „*оскудација*“....

И сад тако паметно дете, које је тако много обећавало већ у најранијим годинама, када је оца усхићавало — како је онда тек мајку Персиду срећном и поноситом чинило! И зато није никакво чудо, што га је она свуд водила са собом, да се подичи њиме. На славе, на патарице, поступаонице, па женске празнике, — свуда га је водила од најранијег детињства његовог, од кад се почео у патицама од шест гроша батргати уз мајку преко калдрме, па све до осамнаесте своје године, кад му је

отац плаћао четрдесет гроша за потковање експерима и потковицама кондуре. Свуда га је водила, само га је у хамам престала раније водити са собом. Ту га је водила до његове дванаесте године, а престала је да га води, тек кад све жене скочише у интересу јавнога морала, и кад је нашла на сложан и једнодушан отпор и протест посетитељака хамама.

А то је било онда, кад јој је Јупус-агина ханума једном приметила:

— На ти, чорбаџике, како поче... дâбетер!... На што си берем не поведеш сас теб' и чорбаџи-Јордана, те га не доведеш помеђу нас у хамам!... Од тада га мајка није више водила собом, и тако је Манулаћ проглашен дефинитивно за мушко. Од тога доба водио га је више и отац. У осамнаестој години купио му је џепни сахат и златан ланац. Тога дана, кад је први пут обесио златан ланац и сахат, Манулаћ се осетио сасвим мушко. Чак је пролазећи Лесковачком Улицом намигнуо на три младе Чивутке, које су се шетале испод руке, али с оба ока и тако невешто, да су Чивутке прснуле у смех, јер им се учинило, да је Манулаћ хтео да кише...

И то је ваљада једини несташлук и ђаволство из Манулаћеве, младости која се обично бујном и бурном зове. Једини, велим, јер он је иначе увек био стидљив и неспретан, кад би се случајем нашао у близини женскога света. Најтеже му је било, што није знао, шта ће с рукама; срећом се тада сећао сахата, вадио га и навијао или гледао, колико има сахати на њему.

Са вршњацима својима се слабо дружио, зато је најрадије седео с оцем и с очевим друштвом и слушао њихове разговоре, пуне мудрости и искуства. Кад би седео, увек би пјостро најпре своју мараму, повукао мало ногавице на више од колена, па би онда сео, и не би се дигао, док му се прво његов

татко не дигне; само у кафани би он прво оца опоминьао, да се дигну и иду. С кокошкама је легао, с петловима устајао. Био је штедљив. Новац му никад није потребан био, јер никад није имао прилике да га потроши. Чак му се и мајка љутила, што иде тако без новаца, као да није чорбаџијски син! А ако понесе, он колико понесе толико и врати, — некад чак донесе и више, него што је понео. Једном кад је пошао у „Апеловац“ на стрелиште, дао му отац седам гроша. Манулаћ попије пиво за грош, при повратку купи јагњећу кожу за шест гроша и одмах уз пут је прода за девет, — и тако донесе два гроша више, него што је понео!...

*

Ето тога и таквога Манулаћа хвалила је Зони тетка Таска, а Мана кудила. Али то све није јој ништа помогло код Зоне. Јер слушајући тетку, Зони је Мане због таког његовог живота само изгледао интересантнији, а због сталежа његовог само милији и симпатичнији!...

— Ела, Васке, запој ми ону жалну еврејску песну! рекла би Зона Васки, седећи тако често тужна на доксату, и отуривши ђерђеф наслонила би се тада на белу своју руку, а другом би се играла са дугим и бујним курјуком својим, гледајући својим великим сањивим очима преко ниских кровова околних кућа негде далеко.

А Васка би тада запевала ту песму, у којој је Зона видела себе и свој зао удес, што је рођена у чорбаџијској кући... Запевала би песму, коју је већ толико пута певала Зони, кад год би ову опхрвали слатки осећаји и тужне мисли и она пала у меланхолију.

— Ела, Васке, запој!... Жâлна сам, — жалну ми песну запој!...

А Васка запева:

Излегох да се пошетам
Низ тоја пуста Битола,
Низ Еврејското махало,
Низ тија тесни сокаци. —
Там видов моме Евреје.
На висок чардак стојеше,
Русе си косе чешљеше.
Дробне си солзи роneше,
И жалну песну појеше,
У песну мајку колнеше:
Зашто ме роди Еврејка?
Што не ме роди Рисјанка?!...

— Туго, Васке, што да прајим! уздахну Зоне.

ГЛАВА ДЕВЕТА

Она је пуна бурних сцена и крупних речи. У њој је испричана једна пропала мисија тетка-Докина; или, боље рећи, „Пошљи лудо на војску, па седи, те плачи“.

Бата-Таско је одржао реч. Распитивао је и прокљувио све, и сад дошао, да јави то Јевди, Манној мајци. Све што је сазнао, он јој је савесно и тачно реферисао. Јевда се просто изненадила. То не би никад ни слутила, а ни у сну јој не би дошло тако што! Оно, чега се она бојала, од чега је стрепила — то није било, — али је испало изненада ово, а ово је за њу било нешто скоро још горе! Знала је она поноситост те старе чорбаџијске куће, представљала већ у напред себи, како ће се то тамо чути, како пропратити и с каквим подсмехом све то узети. И одмах одлучно рече: да то никако није прилика и да од тога неће бити баш ништа! Дуго су се још живо разговарали, кад уједаред упаде тетка-Дока међу њих, баш кад су јој се најмање

надали и најмање је желели. Кад је она ушла, нису одмах пресекли разговор, него су га полако приводили крају избегавајући све оне речи, по којима се могло познати о чему говоре; али све им то није помогло, — тетка-Дока је, као и свака радознала женска, могла и инстинктивно а и из дугог искуства сазнати, о чему је реч била...

— Ласно, мори, за тој! умеша се тетка-Дока, и на велико запрепашћење њихово додаде: Чорбаџијске куће *много су*, а наш Мане — *један си је* помеђу момци и трговци и чаршилије!...

— Ама није то!... љутну се Јевда. Мори и не знаваш, зашто си зборимо...

— Мори, сал дор ве видим — знајем си све убаво. Од мен' ли ће скутате ништо?!...

— Их, какво је брљиво! вели јој Јевда. Мори, ништо ти не знајеш!...

— Како да си не знајем! Бата-Таско зашто искочи до теб'-ке?...

— Ама не знајеш ти ништо! брани се бата-Таско. Вика ме снајка, ете, заради нику тапију и ливаду...

— Заради „*некосену ливаду*“; — знам де! Сол ручам, мајке... уверава их тетка-Дока, а они се обоје љуте. — Бре, бре, бре! наставља Дока. Видосте ли, мори, нашога Манчу, како си знаје убаво, што ваља!... Е, што је човек *кујунџија*, па се разбира у *злато!*... Знаје, што је злато; и како се, ете, злато топи!... Машалах, Манчо, — неси забадава син на Ђорђију!... Ђорђијина крв!... Ашколъс'п!...

— Ама није ништо било! одвраћа је Јевда. За друго ништо зборисмо! Како да бидне!..

— Јеле, Јевдо! Што ће да бидне убавиња, кад се узну! Убав Манча, а убаво, ете, и Замфирче, оној Зоне, — та што ће деца да ги бидну убава, све на татка и на мајку!... А ти, баба ги, па ги држиш на крило!...

— Ох, црна Доко! викну очајно Јевда, кад ће памет да си спечалиш веће!... Што си не ћутиш веће!... Што си не ћутиш, несрећо, кад ти нико ништо не каза, ни те на питује?!...

— А што ко ј да ми казује, кад си сама све знајем, и све видим. Замилуваше се деца, та што... сад ги је време...

— Ама, Доке, памет си бери! Башка су Замфирови, башка на Ђорђијини!... Ми си зборимо за друго ништо, а она, погле гу, куд га искарује!...

— Мори! Знајем си ја! Ласпо за тој! Међ'-ми сал оставите... бригу не берите, а ја ћу сама убаво да дуздишем целу работу! Ја ћу да заобиколим малко, па ће да искочи убаво, како под шицилирски план!... рече и оде као олуја.

— Што, што! викну запрепашћено Јевда и хукну: Тугооо! Што гу пуштисмо! Ође да ни направи шику муку и резил! А лудо је, лудо — на сто оке је лудо!! — Депо, викну Јевда, брго по њума, викни гу, да се врне, рекши гу на један реч. Али на несрећу Депа није била ту. Јевда полете, али не могаде стићи Доку, која је јурила као ветар. Јевда се врати у кућу са тешком слутњом.

*

И наслутила је. Тетка Дока полете одмах право у Замфиров крај. На улици срете баш као поручену Васку измећарку, заустави је и стаде распитивати о овоме и ономе. Васка се испајпре пшчуђавала, спебивала и отимала, али тетка Дока — опако како је Бог дао — подвикну јој и развика се на њу тако, да се ова уплаши, горе него што се икада уплашила од оних који је плаћају — и призпаде јој све, ама све од аз до иџице. А Дока је не само заплашила, него и вешто питала; постављала јој је тако вешто обична и упакрена питања, да је ова све казала, и незнајући шта је све изблејала. И

тако је Дока дознала и одмах схватила и јасно јој било: да ствар по Ману стоји врло повољно, и да је право чудо, што се већ и свршило није. И љута на невештину и јавашлук Манин, крене се одмах из тих стопа Мани у дућан.

— А, такој ли је? викну му тетка-Дока још с врата улазећи у дућан.

— Што је? пита је Мане.

— Што сам ти ја тебе-ти, а бре, магаре!?...

— Де, море! чуди се Мане.

— Ешеку ниједан! А што ми не збориш?!...

— Што да ти зборим? пита је Мане.

— Оно да ми збориш, што си је за зборење!

— Е, што си је за зборење?

— Ја што сам ти? Тетка ли сам ти, што ли сам?! Што си ћутиш како нѐмâк! Род смо си... Кому ће да кажеш муке и дертови, ако на тетку си нећеш да кажеш?!...

— Ама, што да си зборим? Што да казујем? викну љутито Мане. За *кога* да ти казујем?...

— Ете, за *Чорбаџијске* да казујеш... Што бре! Ја траву пасем, сол не ручам — та несам чула за твоје работе!...

— Е што си чула? вели мало спуштеним гласом Мане.

— Да си фрљија и станују мерак на оно Зонче Замфирско, ете, тој сам чула!...

— Ба! пориче Мане.

— Ти да си ћутиш. Све разбра'! Све си знајем. Све ми веће каза Васка, измећарка њојна. Ич да се рипаш како пўле, ни па да ме л'жеш... Све, све ми рече Васке...

— Е, што је знала да ти рекне, кад си и она сама ништо не знаје?!

— Ихааа! засмеја се тетка-Дока. За тој на да ми је! Знајеш ли, мори, несрећо, да ми каза, — како из књигу да си четеше, све ти каза: и што си

Зоне ваздан-дан збори, и које си песне поје, и што си шњева и како гу резиле оне кучке, тетке и стрине, а највеће она грчка несрећа, Таска, тетка њојна, и како гу фатија кара-севдах... Све ми каза, како пои из књигу да си чѐти̂...

А Мани мило. Брани се још неко време; пориче, спомиње разлику између кућа, али попушта, по мало и признаје, и мило му било да чује што више. Тако му било мило, да је одбио две муштерије, које су дошле да пазаре, само да се не би прекидао разговор. И кад се уверио, да тетка Дока све зна, он јој се исповеди и призна јој искрено, да му је Зона посред срца.

— Аха! кликну тетка-Дока. Такој те искам! И татко ти такав беше!

— Теке... тетко, молим те... вели јој Мана и диже прст, зборење за тој ич да нема!... да се не чује ништо...

— Ех, што да се не чује! Лошо ли је, па да се ку̀та у кучине!? Зашто да се крије?

— Аман, Доке!... *Реч* да не искочи за девојку.

— Та што... За малко време...

— Како за малко?

— Па до „голем нишан“, а после кој да збори... и што има да збори! вели Дока.

— Бре, како то збориш! викну ужаснути Мане. Какав „голем нишан“!...

— Што, зар ћеш сал да гу гледаш! Да лижеш мед кроз шише?... Тој ли?

— Ама јок! За прошење ич не беше разговор. Како да гу просим!? Који су они, а који па ми! Чорбаџијска кућа — и наша кућа!... Памет си бери, Доке!...

— Иха! Ласно за тој! Ја ћу ти изработим; ти сал седи си, па жмиј!...

— Хехе! смеје се Мане, што рече: „Жмиј, да те л'жем“!...

— Ти си имаш твој занајат, а ја си на мој... Седи си у дућан и гледај си твој пазар, — а овој су наше-женске работе... Ти да видиш, што ће ти напрајим!...

— Доке! викну уплашено Мане на њу. Змија ће те уапи, ако напрајиш как'в ешеклак!...

— Де, мори! умирује га Дока. Ти ме знајеш убаво. Не ли смо родљаци. Несам говедо, селска несам, та да си не знајем што је чаршијски ред. Ласно за тој! Ја ћу си све полако... па фино... с *политику*! рече и оде.

— Доке! викну Мане и полете за њом, али она беше већ далеко...

*

Дока пође, али се уз пут сети, да је данас субота; остави то што је намислила за сутра, за недељу, а тога је дана гледала само, да се никако не састане ни с Маном ни с Јевдом. Зато се крила по комшилуку.

Недеља је. Код хаџи-Замфира после подне тишина као и у свима кућама, где се целе недеље радило а недељни дан жељно очекивао. Стари Замфир легао, да се одмори мало после ручка, као што је то од вајкада научио. А чим је он прилегао, целом кућом је одмах овладао неки дремеж и царствовала нека свечана недељна тишина, јер кад хаџија спава не смеју ни врапци испод крова цивдакати. — У другој соби, одмах до собе Замфирове, поређале се на миндерлуцима: домаћица Ташана, Таска и тетке, Калиопа и Уранија. Подупрле зид леђима, подавиле ноге и метнуле руке на трбух, на дремају, јер су научиле да се тако најприличније проводи празник. Зона у соби до њихове. А оне седе и шапућу, чуде се, што им нема никога. Није дошла ни Аглајица, да им исприча и рапортира све што се десило за последњу недељу дана, а није ту ни Зујица, да им

размеће карте, ни богата баба Хрисанта, да их гњави причајући им на дугачко и па широко о својој парници, о суду и адвокату. И баш кад су се оне тако чудиле, што им нема никога, чуше спољa неки глас.

— Хаџика, ете, дом ли је? пита непознати глас спољa.

— Дом си је. Ама хаџија, ете, спије... чује се Васкин глас.

— Та што, ако спије! Код њег' и не искам, веће код хаџику...

И док се ове домишљаху, ко ли ће то бити, отворише се врата и тетка Дока упаде у собу. Да је други ко кроз сам сулундар упао међу њих, не би му се тако зачудиле као ово сада њој.

— Здраво ли сте, живо ли сте? запита их затварајући леђима (и већ осталим) врата за собом. (Да би се да Бог-да тако и уста душманима запушила!...)

— Здраво, ти како си, Доке? прихвати јој Ташана, па се тек погледа с Таском, Калиопом и Уранијом; јер им свима дође чудно већ само то, што је банула у кућу, а још чудније, што је на тај начин затворила врата, јер је то у обичају само при прошевини. — Седи си, Доке! нуди је домаћица.

— Што прајите? пита их Дока, седајући па миндерлук према њима.

— Седимо си! одговарају оне кроз зубе.

— Жмијете, како мачке испод накладено кубе...

— Еј, Доке, Доке! Ти си остаде јоште па̂ она!

— Што ће си чиним! К'смет! вели Дока.

— Дамно те не беше при нас... рече јој с неке висине.

— Ама, имам си, ете, нику муку, — а ни саг ви не би дошла!

— Е, што си имаш? пита је Ташана. Седи си на једно кафе.

— Несам си дошла за кафу, веће...

— Васке, мори! прекиде је домаћица. — Васкеее! викну Таска.

Уђе Васка и домаћица јој рече, да испече четири кафе. Васка одмах усу кафу у филџане са зарфовима и унесе и послужи их.

Дока се искашљује и спрема да отпочне, срче кафу, разгледа по соби, па најзад поче:

— Дошла сам си, ете, на један еглен... Заради неку послу... Е што си стала туј при мен' како шиљбок ники! обрецну се одједаред Дока на између. Искочи си, дете, умем си ја да пијем кафу и без теб'! рече и извади табакеру, па стаде завијати цигару. Запали је, стаде пуштати димове. Замислила се, а очевидно мисли о томе, како би да онако што поиздаље и што финије отпочне.

— Што не удавате, мори, Ташано, оној ваше чупе?...

— Кује чупе?

— Ете, оно ваше Зоне?

— Па ће гу удавамо.

— Па што чекате веће?! Неје даскалица, та да си седи у те године.

— Што је па тебе-ти за њума? одбија домаћица. Остави тија речи!...

— Што гу не давате оному, па којега је, ете, мерак?...

— Мерак! прекиде је Ташана. Ајде како зборић ти па то!... *Мерак!...* Зар *дете* ће да има мерак!?

— Кој си је дете?

— Па наше Зоне... Деца, мори, неје ти ни срам!..

— Каква деца!.... *Деца*, вика.... Мори, ни у турцко време па не имаше деца, — та саг у српско, у чколье, па ће деца да има!... У сагашње време деца, — беше му! Зашто си уче чкољу, и јазицу — зар деца да си остану?!...

— Ама, де! прекида је Калиопа. Неће да зборимо за тој. Кад стигне у тој године, дёмек да је

за даваље и удаваље, — ласно за тој... Што казаше: Злату ће се кујунџија нађе! заврши поносито тетка Калиопа.

— Па, брљивке једне, што ви ја зборим!? Па ја ви *за кујунџију*, ете, и зборим...

— Како рече? Што збориш? прекиде је домаћица. За кога збориш?

— За Манчу нашога! Зашто гу не давате, кад се деца, ете, бегендисују?

— Погле гу, што си зборі жена брљива! вели Ташана Таски. Кој ти рече за бегендисување?

— Зна си цела маала, и сав град, — та ја да не знајем! одговара Дока. Мори, знајем си све; све ми казаше, мори, како на кадију ми казаше све!...

— Кој ти каза? пита је тетка Калиопа.

— Тој си је моје знање, кој ми је, дёмек, казаја, — ама ја си убаво знајем... Па за тој, ете, искочи' саг до вас, да ве питујем: ели ви је девојче за даваље?

— Неје ни̑ дете за давање! одговарају обе тетке, и тетка Калиопа и тетка Уранија.

— Мори, кој ве пита: бри̑чи ли се владика; ја си с домаћицу зборим! вели им Дока преко рамена, па наставља даље мирним тоном. Та ако искате прилику за ваше Зоне, е, ја си имам једну прилику... па за тој и искочи' саг до вас... Момак си је кротак, убав, еснаф-човек, ради сас први...

— Имамо си, имамо, прекидају је једногласно и сложно тетке Калиопа и Уранија. Што ни треба ти па да нам га казујеш?...

— Та што.... ако сте, дёмек, чорбаџике. А зашто има онај реч: „Девојачка су врата свакому отворена!?“

— Доцна си се присетила, Доке... А за Зону имамо си веће прилику! вели Уранија. Кој си је напеја прилике за стареје сестре њојне, тај ће и саг ласно да нађе и за њума.

— Од нашога Манчу има ли, деде, зборн си, поубава прилика? У сав град има ли нôмомак од њег'!? Има си дућан, ем как'в дућан, узеја је саг под ћирију и онај до њег' што је дућан. па направија оди два један голем... има си занајат, златне руке: при владику искаче у пол дан у пол ноћ — тол'ко си има чес' у варош... Има си, бре, и касу за паре и еспап, како један трговац, а не кута паре по авлију и по тавап, како, ете, мачка што си кута... Стаде први кујунџија од Београд до Пеħ и до Призрен!... Мори, па и да си нема паре, што је па за тој!? Кад се деца милују — што ги требају паре?! Знајеш што се зборн у опуја песну:

„Ако *паре* немаме
Ока и пол *севдах* имаме."

Младиња су бре, лепотиња су, и он и она, — сто оке севдах ħе имају!,.. Е, што искате више?!...

— Неје спроти трговачку и чорбаџијску кућу... умеша се тетка Таска, која се до сад доста резервисапо држала и пустила оне друге две тетке да говоре, а она задржала за себе као неку завршну реч, па сада поче достојанственим тоном, а и не гледа на Доку, већ гледа кроз прозор у авлију. — Чиновник, ете, иска чиновничку, официр официрску прилику; еснаф спроти еснафа а трговац спроти трговца иска прилику, дёмек; — тој си је ред у овај свет! заврши одсечно и одлучно тетка Таска, па се окрете још више од тетка Доке.

— Мори, разбирам си ја, Таске, твоје зборење! вели јој Дока, а пребацила ногу преко ноге, па бећарски пушта густе димове. Разбирам си, убаво разбирам. Теб'-ти кеф и мило и наводација си за онога зевзека чорбаџи-Јордановог, оног Манулаћа... за њег' ти мило...

— Е мило ми, де! Што ке ми чиниш?

— Кад ти мило за њег', а ти се таг сама удадни за њег'; удовица си... А што па ти тол'ко смијеш?

— Е, ја сам си тетка на Зону! вели Таска.

— Ја па тетка на Ману! одговара Дока.

— Мен' ми кеф за Манулаћа, вели Таска.

— Мен' па за Ману! вели јој Дока, па се окрете осталима. Аман, жене, тако ви Велик-дан не зацрнеја, бива ли Зона за Манулаћа — прилика ли је?!

— За Мана не бива! вели Таска.

— Е, зашто да не бива?

— Хехе! осмехну се презриво Таска: „Гаки нема, — свирка сака!"

— Е, дајте гу, подајте гу за неприлику, за Манулаћа тога, плану Дока. Ама послен да ви не бидне криво, кад, ете, стане да „праћа шефтелије" по други...

— Што рече? Несрећо никаква! плану Таска и оне друге две. Неје те ни срам: еснафска жена — па погле како си зборн! Кој да праћа шевтелије — зар чорбаџијска керка?! На кога да праћа?

— Па, поче заједљиво Дока, саг неће да праћа на бимбашије и миралаје — зашто ги веће нема, — ама ће да праћа на Рисјане, — а брука и тој...

— Зар чорбаџика?...

— Лелее, осмехну се Дока, малко ли ги знајем!... Е, што је била она Сика, турена у песну? За кога се појеше у онуј песну, у онуј рисјанску срамоту нашу? За кога се појеше; за еснафску, ели за чорбаџијску Сику:

„Зашто, Сике, зашто под чадар да идеш?
Ако, дадо, ако, миралај ме зове,
Миралај ме зове, на татли баклаву."

— О Господи! крсте се тетка Уранија и тетка Калиопа од чуда што их снаће.

— Што је била, која је била, ете, та Сика, у песну турена? Зборн си, несрећо грчка! развика се

Дока, па заврши. А ти, Ташано, подај си дете за онога Манулаћа, берем ће да имаш убаво унуче... шебека ћеш имаш а унуче јок! рече и љутито залупи врата за собом и остави их запрепашћене. Само су се крстиле и викале: О Боже, о Г'осподи! Лелее! Што се напрајн џумбус и резил'к!

Толика ларма пробудила је наравно и старога хаџи-Замфира. Морао се и он умешати и једва се разабрао, онако буновап, и сазнао у чему је ствар тек онда, кад је испраћао Доку.

— Е, лопо ли сам зборила? брани се Дока. Што да неје прилика, кад смо, ете, једна вера...

Стари Замфир је умирује и све би се мирно свршило, да Дока није дирнула у сталеж.

— Вика, *чорбаџијска* кућа, *чорбаџијска* керка! Е веће нема! И чорбаџијско неје до века...

— Е, доста де! вели јој озбиљно чорбаџи-Замфир. Дошла си, наводаџисала си, ништо неје било — е, саг се врћеш... Сас зор не бива!...

— Е, зашто да неје Манча прилика?!... Зар што су чорбаџијски?

— Е де! Дебарско неје ово, та да се отимају девојке...

— Мори, и ваше се знаје! плану Дока. Деда како ти се викаше, како се презиваше — Коритар, а његов па татко, како га звааше у чаршију — Вртиваган... Та саг: „Ми смо чорбаџијски"!...

— Е, доста веће! рече Замфир и диже обрве.

— А што па! Ако не узне из вашу кућу — ће остане неженет? Мори, за тој ласно. „Имаш си грбину, самарице доста"; та и за Мапу и женење његово ласно...

— Може, ама спроти себ' прилику.

— Запамти, хаџијо: „Свет је овај као какав мердивен, — један се качи, а други па слиза", — та и с вас чорбаџије такој си је. Зар мало ли ги има од ваши, што си беоше први трговци — а саг, зво-

пари и клисари, па пале прангије, кад слави Пантелејска црква... Мори, ти слизаш низ мердивен, а мој Манча се топрв качи...

— Бре-бре-бре! „*Видело се куче у чашире, па се фатило у оро*“, вели јој чорбаџи-Замфир сав зелен од љутине. Та и твој Манча...

— Кој је „куче“, несрећо чорбаџијска!? цикну Дока. Знајеш ли, бре, ако дофатим саг ове нал'пе (и показа му силне налуне пред вратима) све ћу ти ги фрљим и обијем о главу... Ћу те бомбадирам по ту главу, како Срби Митад-Пашину табију на Вишик! Несрећо Вртивагапска и Коритарска!...

— У кућу си ми, што да ти прајим? вели уздржавајући се домаћин, а сав блед од љутине.

— Мори, и насред чаршију и туј ћу се тепам и с теб' и сас зета ти, онога шебека за Манулаћа, за онај реч „куче у чашире!“ раздера се Дока и оде љутито, и остави запрепашћеног чорбаџи-Замфира, који се само крстио левом руком и говорио: „О, Бог да чува!. О, Господи Боже!“

ГЛАВА ДЕСЕТА

У овој приповетци ово је први и једини дијалог двоје заљубљених. Дијалог није ни мало пикантан, чак ни интересантан; а то је просто с тога, што је тамо у том свету срамота да се мушко и женско и погледају, а камо ли разговарају. (А и да није тако, опет би дијалог био врло обичан, јер у таким приликама заљубљени обично не знају шта да разговарају, или разговарају којешта).

Сутрадан у понедеоник, кад се на сефте и на сефтецију много полаже, бану у Машин дућан нико други него баш сама главом тетка-Дока. Дошла је,

да му каже све шта је и како је било, и пошто се све рђаво свршило, да га, паравно, и утеши. Мане је све оно у суботу већ био смео с ума, и није могао ништа ни слутити, и зато му је ово сад све ново и изненадно било. Био је као громом поражен чувши све до ситнице, како је ствар текла и како се развијала. Био је утучен и неутешан. Тетка Дока га је најпре изгрдила а после тешила утешним речима: да се не брине, да не очајава, а нарочито нека му није ни најмање криво, што је она тако прошла, јер им, вала, ни она није остала дужна.

— Ич, да се не љутиш, вели му Дока, ич да несн жалан! Ако, што ти не дадоше девојче!... Та што на да ти је за тој! „И без петли може да се осампе“; та и ти да се ожениш и без њину Зону! .. Мори: „док си имаш грбину, ће нађеш ласно и самарицу“! Ласно ће нађеш, — ем не једну, веће кол'ко искаш девојчнки! Ама, жал да ти неје, криво да ти неје!... Несам си остала постидна!... Ама ги и *ја*, берем, убаво каза!... Знајеш ли, Манчо, да те неће више да погледну заради онија мојн речови — кол'ко ги убаво каза!... Мори, твоје „живоздраво“ неће приме више!... вели му задовољно тетка-Дока одлазећи. Мори, саг да ги искаш и ону њину дрту тетка-Таску, да се с њума ожениш, па и ту ти не би дали, — тол'ко стадосмо, ете, душмани саг!...

Тако је говорила задовољна тетка Дока. Али је то, паравно, слаба утеха била за Ману. Целога дана био је као убијен: ни посао, ни пазар, ни разговор, — ништа му се све то није милило. Речи тетка-Докине му једнако брује у ушима и распаљена машта му живо представља ту сцену између Доке и Замфирових. Страшна му је била и сама та помисао, да је Зона све то морала чути и видети, а још му страшнија беше помисао: шта је све морала претрпети Зопа после свега тога од својих у кући!... Зато није имао мира, него је одмах сутра

дан потражио и нашао измећарку Васку и распитао се и сазнао све, шта је и како је после одласка Докина било. Од Васке је дознао, да је Зона грдно много пропатила због тога од свију, а највише од оца, који дотле није ништа знао, и коме су тек сада све казали, и потужили му се, како се одавна носе са Зоном. И сад су сви сложно: тетка Таска слаткоречивошћу, мајка проклетством, отац страшним претњама, а све тетке, стрине и ујне дугачким предикама и клеветама, сложно салетеле Зону; и које чудо онда, ако је Зона подлегла, попустила и постала друга, постала опет она стара, поносита, уображена, хладна, чорбаџијска Зона!...

Васка је истину казала.

По одласку тетка-Доке настао је код Замфирових прави лом. Зона је из побочне собе све чула, а ону сцену између Доке и Замфира и чула и видела! И чим је Дока отишла, стари Замфир плане, силно плане господарским гневом на своју мезимицу Зону, као никад дотле у животу. Онај пљусак од грдњи што је Дока сручила на њега, тако га је раздремао и расапио после спавања, да није ни тражио измећарку, да га по обичају полије водом, како је то редовно четрдесет година радио. Помислио је да је све то, та Докина посета и прошевина, удешено са Зониним знањем и пристанком, и зато је плануо на Зону, силно плануо, и био љут као никад у животу,

— Тој ли су твоје чкоље и твоје знање!?... Тој ли те учила даскалица у чкољу?! загрме Замфир на мезимицу своју тако громогласно, да из комшилука радознале женске полетеше на зид, да чују шта је, али кад разабраше, да је чорбаџија силно нешто љут, — разбегоше се са страхом у одаје своје... Шесет и једне „меснице“ прекараја сам у мој век, чу ли, куче ниједно, грми стари Замфир, — и још те ме нико ни у турцко ни саг у

српско време такој не орезили, ни ме-једно куче толко уапило, — како саг ова ороспија... Ти ли гу каза и прати гу овам при нас, у дом ми!? Убаво ми обеле образ! Хаџи-Замфирска Зопе се фаћа у оро... иска да се ороди сас луду Доку, Доку да вика: тетко!

— Па берем да је трговац ники... додаје тетка Таска и потпирује гнев. Предузимач, ели лиферант... веће коцкарин... фукара... Метне си краставицу и и пол лепињу под мишку, — тој му ручак у дућан... А и дућан па што му је!... Какав му је!... Дућан му кол'ко сарафско чифутско сандуче... Па, ако што је сиротиња, — ама, берем, да је момак кротак!... Веће — цимпир, коцкарин, комарџија, ловџија и биљедија и џамбасин; скита се поваздан-дан с пушку по лојзе — како пољак ели пударин; а по сву ноћ му свире Цигани и играју ченгије, а он си пије како дервиш и арчи си ма'л сас опе несреће!... Тури си нож у стол, ели фрља туфеци — како Дебрелија... У сваку маалу има си по једну, па коју је фрљија мерак...

— Доста де! прекида је Замфир, али тетка-Таска ипак наставља.

— ...Оној му треба за кеф, а ово *наше* па за паре... и што иска да си улегне у чорбаџијску, потакву фамилију...

— Е, доста саг, Таске!... пресече је домаћин.

— Е, бива ли тој од еснаф-човека! Ред ли је? наставља тетка-Таска. И Зопа, и Калина, и друга ника!... Па бива ли, мајке!?... А убаво си рече паш, ете, Божин дунгерин: „*Две* лубеници, рече, под *една* мишка — *не* се носат!“

— Ама како заноче, вели, Замфир, неће ни једну понесе! Ја наше у турцко време па сургуниисуваием, та саг...

— Е, тој да учиниш! дражи га тетка-Таска. У сургупл'к!... Нек знаје и запанти, куче, што је чорбаџиниска кућа....

— Овој да запантиш! грмну хаџи-Замфир одлучно Зони. Сал јоште један пут да чујем нику лошотињу за теб', — из кућу те не пуштам... Туј ћу те закопам! Чаршију и бели свет веће неће да видиш! Како она кумрија — рече и показа на једну што је у кафезу — веће бели свет неће да видиш!... Оће да те заб'рави и сокак, и махале, и град; — и никој неће ни да зпаје, да си хаџи-Замфир има на дом девојку!... Разбра ли, мори?...

— Разбра'!... рече оборених очију и дршћући Зона.

*

Као и сваки човек и Мана је имао непријатеља, који су једва дочекали, да га узму на решето. И ако стари Замфир не само да ни речи није никоме прословио о тој немилој сцени, што је чак строго забранио да се икоме ван куће и речца једна рекне, ипак није никако, ама баш никако могло то остати тајна, већ и због самога тога, што се то доиста десило, а још више због тога, што се то, на ђавола, десило у присуству пет женâ (рачунајући ту и Доку) од којих су две — Таска и Дока — биле савршеније и, по томе, и страшније за распростирање узнемирујућих (и истинитих и лажних) гласова — него неки лист, који се растура у десет хиљада примерака!...

Зато се брзином муње распрострла прича о том догађају. И главно и детално знало се врло добро, јер Таска је свакоме тачно причала, шта је она казала Доки, а Дока опет шта је све она казала и Таски и Замфиру. И по махалама и у чаршији се неколико дана само о томе говорило. А да је прича у главноме порасла у обиму и детаљи јој

се умножили, — није нужно ваљада ни спомињати. Чак и оне две пословице, које су већ давно биле заборављене, сад су оживеле, употребљаване се и почеле опет циркулирати. Шта је само досетака на рачун Мане пало, наравно, већином у његовом одсуству, па чак и поиздаља наговештаваља у његовом присуству; тако да је један такав досетљивац сутрадан ишао с отеченим образом, и на питање: шта му је, тужио се, да од кутњака сву ноћ није могао ока склопити.

За Ману је то стање врло несносно било. Једнако је мислио и размишљао о томе, и учинила му се ствар без излаза. Проклињао је и онај час, кад је слудовао и признао тетка-Доки јаде своје. И тек кад му је она опет дошла и понудила му се да поправи целу ствар, — тада се тек још више уплашио и решио се, да сам покуша још један и то последњи корак, да се, то јест, сам он састане са Зоном. Да је заустави, ослови, да је упита он сам последњи пут... Ако ништа друго, а оно бар да скине са себе одговорност, да заглади онај немили догађај; да докаже да он сам ништа томе није крив, него она тетка Дока, па нека се одбије на њену лудост...

Али састати се и разговарати било је тешко у оно време код тога света, који је на тротоарске шетње, паркове, концерте, невачка друштва и школе играња, — у опште дакле на све те ствари, где се млађи свет може састати и измењати погледе и мисли — имао своје парочите и чудноватe мисли и — како би неки поборник еманципације женскиња рекао — застареле и назадњачке погледе. Уз женско, док је девојка, обично је увек или мајка или тетке и стрине; а кад се уда, онда опет свекрва, јетрве и заове, тако да никад није сама; а и не би умела сама да иде и да се нађе, баш и да јој се да слобода, исто као ни канаринка, кад би је пустили из кафеза. Једино кроз капицик у комшијску авлију или преко сокака

што је умела и смела сама поћи. Зато и није било лако Мани; и прошло је повише времена, док је могао срести и ословити и реч-две на само разговорити с њом. Али шта не може чврста воља и одлучна намера! И Мане је вребао и најпосле успео.

Једнога дана у први сумрак, баш кад се умотана у буњду, пошивену зеленим атласом, враћала Зона преко сокака од сестре Костадинке, која је у другом сокаку становала, искрсну Мане из мрака и стаде пред њу. Васка се измаче уплашено у страну.

— Леле, Васке, пази си! шану Зона и стаде сва уздрхтала и плашљиво се осврташе, да је ко не види. Срећом нико не пролазаше улицом, јер већ беше време, када грађани спуштају по кућама чивију на порту, и сви укућани већ давно су код кућа. И никога по улицама не беше, само што ноћни стражар далеко тамо у мраку што се види и чује се, како се нешто разговара са хаџи-Јордановим мачком, који се полако шеће по ћерамидама високога зида.

— Што ти требам! прошапта Зона тихо и плашљиво.

Васка је разумела. Измаче се још мало и стаде стражарити и пазити.

— Зоне! ослови је Мане и искашља се тихо.

— Што искаш? шану Зона, па се и она тихо искашља.

Обоје стали тако, па стоје три корака далеко једно од другог; обоје оборили главе и гледе преда се.

— Зоне, на један реч...

— Пушти ме! вели му уплашено Зона и окреће се на све стране.

— Ти не слушај, ете, ону будалу, ону Доку. (Тетка ми се пада, ама је лудо!...) Не слушај гу што си је там при вас зборила! Никој гу неје пратија — сама си, брљива, оде при вас!...

— Хе, лагала је што је зборила? Не ли?

— Неје, ете, лагала, — ама... ете, неје требала да збори!...

— Е, што ми казујеш... што ми треба тој?...

— Зоне, рече Мане и притеже пâс око себе. Ја сан немам... Ја за вечеру не знам...

— Леле! рече мало подругљиво Зона.

— Ја вино точим, вино не пијем: песну искам, песну не слушам, а све заради тебе, Зоне!... У лов идем, пушку не испалим! Ништо не знајем за себе, а све заради тебе!... Ја си идем, па... како оној говедо када се, ете, напасе од травку заповет... брљив стадо', Зоне!

— Хе!...

Мане ућута. Настаде мала пауза. Мане се маши табакере и стаде правити цигару.

— Пушти ме! отима се Зона.

— Остани још̀те малко! зауставља је Мане. Вардај, Васке!... Од татка ми остаде кућа и лојзе и њиве... а ја си и сâм још̀те купи и спечали. Знајем си занајат, еснаф човек сам...

— Знајем...

— Имам си дућан.

— Знајем, де.

— И муштерије имам сијасвет...

— Добро, де!

— Кућа ми пуна...

— Е што ми зборіш саг па тој?...

— Несам спрома... могу да си имам жену... могу да си раним пол тесте жене — тол'ко си убав назар имам!...

— Стани потуриьак, па си узни и цело тесте...

— Да не да Господ... ја си једну сал искам...

— На пуно ги у маале...

— Пуно, ама за мен' сал једна што је...

— Пушти ме, да си идем! рече Зона и измаче се, а Мане је задржава и вели јој:

— Код мен' нећеш да живујеш, како наше жене што си живују при мужиње... Ни сас цвет нећу те ударим!...

— Хм!

— Оћу да те пазим... да ти лацкам... да те слушам... Као пашшницу ћу те накитим и нађиздим!... Сал за теб' ћу радим кујунџилак... Момци и чираци ми, они пека си раде за муштерије, а ја ћу сал' за теб', Зоне, да кујем срму и сребро и злато, — теб' да накитим! Да те нагиздим, та да се сјајеш и светлиш како у цркву Света Богородица Тројеручица!... За теб' ћу сал да радим од јутро до мрак — што ми треба пазар и муштерије!...

— А што ће да ручаш, кад си не пазариш?! прекиде га заједљиво Зона.

— Не слушај душмани моји по маале... Несам такав, Зоне, како казују... Ћу те слушам; кад ми рекнеш: остани си, ћу си останем, кад ми па рекнеш: иди си, ја ћу си идем...

— Е па, ете, казујем ти сад: иди си, пушти ме! рече Зона и измаче корак два.

— Остани још'те малко! рече и приђе један корак.

— Е, што искаш? запита га зловољно и нестрпљиво Зона.

— Татко и мајка ти не бегендисују ме — тој си знајем убаво. За тој те не питујем, већ за друго... рече Мане, па стаде. Е... Васка ...лагала ли је, кад ми је, ете, абере доносила, и зборила, ете... „Поздравила ти се Зоне"?...

— Тој си је њојно знање... Што ме питујеш? Може да се посмешила, а требала да рекне: „Поздравила ти се Калина".

— Е, што па Калина?

— Зашто ти је прилика...

— Што ми ти па зборш сад туј за Калину?! Калина ће си дочека своју срећу... А ја си па искам и тражим моју... Неје писано за мен' и за Калину...

— Па си прочетеја што је писано?...

— А ја си... вели збуњено Мане, ете... искам... ако је, дѐмек, к'смет... из вашу кућу...

— Хехе! осмехну се Зона. Така ко ће саг бидне тој!... Васка ни се удава... Бија гу веће и „голем ишшан...“

— За Васку неје реч... Има јошше за удавање из туј кућу... Зоне, море, рече дршћућим гласом и испрекидано Мане. Ја си знајем све... Теб'-те стра од татка... Стареји твоји, ете, не давају те... Ама, ласно за тој! Ни татко ми Ђорђија неје се ожепија сас алал, дѐмек, оди нанини стареји, веће сас зор; уграбија, дѐмек, што си милуваше... И ја ћу такој напрајим... Сал ако ти искаш, — ласно за све! Ја си имам голему роднину.... Ћу те одведем у кућу роднинску; седи си тамо сас сваки чес' до венчање... Од кога те стра? кој ти што може!? Ја си имам сијасвет кардаши и побратими; ће изгинемо, — а теб'-те неће давамо!...

— Јок!

— Зашто?

— Несмо прилика...

— А ти, имаш си прилику?

— Имам си... вели Зона зловољно.

— Коју?

— Малко ли ги је, вели кокетно и поносито Зона, та да ги пантим...

— И Манулаћ?

— Кој знаје...

– Е сал Манулаћевица неће да бидпеш!

— Бре-бре!

— Зоне! рече Мане молећим гласом.

— Остави ме!

— Е, што си ме таг лагала и абере праћала?... Васка што је доносила абере од теб' до мен'?...

— Мори, рече досадно Зона, Васка могла да си зборн што си милује, — тој си је *њојно* знање...

— Тол'ко?

— Тол'ко се зборп... рече хладно Зона и окрете му леђа.

— Е, кучко чорбаџијска, јекну до срца увређен Мане, таг ће скоре да чујеш и за *моје знање!...* Те ме неки убаво запанти и плати ми за онај татка ти реч „куче у чашире“!...

— Ухухуху! прсну у глуни смех измећарка па ове последње речи. Леле, тугооо! „Куче у чашире“, какој му је па то! смејаше се једнако Васка и смех тај пређе и на Зону.

— Ихаха! засмеја се Зона и зовну Васку измећарку, па одоше обе смејући се а оставивши Мана, који, сав облпвен по челу грашкама зноја, једнако гледаше за њом. И када ућоше и замандалише високу капију, још се из чорбаџијске авлије чуо кикот и смех, и слушао га Мане, који је као скамењен, још једнако стајао на истом месту, утучен и несрећан као из раја изгнани Адам, што је погружен стојао пред затвореним едемским вратима...

ГЛАВА ЈЕДАНАЕСТА

У њој су нека страшна и луда привиђења и снови, што су били природна последица испричаног у прошлој глави, а што ће опет исто тако (у неколико наравно) бити узрок ономе, што ће се испричати у идућим главама.

——

Кад је дошао кући, био је Мане као у грозници. У грудима му беспела бура, а у глави ројиле се силне мисли и слике. Претурају се једна преко другу, а глава да прсне. Ни тумарање по улицама, ни покушај да се разгали у веселом друштву и да

заборави немио вечерашњи догађај; да свирком и игром заглуши буру која му је беснела у грудима, све му то није помогло! Зато је и дошао кући раније него што обично суботом долази, јер се надао да ће бар ту, у старом и скровитом и мирном свом гнездашцу, моћи одахнути мало и утешити се; да ће му кућна ноћна тишина и благи санак бити мелем овим новим ранама његовим...

Бацио се онако обучен на дуги миндерлук, што се пружао уз читаву једну страну простране гостинске собе. Била је субота. Кандило је горело пред иконом Богородице, коју је Мане сву окитио и покрио сребром, и блага полусветлост падаше на измучено лице Манино. И годила му та свечана и побожна ноћна тишина суботске ноћи и полутама и светлост од кандила, које је на махове час тињало час плануло, па се светлост и тама потискивале сваки час по шареном ћилиму на поду... Мислио је о Зони и о вечерашњем састанку и разговору; о Манулаћу, о прошевини, о свадби њиховој и о животу њиховом после свадбе, па се тиже уплашен и од саме помисли те. Врати се опет мислима синоћњем догађају. Мислио је о глупом смеху Васке измећарке, а у ушима му једнако звони оно страшно јасно смејање поносите чорбаџијске ћери, које се чуло из авлије. И страшна му беше и сама помисао на то, како је смешан, како бедан морао изгледати, кад је остао сам на сокаку онако гадно исмејан од једне глупе измећарке и од једне хладне и бездушне чорбаџијске ћери!

Па тек она реч „куче у чашире“ како му се увртела! Он би да је заборави, а она му се једнако намеће; као насртљива досадна мува, коју не може човек да отера, тако га заокупила та реч!...

Дуго није могао склопити ока ни заспати, и ако је то желео и одагнавао мисли. Неки полусан

и полујава беше то, па се једно у друго напзменце преливало.

Мисли о вечерашњем. Хуче и љути се. Пред очима му жива слика звезданог неба, месеца, и Зоне како стоји умотана у бундицу своју са истуреном левом ногом и погледом на страну; сећа се измећарке како подаље стоји; и чује једнако речи њене и види Манулаћа, како са спуштеним рукама стоји као ступац некакав и како се смеши, и чује како се овај цери... Ху, зар и он ту био, а он га за дуго није опазио! Каква брука; бар да није то пред њим било. Љут пође на њега, трже се и разабра се мало. Којешта! помисли Мане, па Манулаћ није ни био ту. Он је у то доба већ обично у кревету. А срећа што није био, јер и без тога доста је бруке и срамоте. Да, мисли Мане, сами су били. Био је само ноћни стражар, па и он је далеко био; шта је он могао чути? Ништа. А Зона и Васка биле су ту, али оне неће смети никоме казати. А сачувај Боже, да је још ко ту био. Пуцала би му сутрадан брука по целом граду. Не не, тешио се Мане, није нико био, само оне, само женске, а оне не смеју од мушких ништа да кажу, а могу се смејати до миле воље, — то толико... Гледа оне женске прилике у сенци високих зидова како стоје подаље једна од друге, али Манулаћа нема ту, он се не смеје, него оне. Ах, тај смех страшан је, и ако га сутрадан нико неће чути. Па и она матора тетка Таска, и она ту; смеје се и она, а прихватиле и оне друге две тетке, Калиопа и Уранија. Само се тетка Дока не смеје, него се љути; планула, па скида папучу и полетела на њих да се бије, а Мане скочио и заустављa је и проклиње, да се окане, да не купи комшилук на ту буку. А она га и не слуша, него се обрецује на њ, вели му: „Ај си, келешу ниједан! Овој си је наше женско знање!“ па заокупила папучом по оним женама, па уза сваки удар само викне: „Еве,

тој ти је за куче у чашире!“ а он тада полете и викну на њу из свега гласа... Тржe се и разабра. Шта је ово? помисли Мане, каква Дока, какве друге жене! нико више није ту био, само њих две. Прекрсти се и захвали Богу, што је све то само сан био. Но, само би му то још требало, да су оне биле синоћ ту!... Пуцала би му брука све до Куршумлије, Ристовца и Сукова. Умирио се мало и стао опет размишљати и већ га глава заболе, а жељени сан никако да нађе. Излазе преда њ и привиђају му се све неке чудноватe слике као човеку у врућици, и те су слике прелазиле из јаве у сан и обратно, и најзад није више могао разабрати и разликовати: шта је његова распаљена будна машта, шта бунило, а шта варљиви санак створио!... Све је то чудновато страшно и њему немило било што је тада видео у тим сликама... Сви весели, само он тужан; сви пусти и обесни, само он бедан; свима до шале и смеха, само он стоји и служи свима, па и оним најгорима, за подсмех. Осећа и види да је све пропало за њ... Не зна, не сећа се, кад је то могла бити прошевина и прстен, и кад брже је дошао сам дан свадбе, само чује песму чује страшне оне речи:

„Јеси л' чуо да сам испрошена?

и оне још страшније речи:

„Је л' ти жао, што се растајемо?
„Растајемо, а не састајемо!....“

страховито му тутње у ушима и разлежу се по грудима његовим, и он се склања и бежи испред подсмешљивих и пакосних погледа света. Већ било венчање, прошао ручак и сад после подне грдно весеље у кући чорбаџи-Замфировој. Све се слегло ту. Силан свет се окупио па прекрилио, све одаје, доксате, авлију и сав сокак; на све стране само оро видиш, једно, друго, треће оро, како се таласа и ша-

реши!... Све весело, па игра, пева, пије, и грли се, само он тужан повукао се неопажено у један ћошак у авлији и одатле, скривен од очију свију, гледа сав тај шарени џумбус и весеље и тражи очима њу... Мало после ето и ње, Зоне. Излази из куће, спушта се достојанствено као голубица низ високе камене степенице доле у авлију. Води је Сотирај, Манулаћев брат од тетке, који је девер уз девојку, рамајући мало, јер га убцијају нове лагиране ципеле, у које једнако гледа. А Мане је гледа недајднице и нетрепнице. Притиснуо руком груди, јер му срце силно лупа, па се повлачи још дубље, јер се боји да га срце не изда; да свет не чује ту силну лупу срца и да га не опази... А Зона лепа, лепша но икада и блеђа но икада. Уста скупила, као да ће да се заплаче и гледа сањиво, уморно и тужно по другарицама, које се скупиле око ње. Певају другарице:

„Је ли ти жао старих стазица.
Старих стазица и другарица“?

Зона се љуби с њима, а оне је гледају, смеше се на њу очију пуних суза, а после је загледају и разгледају јој одело. А она у богатом и шареном венчаном оделу. Пустила дугу косу низ плећа и преко груди, а низ дугу косу пушта се тел, блешти и трепери тел међу црном бујном косом, па му изгледа Зона сјајна и свечана као заветна икона. На плећима бундица од ружичастог атласа, а испод бунде либаде; либаде покрива јелек, јелек кошуљу од жуте бурунџук-свиле, а кошуља беле груди. Доле свилена сукња и шалваре од јума-басме. Све то разгледају другарице и питају је: је ли јој жао куће и мајке, је ли јој жао, што ће да иде у туђу кућу туђој мајци, што неће више код мајке да ноћи? А њој очи пуне суза и готова да заплаче. Крај ње стоји мали сестрић њен, Костадинкино Миланче; ухватио се за

теткину сукњу а девојке и момци напали га, па га резиле, веле му: „Их, какав си па и ти!... Тету Зону ти искају да гу украдну!... Нећеш више да спијеш код тету; — ће гу украдну. А ти си ћутиш ту, — а имаш си такво убаво краљско име!... Јазук, Миланче!“ А дете их слуша, и гледа час у њих час у Зону; па се смеши усиљено и виче „јок!..,“ а после постаје озбиљнији, па тек силно затрепће очима, а сузе му силно грунуше. Силно се прильубило Зони, обгрлило јој колена, плаче, бацака се, грди Манулаћа, бије Сотираћа девера ногом и дере се, виче мајку Костандинку! „Нане, поскоро ће да ни украдну тета-Зону!“ А Зона силно бризнула тада у плач. — „Свиците ништо, више стари Замфир, што заћутасте! Што је овај саг?! Је ли панаџа, та да смо жални и да плачемо, — или свадба, та да смо весели и да трупамо?!...“ Тада засвираше Цигани и све полете и поче се хватати у коло. Ту од некуд и луди Гане Клинчар и њега привукло ово веселье. Свега две ствари у свету још воли: девојке и ливене ексере; и увек му пуна шака ексера, а то добија већином приликом силних својих прошевина. Тек бане у кућу, па проси девојку. Они га одбију, кажу му да је испрошена већ, или да немају девојке на удају и даду му шаку ексера, а он прими, каже: хвала, и смеје се на ексер, а на девојку одмах и заборави... И он је сад ту, дошао и он на овај џумбус. Сви га дирају, а он опет ником не остаје дужан. Девојке га зову и питају га: хоће ли да им буде часнык? Једна га зове за девера, друга за кума, трећа за старојка, а он им одговара пелтечећи: „Не-не-не може! И-и-ич не може! М-м-ладожења оћу сам а де-де-девер, ете-ете, и ку-ку-кум, — ете-те, нећу сам!“ А оне га питају: коју ће да узме, а он каже: „Све по авлију и по сокак“. Сви се смеју, и веле: „Лелее! Лудо је, ама на̂ си знаје што си је поубаво!“ па му дају ливених ексера пуну

шаку, а он одлази задовољан и церека се на нове ексере. Тада се и Зопа насмеја онако кроз сузе. Гледа је Мане, па му се учини тај њен осмех кроз сузе као зраке сунчане кад продру кроз кишне облаке и сунце се осмехне на земљу... И она се ухватила у коло са читавим буљуком девојака, другарица својих. Похватале се до ње све њене вршњакиње: Тимка Калтагиџиска и Дика Грнчарска, Ленче Кубеџијско и Гепче Кривокапско, Зоне Ставрино и Јоне Мамино, па играју и певају ону омиљену Зонину игру „Јелку Тамничарку“.... Играју и певају:

„Нане, кажи тајку,
Да ме младу дава
За наше комшијче
За младо *банкерче!*“

Мало после ето ти и Манулаћа; води га мајка и гура га, да се и он ухвати и да игра. Он се отима и неће, а она га милује по образу, љуби и моли га и храбри га, да игра. И он се ухвати, па игра, сасвим по оном: „Како играм да играм, само да се наиграм.“ Играју сви; кликћу и подврискују уз она силна ћеманета, зурле и дахирета, А Мане се све више склања и повлачи у крај, и све тужније му око срца гледајући шта се све догађа. И гледајући непрестано играње оне суклате Манулаћа, паде му тешко; стеже му се срце и помисли у себи: „И у чем нисам бољи од овога зевзека Манулаћа, — и она опет волије њему него мени?!...“ И црне мисли све више, као црна ноћ, све више омотаваху и притискиваху болну душу његову, докле га из тих мисли не трже силан смех, од којега се тресла сва авлија и висока трокатница богатога хаџи-Замфира. Само се чуло са свих страна силно пљескање длановима, и узвици: „Лелее!...“ и опет страшан смех ода свуд....

Трже се Мане и стаде зверати на све стране око себе, да види чему се то смеју тако силно. Погледа, а све очи и руке упрте на коловођу; њему се смеју. Погледа и Мане на ту страну. Погледа боље, кад ал' коловођа није као друге коловође, него стари Жућко, стари пас Замфиров!... Шта је ово, ако ко Бога зна! помисли Мане, па се само прекрсти од чуда и рече: „Господи Боже, и овој чудо у свет да видим!“ Погледа опет боље, да га очи какогод не варају?! Како би то било да пас води коло!?... Присећа се да ли је икада видео да пас води коло. Ако ико, он се баш свога века доста наиграо и био коловођа — али да је *пас* кадгод водио коло, тога се не сећа! И после од куд би пас могао дати бакшиш свирачима?... Онај Манулаћ би још и могао повести коло — али пас, баш никако!... „Леле, пшешко играње — има ли га у свет?!...“ рече Мане. Протрља очи бојећи се, да га оне можда не варају. Али не, не вара се! Баш главом он, стари Жућко, чији се ноћни лавеж из мирне хаџи-Замфирове авлије бестрага далеко чује и распознаје. Лепо се ухватио и он у оро, и води оро. И за чудо, па некако баш и изгледа на коловођу! Или се то можда само очи навикле, па изгледа тако!... На десно раме пала му дуга танка кићанка од накривљена феса, а на лево раме исплазио језик, па му ландара; лева шапа му на леђима а десном накривио фесић; испрсио се, па силно заплеће ногама, а на ногама му празничне гајтанли-чакшире и око паса траболос појас... „Их, што је несрећник!“ веле једни. „Лелее, *куче у чашире*!“ смеју се други, а он игра па и њему смешно, али ништа не говори. Смеје се и он, срећан што му се дала прилика да забавља госте и што га сви пријатно гледају; јер све је то појурило са сокака у авлију, а околни комшијски зидови пуни начичкани радознала света. И све се то тресе од силна смеха, а највише се смеју баш

сами младенци, Зона и Манулаћ. Манулаћ се пустио из кола, па се само лупа рукама по колену: превија се и заболеше га већ слабине, а вилице му осташе разјапљене, па не може да их састави од силна смеха који је све обухватио, и авлију, и комшилук, и сокак. Сви се тресу од силна смеха, једни вичу: „Леле, тугоо! Куче у чашире, — фатило се у оро!“ а други почели да вичу: „Уа, уа!“ и сити гледања и његовог играња питају: „Ако ли, море, да му прикачимо на реп тенџеру?!“ а трећи прихватају радосно и предлажу још: „Па да га напудимо, да јури, ете, у чашире кроз сокаци и по друге маале?!...“ И готови су већ да потраже тенџеру, и измећарка Васка већ пошла по њу, да му је привежу на реп и викну за њим једно „Уа!“ — Али се ту сада Зона умешала, па не да. Смеје се, истина, али га ипак брани, зауставља их и вели им: „Мори, ћорави ли сте, што ли, ћорче ниједне! Мори, не је то Жућко?... Тој си је Мане, Мане Кујунџија!... Не давам ви га!... Тугоо!“ рече па се засмеја и једва говори од смеха. „Мало ли је зар муке и бруке његове — та саг да му врзујете та и *тенџеру* још̀те, да понесе!?...“ А Манулаћ све скаче од радости и смеха, држећи тенџеру коју му је донела и предала Васка... А од силна смеха разглавиле му се вилице и остале тако разглављене, па не може да их састави, него му притиче у помоћ мајка, удари га једном песницом одозго по глави а другом одоздо по доњој вилици, док му једва састави. А он се дере „Уа! Уа!“

А Мана облио мртвачки зној. Стегло га нешто у грлу, дави га, притискује му груди... Око њега се све врти, а земља чисто тоне под њим, — и он јекну силно: „Л'же, кучка!... Неје оно Мане; ја сам Мане, а оно је куче! Овој су мађије!... Куче куде је водило оро?!“ па наби фес на очи, и наже кроз свет да бежи. Али некако не може. Тешко корача,

смета му нешто; као да гаца кроз дубоку воду и да хоће уз воду, тако тешко одмиче, а све полетело па њега, и вичe „Уа!“ а он сваки час пада, па се опет диже и опет бежи. И брани се рукама а њих тешко диже; малаксале му, он пада и опет се диже и граби напред, а за њим се једнако ори оно страховито: „Леле, *куче у чашире*!“ И он се опет саплеће, пада, мучи се да се дигне, али већ не могаше, — а у том се и пробуди....

Беше гола вода... Седе на миндерлук, ухвати се за чело и тешко дишући гледаше унезверено око себе, и не вероваше чисто оној тишини и усамљености, у којој се сада нађе после малопређашње тишме и вреве! Дуго је тако ћутао погружен и несрећан, док се једва разабрао и увидео да је то само сан, страшан и ружан сан био. И тек тада одахну душом, прибра се мало и размишљаваше хладније. Прекрсти се и захвали Богу, што је то само сан био, и што тако, хвала Богу, није још и ту срамоту доживео, да му се сав свет смеје!...

Зора је већ забелела, гугутке и голубови гукали испод стрехе, кандило догоревало, а он још седи и размишља о страшној синоћној јави и још страшнијем сну ноћашњем, и о Зони која сада мирно и безбрижно спава, јер је легла мирне савести, и ако га је синоћ онако љуто и немилосрдно увредила...

ГЛАВА ДВАНАЕСТА

У њој је испричано како се вешто умео осветити Мане Зони, тако вешто, да је испало сасвим по оном народном „и курјаци сити и овце на броју“, или, још боље, по оној: „ни лук јео, ни на лук мирисао“; а то ће поштованим читаоцима јасније бити тек у идућој, Тринаестој Глави.

Страшне оне слике сна дубоко су се утиснуле у душу Манину. Дуго још врзле му се по памети слике те, и није му никако јасно било и дуго још лупао је главу о том: да ли је он оно био што је у сну водио коло, или је то био Замфиров Жућко, тако и смех онај Зонин не могаше никако да избије из главе. И она му дође ужасно немилосрдна и гадна. И кад је она така у сну била, размишљаше Мане, била би она таква, и још гора, и на јави. За то је тога целога дана у недељу био Мане врло суморан, а зато, опет, и није провео недељу као до сада што је обично проводио.

„Али свако чудо за три дана“, вели народ. А Мане је био син тога народа, у кога је постала за утеху она реч: „Ко зна за што је то добро!“, — и он се наскоро прибрао и исправио. Није падао у меланхолију и сентименталност, него је одмахнуо руком и рекао: „уз пут дико, уз пут перушико“, и мало по мало, слике су све блеђе и блеђе бивале док нису сасвим ишчезле, а с њима и спомен на Зону. И да није био он чапкун-Мане, о Зони не би било ни речи у овој приповеци и ако јој је име у наслову, јер Мане би рекао: „други сокак, друга и девојка“, а што би рекао, то би и урадио, јер би свуд дочекан био, и прича би се, вероватно, наставила са другом неком јунакињом приповетке. Али се Мане није тек онако звао чапкун-Мане, није за бадава био син чувеног Ђорђија и братанац још

чувеније Доке, био крв њихова, — па се није задовољио само тиме, да јој окрене леђа и да на другој страни потражи утехе, него је пре тога хтео да јој спреми нешто, да га добро запамти, — а за то је опет морало доћи ово што је дошло, и приповетка се морала свршити само овако како ће се и свршити.

После неколико дана Мане је ишао опет поносито и ведра чела. Вратила му се стара безбрижност његова и весела ћуд, и он се опет шалио и задевао младе лепушкасте муштерије, кад би му се свратиле у дућан, и искашљавао би се по старом свом обичају за сељанчицама, кад би прошао крај њих, а на Зону није више ни мислио, или, боље рећи, мислио је на њу, али само још у толико, у колико је желео да јој се освети. А на освету је једнако мислио од онога вечера од растанка, кад јој је припретио осветом. Али како, на који начин ће јој се осветити, то још није знао, и зато је сад мислио само о начину освете. И како је био досетљив, то му није требало дуго да лупа главу. После три дана он је већ имао идеју о освети и задовољно трљао руке при помисли, да то неће бити сан који зором бледи и нестаје га као магле са Паша-чапра што се диже и нестаје је под зрацима сунчаним, него ће то бити јава, сушта јава; и брука ће пуцати по кафанама, по чаршији, по махалама, па чак, можда, и по новинама. „Ах, тресну се у груди Мане, што ће ми бидне ћеф да гу, ете, туре и у новине!“ Остало му је још само да смисли о појединостима, како ће да изведе своје дело осете.

На како је цела та ствар била и дрска и луда, то је Мане држао да је сасвим природно, да је сме слободно поверити тетка-Доки, која је, у осталом, и дужна да му помогне, јер она му је, мишљаше он, оном својом прошевином сву ту бруку и невољу и натоварила на врат. Зато јој све потанко исприча и оно што је било, а тако и оно што треба да буде,

и паравио, да је одмах придобио за ствар, јер Дока је на такве ствари била увек готова као, што рекли, бос у бару. Доки се дивно допало, тако јој се допало, да га је у знак задовољства треснула руком и у мал' му раме није одвалила. „Ашкољс'н, бре! подвикну усхићена Дока, куче Ђорђијино! Саг те признавам дек си тетино тетинче! Такој те искам, ешеку ниједан!“

За ту ствар требала је Ману као помагач једна женска, витка и повиша, и он запита Доку, зна ли она коју такву женску? Тетка Дока се понуди сама. Повисока је, а куражна је.

— Што да тражим по маале, еве сам ти ја! вели Дока.

— Море, тето, брани се Мане од ове нове и неочекиване напасти, неси ти веће за тој работе. Искам висока и т'нка ника да је...

— Што, што бре! Питај, бре магаре, тетина, он да ти каже каква сам била т'нка и висока, кад ме узеде, ете, мој Сотираћ...

— Ама, била си дё, ама саг, ете, неси!

— Море, узни си ти сал мене, па ич не бери бригу! Ако треба да се тепамо с некога, — па ће се и тепамо. Ако треба да се бијем с патролу — ласно за тој! Ће се бијем, а ти сал да сеприш.

Умирује је Мане и вели да никаква боја неће и не сме бити, али му треба женска виткија и лакша. Тетка Дока се брани и вели да је она лака и зове га да се огледају: „Ајде да прерипујемо, кој ће поболје да прерипи кочије у авлију там!“ Али се никако не сложише. Мане остаде при свом; њему је потребна била танка, висока и млада девојка и то само за један сат. Размишљали су, разговарали ређали и присећали се, коју би то могли замолити да им помогне, па ни једна није подесна била. Све што их је Дока споменула, нису биле згодне за ово чудно а по мало и опасно предузеће; јер или је

била плашљива, или брбљива, или заљубљена у Машу, па ће радити за себе и своју корист: обесиће му се о врат и употребити догађај у своју корист, или тако нешто учинити, што би упропастило ову овако лепо замишљену ствар.

*

Мислио и мислио Маше, док се на послетку не сети Митанча Петракијевог, познатог већ читаоцима из Главе Пете. То му је из детињства добар друг, и ако нешто млађи од њега. Толико су лепо живели, да су чак и побратими. Он ће, мишљаше Маше, бити таман за тај посао. Куражан је, дрзак је, има пуно тих лудих авантура, а што је овде најглавније, ћосав је и има нежне женске црте лица; и кад се преруши у женско одело, изгледаће висок и витак у том оделу. И Доки се допала да мисао, и она остаде и на даље у тој завери имајући у њој и своју одређену улогу, којом ће допомоћи да ствар испадне као што треба и да освета буде извршена.

А Митанче још једнако живи одвојен од родитељске куће. Мајка му кришом шаље и поваца и шпаче га помаже, али отац, стари Петракија, још никако да се одљути; никако неће ни да чује за њега, и ако је већ нестало узрока свађи између оца и сина. Јер Митанче је добио поуздане вести, да му је његова фатална супруга Хермина била помешана у неку повећу интернационалну дружину за прављење и протурање лажних форинти, са седиштем у Орнави, где су сви похватани и осуђени на робију, а међу њима и она, Хермина. Тиме је та фатална брачна веза била раскинута, и сад је Митанче опет био слободан. Али му отац никако не прашта, јер му не верује; боји се лакомислености његове и још никако неће да зна за њега, па зато на сва настојања мајке његове није му допустио чак ни о слави да му дође у кућу. Зато Митанча још је-

днако натеже и тавори с оном малом платом и, да га мајка кришом не потпомаже, било би зло и наопако. Али и овако, у овим тешким приликама, сачувао је стару своју веселу ћуд и још је увек готов на сваку па и најдрскију лудорију и будалаштину.

Њега се дакле сада сетио Мане, а сетио се још и тога да Митанча ужасно мрзи чорбаџи-Замфира, јер је овај подстрекавао чорбаџи-Петракија, да онако уради са сином, а и сад га још једнако храбри и саветује, да што дуже истраје у својој одлуци. Као крвни непријатељ чорбаџи-Замфиров Митанча је добро дошао сада Ману; да се сложе и слошки да нападну на заједничког им непријатеља.

У вече нађе Мане Митанчу у Трговачкој Касини. Уз чашицу мастике, мезетишући маслинке, разговарају се о том. Каже му Мане у чему је ствар и Митанче, наравно, да одмах пристане. Допао му се тај начин и усхићен је био досетљивошћу побратима Мане и трљао је руке и смејао се задовољно, уверен већ у напред, да ће им све лепо и лако испасти за руком.

— Побратиме! узвикну Митанче. У ватру — у ватру, у воду — у воду! Сас теб' ћу, побратиме!

— Знам те, дè! вели му задовољно Мане.

— Е, што ће ми ћеф бидне, побратиме, да остану резил у чаршију и у свет, ете, те јагуриде чорбаџијске! грди Митанче, који је од искључења из наследства омрзнуо на чорбаџијски сталеж и сасвим постао плебејац и демократа. Е много ми ћеф да ти помогнем. Ти си уживај; накриви си капче, а за онај реч *„куче у чашире“* убаво ће ги се осветиш!... Е, што да ти не давају девојче!? Који су они, што су на они побољи од теб'?!... Море, мен' ми мука и жал ми за мен', што си ја немам нику сестру, ама спроти теб' прилику, — па ја да ти гу украднем и дадпем, ем сас какав алал!...

— Ех, грува се у прса Мане, сал тој да си дочекам, да ги пукне брука и оде абер по маале — па после сал тол'ко да поживејем кол'ко од зајца оп'нци да поцепам! Толко, побратиме, е што ми веће треба и свет и живот!?... Ја искашем моја да си бидне, а они ми гу не дават, та кад не може тој да бидне, е пек си остане резил... па нека гу таг узне кој оће и кој сме...

— Ће да гу узне, — ама треба да си има траву стискавац...

— А саг још'те има, побратиме, да нађемо једнога кочијаша. Ама цврст да је, бата да је...

— Ти ич бригу да си не береш за тој! Знам си једнога, Ставре Јаре се вика... Антика кочијаш!... У свашто се разбира. Тај што може да ти изработи, ете, никој послу, веће никој ти тој не може!... Из Турцко три Рисјанке из арем украде си и претури ги овам преко границу... Познава се са све меанџике, амамџике и старе буле, викају га и циганскиконзул...

Одоше и нађоше Ставре Јаре. Пристаде и он одмах. Кад му казаше све шта је и како је, рече им Ставре Јаре:

— Море, ако искате, може да украднемо све тетке, стринке, куме и кумице. Ја мислешем нешто ће бидне поцврста посла, а за овај што ми казасте, — колај работа!...

Уговорише све шта ће и како ће, где ће ко набавити оно што треба и где ће се наћи на уречено време. Мане ће чекати Ставру у Трговачкој Касини; кад Ставре спреми све, нека дође и нека му јави. Тако уговорише, а за тим се разиђоше.

*

Већ је вече. На Шареној Чесми, обраслој древном маховином и окруженој жалосним врбама, пуно света. Врева велика, смех и кикот, гурање и псовке;

пукне шамар или пресе која тестија, за тим се чује звецкање тесака, чује се жандарево: назад! опет нешто као шамари, после објашњење, чују се речи: „Ја сам, бре, војник, пореска глава, плаћам, бре, порез!“ А за тим опет: „Ај си, келешу ниједан, теб' ћу те гледам,“ или „а и ти си на нека девојка!“ и томе подобни разговори. Једни одлазе, други долазе и око чесме једнако пуно. Полако се спушта мрак, ноћ септембарска. Свет из чаршије пролази и хита кућама по махалама. На истоку резонују: ко није видео фајде од очију, неће ни од трепавица; ко није пазарио и ћарио дању за вида, неће ни у вече спрам свеће, — и зато мало раније затварају дућане. И ако су мало грамзиви за парама, али они воле и рахатлук, и време им није новац: зато рано затварају дућане и мајстори и трговци, и грабе кућама. Жељни домаћег круга, оне домаће и тишине и разговора, они неће што више времена да проведу на послу, него откидају од тога времена и хитају кућама, да у пријатном рахатлуку проведу неко време; да нареде, прегледају, покарају и помилују укућане пре свеће и вечере. Једни, а њих је већина, иду право кући, то су они што свако вече сруче пазар у кесу и носе га кући; под једним пазухом носе кесу а под другим нешто купљено уз пут, чиме ће се увеличати кућевна вечера. А други, који такође рано затварају дућан, али који не носе у вече пазар кући, они не иду право кући, него свраћају обично у кафанице. Од свију кафаница и кафана најзнатнија је и најинтересантнија и најпосећенија Трговачка Касина. Ту свраћа најразноврснији свет, али се ипак од старина назива трговачка, јер њих има ипак највише. Ту свраћају и они крупни трговци што тргују с Бечом и Цариградом, и они ситни што од тих крупних пазаре еспап и сами га у колицима у први мрак догурају у свој дућан; ту свраћају и танки практиканти и

дебели лиферанти, који обично прате дебелог касначеја, омиљену личност у округу, с којим су обично сви „пер-ту“ и зато му никад не дају да он плати што је пио, већ кад се касначеј маши за џеп и пита: „Шта имам да платим?“ а келнер само каже: „Немате ништа; плаћено је,“ а кад овај зачуђено гледа по кафани и погледом као пита, види тек неког где одмахује руком, а то му значи: „Не питај! То ми је мана да сам дружељубив!“

У кафани пуно. Жагор и разговор на све стране. Долази и Миле с хармоником и седа обично у један ћошак. Он обично пре вечере одсвира овде а после вечере где свира, ко би то знао! Тако, наизменце, мало посвира, па онда пије, мезетише и пуши, па опет свира. Бакшиш ретко кући, јер он управо и не долази у Касину ради бакшиша (јер он би по овом бакшишу умро од глади) него долази ради томбула, које сви радо и редовно овде играју, само мало доцније, кад се сви играчи скупе. А дотле проводе време како ко зна. Неки играју жандара, неки домина, неки „шеш-беш,“ али сви чекају, кад ће се томбула отпочети, а она не може, баш и кад се сви скупе, док не дође неопходни и потребни Нацко, јер он је, тако рећи, дипломирани *викач*. Њега дакле сви чекају, само га не чека скоро премештени из Београда практикант Велибор, страстан шахиста, који не игра томболе него само шаха и то с фармацајтским помоћником Пајицом. С њим игра. И ти се људи тако страсно задубе у тај проклети шах, да се око њих могу сви посклати, а они не би приметили! (Опомад су се чак и сликали тако са шахом, како задубљени у игру играју њих двојица шаха а трећи, лепи Перица, он им прави цигаре и кибицује, и ако се он и не разуме у шаху).

Долази најзад и давно изгледани Нацко. Он је сталан и врло вешт викач од ово две године, тако вешт, као да му је још дед био викач. Нацко

је био галантерист, још му у шупи стоји фирма „Галантериска Радња код Без Конкуренције," али због његове сувишне галантерије према разним „бубњарима" у разним женским оркестрима банкротирао је и дотерао до овога што је сад. Али он се не љути на судбину, сноси је мирно и нада се, да ће опет бити што је био, а за сад се теши тиме што је испекао овај свој садашњи занат. А шта му и треба више! Млад је, здрав је, грлат је; има јасан глас, добро муњка нумере у кеси, има добре очи, разговетно чита бројеве и никад се није забунио да каже од 66 да су 99, или обратно, као што се то дешава оном другом, неком Мицку, који сем тога и шушњета кад вичe, па зато га и не маре играчи томбула.

Зато није чудо, што је цела кафана гракнула, кад се појавио на вратима. Сви отурују од себе, као по некој команди, домине, карте, табле за шеш-беш и питају га, где се толико задржао. А он се извињава, каже да се задржао због писања неке жалбе и давања адвокатског савета.

Одмах настаде већа живост. Келнер разноси таблице, узимају сви, ко једну, ко две, а неко и по четири! Мане, и он ту, и он узима две таблице да игра.

Келнер меће пред свакога шаку кукуруза, Нацко седа за један сто у средини, муњну кесом и викну: „Почиње; молим за тишину!" Муњну опет кесом и стаде извлачити бројеве и викати их; а цела кафана слуша и меће зрно на таблу. Тек мало после неко се мешкољи, загледа у комшијску таблицу, вичe „муњи!" Нацко одговара „муњкам". Једни вичу: „Муњи боље!", други опет: „Добро је, добро!", понеки додаје: „Добро је! Што да си муњка; неје пљоска с ракију, та да муњка!" Тако се једни смеју, а други љуте. Само Мане нити се смеје нити се љути. Стоје табле пред њим, а он чак и не

слуша нити ређа; мисли његове и нису сада овде у кафани, зато се не осмехну баш ни једном на Нацкове шале. Јер Нацко је био радо слушан, што је имао и онако као неког хумора. Дугом праксом на томболама извежбао се и знао је из искуства, да су цифре увек некако сувопарне, па је умео то викање цифара својим хумором и зачинити. Ослањајући се на фамилијарност која је владала ту у друштву, он често при викању није ни викао и изговарао цифре, него нешто друго, али свакидашњи и редовни посетиоци и играчи знали су шта му то значи, и сви су погађали и метали на једну исту цифру. На тако и сада, док је викао цифре, викао, а сада поче онако.

Викну Нацко:

— Мађарска Буна...

А сви мећу зрно кукуруза на број 48.

— Фузија...

Играчи мећу на број 87.

— Дидић, виче Нацко.

Они мећу на 83. број.

— Светоандрејска скупштина...

Играчи мећу на број 58.

— Бонту банкрот... раздера се Нацко.

Сви траже број 82.

— Чифути...

Они мећу на број 77.

— Женске ноге...

Сви се смеју и мећу озбиљно на број 11.

— Доста! Стига! раздера се као луд Ване Јагурида и сручи кукуруз с табле на сто, па полете с таблом ка каспру тако силно, да је са столицом заједно оборио ситног Тасицу шнајдера. Предаде таблу ради контроле. И док је он брисао чело, примао честитања и очекивао паре, појави се на вратима кафанским Ставре Јаре.

— Ела! рече само толико. Даде знак Ману, овај се диже и обојице пестаде из кафане...

*

Ставре и Мане упутише се журно кроз неке улице, које су све пространије и мирније бивале. Сједоше у једна кола и ударише опет другим споредним улицама и упутише се у чорбаџи-Замфирову улицу, која је нешто живља била, јер је с друге стране, мало подаље, на углу улице, била чесма, на далеко чувена са своје добре воде, зато је око ње увек више света било и мало дубље у ноћ него око других. Кола Ставре Јарета ујоше у хаџи-Замфирову улицу мало дубље, па стадоше. Из мрака приђоше колима још две прилике и разговараху нешто тихо с Маном, који је сишао био с кола.

Затим приђоше капији. Не прође неколико трепутака и чу се тресак капије и звек звекира, а за тим сви скочише у кола и потераше... Они што у тај пар пређоше са тестијама воде том улицом, видеше при светлости општинског фењера све. Видеше, како Мане и она двојица придржавају у колима девојку, како је умирују, како је покривају неком марамом; неко мување у ребра видеше, и чуше само то, како један рече: „Што се смејеш, будало?“ А за тим појурише кола као холуј брзо крај чесме, пуне света, вичући: „Варда!“ свету, који прсну на све стране као расплашене кокошке.

— Бреее!... Украдоше Замфирово девојче! викнуше изненађени мушки око чесме, видећи у колима снажном Манином руком око паса стегнуту женску прилику у зеленој бундици, са једним малим завежљајем у рукама и другим већим на колима (у коме беху душек, јастуци и јорган) крај ње. У колима још колевка, коритаце и дубак...

— Јелеее! Црна Тајано, у зем да пропаднеш! викнуше женске, гледајући за колима, која лете

преко калдрме и крешу варошице, и која су већ далеко измакла и силно појурила у Доњи сокак. Ух, ух, ух. Леле! Каква срамота!... Црна, црна Ташана, како ће у свет да искочи, — девојче гу стапула *побегула!...*

ГЛАВА ТРИНАЕСТА.

У њој је прва верзија о догађају, испричаном у прошлој глави, верзија, која је поникла подаље од позорнице догађаја и зато је, као посве невероватна, брзо и пропала.

Освануло лепо јутро. Почињу оживљавати и чаршија и махале. Креће се свет на своја опредељења полако и постепено, онако, што рекли, по чину и господству. Најраније се крenуше на рад баштованџије и дуњери, за њима занатлије и трговци иду и отварају дућане и износе мангале и мећу их на ивице тротоара, да се ћумур боље разгори. Иза њих пролазе симиџије и пекари, слуге и слушкиње, и на послетку се креће полако и достојанствено чиновнички и господски свет.

Пролазе мамурни практиканти и полицијски писари вечно промукла гласа, можда од издавања усмених наредаба а још више од силних (како се они лепо изражавају) „кркапулука“; пролазе учитељи, кисела лица и погнуте главе, мислећи једнако, дању-ноћно, о свом бедном учитељском стању, коме ваљда у свој Европи равна нема; пролазе професори свију професија и дисциплина, историчари и микроскопичари, биолози и абиолози, филолози и математичари, — ови последњи са грдним фасциклама поправљених ђачких задатака под мишком,

од којег поправљања добиште и сами неки уморан и скоро рећи глуп израз на лицу. Појављују се и попови, застану за часак на авлијским вратима, ваде грдне чешљине и брзо чешљајући у ред дотерују браду, а за тим се журно крећу на свој посао; журе се, да пре од свију стигну на касапницу или рибину пијацу, да ограбе бољи део. Пролазе ђаци и ситни и крупни, мушки и женски, основци и преперандисти. Основци иду са књигама и леђињама под мишком, и цавељају и галаме; а преперандисти са књигом под мишком, бритвицом о куку и бригом за вратом, иду у групама, али не цавељају и не галаме, него иду тихо и ћуте и изгледају зловољни и забринути. Зловољни су, што нису имали времена да прочитају лекције, а нису имали времена због неких непријатних вести које стигоше преко новина из Енглеске; јер тамо се побунили фабрички раденици у Брадфорду против капиталиста. И пошто не знају, какав ће положај према свему томе заузети енглеска влада и парламенат (*доњи* дом бар!), — морају и бити забринути...

Све то пролази и хита свак на свој посао, или седи у отвореном дућану и чека сефте и муштерију, да пазари, и да превуче пару преко браде и рекне: „Охо-хо! Од тебе сефте, а Бога берикѐт!“ Сви су дућани већ давно отворени и пазаре, само Мана Кујунџије дућан — преко обичаја као никад до сад — стоји још једнако затворен, и ако је већ мало подоцне, јер је већ давно прошла многа сила и господство; прошао и окружни начелник и председник суда и директор гимназије и управник преперандије, а сва та господа, — као што је свакоме познато, — не морају, па се и не журе баш Бог зна како, да су први на послу у канцеларији. То је одмах пало у очи првим комшијама Манином а после и великом делу чаршије. И како је који час пролазио, све им је чудноватије изгледало то, јер

као никад, данас је за пакост покупљала муштерија варошка, и ко год дође до затворених врата само зачуђено пита: „А... мајстор Манча — нема ли га?“ или: „Манча, нема га тај?“ или други питају мало подсмешљиво: „А, још'те ли га нема?... Још'те си зар спији?“ веле иронично и одлазе, а то су били већином они од Шарене Чесме, можда баш очевидци синоћњег призора, који све знају али неће да кажу.

И то је дало повода свакојаким нагађањима, тумачењима и причама најчуднијим и најневероватнијим. Једна таква страшна верзија била је та: да је полиција ухватила неке лажне дводинарце и, природно, посумњала одмах на Манчу. Зато му је ноћас претресла дућан и кућу и нашла, веле, два пуна корита лажних дводинараца па чак и калупе, сакривене под патосом, и ухапсила их све, и Манчу и калфе и шегрта Поту. Неки су га чак чули, кад су пролазили крај начелства, и познали Поту по гласу (јер Поте се чешће дерао, кад га туку у дућану, и отуд му познају глас) и веле да је жалост била слушати ту дерњаву и кукњаву Потину. То прихватише и жене и стадоше клети Манчу (а зна се да је женска клетва страшнија и бржа и савршенија него и сам Теслин телеграф без жица, — јер иде право чак у небо). „Кад је већ, говораху оне, њега и калфе навукао ђаво на тај прљав посао, нека га и носи, — али што да у то умеша и невину децу!?“ И једнако понављаху: „Црна мајка — мислећи на Потину мајку — шта је чула и доживела, — и шта ће још све чути и доживети!“... Многи приметише како им је тек сада пукло пред очима и све им је сада, веле, јасно. Сад им је јасно: од куд Мани толике ћилибарске муштикле и толике лаковане плитке ципеле, да их и радним даном, по киши и блату, носи!...

Но тај глас није могао дуго да кружи по вароши и да опстане, јер око једанаест часова дошао

је, на велико чудо и запрепашћење свију, сам главом Манча са Потом шегртом и отворио дућан. „Ваљда су га на јемство више вићених грађана пустили, да се из слободе брани?“ мислили су и разговарали грађани. Али кад су га мало боље посмотрили — учинило им се, да тај човек баш ни најмање не изгледа као човек који из апсе долази. Јер на велико изненађење њихово, Манча није дошао ни чупав, ни неумивен, ни необучен, у кратко, није био бедна изгледа, како обично изгледа човек, кад га какав белај снађе, па преноћи у апси, него је, баш на против, изгледао као кита цвећа. На њему све свечано. Лепо обријан и опшишан, весео и расположен, само изгледа мало неиспаван. За пасом му револвер прикривен, а више њега свилен везен јаглук просипа пријатан мирис на далеко. Лепо се здравио са свима, али је, изгледа, мало замишљен, по ипак то није од неке невоље, јер се по некад и осмехне и једнако суче своје танке црне брчиће. А још кад видеше, да се Мане и не осврће чак ни на полицијског писара а камо ли на жандара, и да их чак и не отпоздравља — онда отпаде свака па и најмања сумња и вероватноћа за тај глас. И онда нема више ни говора о калуџима и лажним дводинарцима, говораху људи. „Којешта!“ бранаху га опет сад неки, „Мане је вредан и поштен младић као и отац му; има *златне* руке, које више вреде и од правих *сребрних* а камо ли од лажних оловних дводинараца! Џумбусно младић поћас, успавао се, одоцнео, — ето то је све!“ Али кад га видеше, да се само мало задржао у дућану, издао наредбе, па опет духнуо као ветар, — завртеше опет истим сумњиво главом и рекоше: „Ама, — није без ништа! Има нешто! Има неку муку!“ али шта је то нешто, и каква је то мука — то нико у тој гомили не паде да каже...

ГЛАВА ЧЕТРНАЕСТА

Ту је описано: како је тешки Таски донела у Замфирову кућу први глас и опширан извештај скоро о свему ономе што се у вароши говорило, и како је та вест као гром поразила домаћицу Ташану.

Стари Замфир није тих дана био дома. По свом обичају отишао је на свој чифлук, где се често и радо бавио по неколико дана ради домазлука а можда још и — како је беспослена чаршија говорила — и ради неке чивчијке своје, неке „беле Веле“, како су је сви звали, а која је по опом „да медвед најбољу крушку угрби“ имала цмољу мужа. И ако су Замфира варошке жене немилосрдно критиковале ради тога и говориле: „Тој ли је за његове године! Деда се вика, — а погле шта прави! Бела глава, бре, брате!“ ипак је он редовно и радо одлазио тамо. И несрећа је тако хтела, да се и ових дана тамо нађе и да севдалише и слуша, како му сељанке певају песму, коју је на чифлуку радо слушао, песму:

„Запрегни, Вело, запрегни,
Запрегни скути, рукави;
Измеси, Вело, измеси,
Измеси чисту погачу!
Ће дођу, Вело, ће дођу,
Ће дођу селски сејмени!...

Али док је он слушао на чифлуку омиљену песму, десило се оно око његове куће, — и критици и грдњама на њега није било краја, „Несрећа дрта!“ грдиле су га малске жене, „што си дом не седи, већ се крши врат по чифлаци, а по кућу, сокак и маалу му се тараф-тараф чини!“ Тако су говориле, јер су све веровале, да се спотиљи догађај могао догодити само тбог немара и те извесне

лакомислености хаџи-Замфирове. И нису му опростиле, ни кад је, истога дана после подне, стигао са чифлука, и виделе га како је отишао господину начелнику; „Доцна си се сетија, хаџијо! Беше му работа!“ рекоше тврдо уверене, да што су виделе и чуле, да је то виђено и чувено! Јер цело пре подне тога дана врзмале су се испред и око куће хаџи-Замфирове; привиривале и улазиле унутра под разним изговором; једне тражиле хаџију, друге позајмљивале чупке за разбоје, једне тражиле на зајам мало соли, к'не и томе подобне ствари. Али Зоне нигде не беше, нико је није видео, (а чудно би им било да су је и виделе!). Опазили су само то, да су домаћи сви некако сметени, расејани и забринути — и тада им је све јасно, јасно као дан, било...

А тако је некако баш и било. У кући Замфировој доиста је било нешто тужно, нешто све расејано, неки умор и тишина целога тога дана, све док није у сами мрак бапула у кућу тетка Таска и с врата, пре „живо здраво“, сва задувана и усплахирена, запитала:

— Зоне куде ви је? Саг си дођо' из лојзе, пусто остало! Филоксера га поручала!... Зоне *тујј* ли је?

— Туј, та што? одговара јој зачуђено Ташана.

— Здрава ли је, жива ли је? пита тетка Таска, а не може још никако да се издува.

— Етее, отеже Ташана, како да ти рекнем?...

— Ама *дома ли је*? Неје искачала никуд? запита тетка Таска, а упрла испитивачки поглед у Ташану и доњу усну истурила као ћепенак.

— Зашто ме па гледаш тол'ко? пита је зачуђено Ташана.

— Што те гледам, — тој си је *моје* знање; а да беше ти жена од чорбаџијски ред, — требаше *твоје* знање да је!... Питујем те: куде ти је Зоне?

— Ете, на овде си је!

— Ваздандан? пита Таска.

— Ваздандан! одговара Ташана.

— И сву ноћ?

— Таске, мори! викну Ташана, поплашена од њена погледа.

— Неје никуд искачала?

— Неје... Неје искачала ни у авлију! Трећи дан веће... Мори, *зашто* ме питујеш?

— Па куде је? Викни гу! Окни гу при нас. — Зоне, мори! Ела 'вам-ке, при тету ти! раздера се тетка Таска.

Зоне се одазва на позив и изађе из собе. Умотана у бундицу, са повезаним челом и омотаним вратом, бледа и малаксала, изађе; осмехну се болно, поклони и пољуби тетка Таску у руку, па се спусти и седе на миндерлук и гледаше уморно и тужно доле у страну.

— Што ти је, мори?

— Болна сам, тето, одговара полако Зона.

— Болна?

— Глава гу боли, вели Ташана. Има си заушке, та никаква се направи; ништа не ваља, веће три дни, ете.

— Па много ли си болна? У чаршију и малу неси искачала?

— За какво искачање на зборић? пита је тихо и болно Зона.

— На, дёмек, за спацирување, ете, неси искачала?

— Јок! одговара Зона уморно и уви се још јаче у своју зелену свилену бундицу, седе и наслони чело на руку, одупрту у колено.

— Да чујеш, демек, ништо.... што се збори. Што има, што нема по маале, и по свет; *за тој* си мислим и зборим!... вели Таска.

— Јок, тето, одговара тихо Зона, па зарони још јаче своју лепу, бледу главу у шаке и затресе је болно. Што ће ми веће свет, и чаршија, и маале?!..

— Па, ете, дете си, вели јој тихо Таска, ако у тој године нећеш, а ти када ћеш?!

— *Било је!* прошапта Зона, па се завали и паде лицем на шиљте од миндерлука.

— Па ћорче и слепче ниједне, плану тетка Таска, скутасте се тој како брабињци у зем, па ни чујете ни видите па што се збори и чини?! А по маале пуца брука... искочила реч, иде прикажња, а ја ỳ зем да пропаднем оди тија речи!...

— Каквија речи? запита је Ташана.

— Ех, па зборе си... Зборе по чаршију и по маале.

— Тỳгô, а што си зборе?

— Лошо си зборе, Ташано.

— Лелеее, а за ког си зборе?

— За ког си зборе? За хаџи-Замфирови си зборе! вели Таска и погледа кришом на Зону, која је непомично лежала на миндерлуку и као да ништа није ни слушала ни чула. Иди си, дете, поскочи и рекни си по једно кафенце. Иска тета и мајка ти да попију по једно кафе, вели Таска Зони, па ги прати, ете, по измећарку.

Зона се диже и оде, а Таска скиде шамију и раскомоти се, па седе, и тек сада, кад се удобно намести, а она зајаука, ама онако женски, као на гробљу.

— Црна Ташанооо, закука Таска, црна и триклета друшкеее! Тражи си криво дрво сас две криве гране, па једну за теб' а другу за мен', црну тетку, да се бесимо, зашто живот веће немамо!...

— Што мори?!...

— Ете, црна сам ти муштулугџија, Ташано! Сас цри ти абер дођо'!...

— Тути си, не збори! викну Ташана. Што је било, збори!

— Мори, брука по чаршију и по маале! поче шапчући тетка Таска. Она луда Дока зар је пуштила тај реч! Пипка гу изела, треска гу фатила, па гу не пуштила оди Митров па све до Ђурђов-дан, ете!... По чаршију се, ете, збори, да је Зоне станула *побегуља*, побегуља за онога, онога коцкарина...

— Кој, мори?

— Зоне, мори... наше Зонче...

— За *кога* рече?

— За онога цимпира и несрећу Манчу...

— Тугооо, тој си зборе! викну Ташана, па се ухвати за главу, а после се умири мало, па поче: Ете, како може да си стане „побегуља“, кад си је, ете, дом; дома си седи дете; три дни неје искочило из кућу!... Како може тој и да се помисли?!

— Е, иди си, па ги питуј сама. Они си такој зборе. Цеван не могашем да си веће дајем, — толки ме питуваше! Кој ме сретне на пут, не збори ми: „Живо-здраво“, ни ме пита: „Како си, Таске?“ веће си збори: „Јеле! А што ви оцрни образ Зонче ваше?!“ — Тути си кучко, зборим си ја, како је оцрнела образ? — „На станула, рече, побегуља за Манчу онога... Е што гу не дадосте за њег', кад је к'смет? Да гу дадосте *сас алал*, не би било саг, ете, *сас арам* и *сас бруку!*...“ зборе си. — Ама кој ви рече за тој? Видосте ли с очи, та да такој можете да зборите? питујем ги на ја. — „Не видосмо, зборе си, ама *други видоше* и причаше ни; та саг по маале за ништо друго сал за тој се збори.“ На како гу је ограбија? питујем ги на ја. — „На, зборе си, адија не беше га туј, а они знали за тој, на Мане си дође лепо с кочије, и с кардаши, и она ги, рече, причекала у акшамско време; они чукнуше у порту а она си искочи, та јалâ у кочије!... На ем што она искочи — ђепе-ђепе, ама што си понесе,

зборе си, јоште и јорган и јаст'ци, и колевку, рече, и све што треба ете-те... ете, за спијење; како да ће, рече, *под чадар* за аскера да се удадне...

— Тугооо! узвикну Ташана, па се заплака и седе сва малаксала на миндерлук.

— А ја дор чу то, настави плачући Таска, а мене-ми се ноге одсекоше; па како да несу моје ноге!... Ћа да седнем там' насред чаршију, — тол'ко си бе ослабела оди зорт и резилак голем...

— Па *која* си збори тој?...

— Мори, *једна* ли збори! Све си зборе, све ме питују. Па си не знам веће ни што је полоше: е ли кад ме питује, ели кад си ћути и промине, те сал гледа на мен' а душа гу се смеје, што гу је, ете, кеф заради наш резилак и срамоту!...

— Господ ги судија, куне Ташана. Е што ги је мило да л'жу и зборе, кад ништо неје било! Девојачку срећу да батисују.... Па како се напрајило тој чудо, реци ми, Таске, ако знаш?

— Е, не знам ни сама си, Ташано, веће се и сама крстим с обе руке, и питујем: што је овој?! И казују јоште и то: како гу на кочије одвезоше у Докине; там је, зборе си, ноћила; сву ноћ гореше свеће у кућу, — тој казују...

— За Доку збореше?! Мори, оди туј несрећу може да је искочила реч и сокак-лафови тија, убија гу Господ!

— Срето' се ја и с њума, вели Таска, ама не смешем да гу питујем ништо, зашто је луда... Ама она си *мене* питује: „Живо-здраво, Таске! виче преко сокак. Што се, мори, рече напрајило тој при вас; кој се тој удава, кој се па жени? Оће ли, вика, скоро да потрупамо малко у сватове? Пуштија ли је, рече, Манулаћ мустаћи, та да прилега, рече, на младожењу?“ — А што је па теб'-ти криво за Манулаћа и за мустаћи, зборим гу па ја; ако је к'смет,

па побољс за Манулаћа него за Ману; пара пару вукује, а чорбаџијски син чорбаџијску керку, — тој си је, викам, ред у овај свет. — „Чорбаџија душу дава и губи, а паре не дава, рече па она. За тој па да ни је!! Некој си је, рече, богат сас паре и бруку, а некој сас здравје, рече, и са севдах; па такој је, рече, и сас Зону и Ману:

„Ако *паре*, рече, немаме,
Ока и пол *севдах* имаме".

Сас стикови збори!!... Лудо, што да гу прајиш!... А ја што да зборим и да се карам с будалу! Покупи си скути, па брго кроз чаршију како кучка, кад гу полију с воду... Ама *она* си неће да ћути, веће иде поза мене и збори сал, да чује чаршија. „Ако неје истина за данашњи сокаклаф, па ће бидне! рече Дока. Ако данас неје, ће бидне јутре. И јоште гори резилак ће дочекате! Саг се берем збори, да је *Мане* дошеја при њума, па је ђене-ђене; ама скоре ће чујете и ће се збори и јоште полоше! Ће да дâ Господ, рече, па ће си *она сама* да дође и чука на *Манчину порту!* Мори, ваша брука и резилак ће се у *новине* и у *књиге*, рече, тури! Да запантиш, рече, овај мој реч, и такој да се, рече, поздравиш од мен' до ону, рече, брљяву чорбаџику Ташапу!" заврши Таска дижући се да иде и обећавајући, да ће она да прокљуви већ: ко је протурао тај глас. А за тим зовну још Зону, да се опрости и с њом.

— На иди си у кревет, саветује је тетка Таска, која је важила у тој кући као лекар, или још боље, као пека „Златна Домаћа Књига", јер кад она некога оцени да је болестан, и пропише му неки лек, тај мора лећи у кревет и узети лекове, па ма се осећао здрав као бик. — Легни си и поспиј малко; а ја ће ти веће пратим јутре *„записи"* оди дервиши из Лесковачку текију; они помагају. Прилепи ги

и обложи ги на шију, па ће те мине и ће ти прође болес'... вели јој љубећи је у чело и испраћајући је.

— Е, заврте тужно главом Зона. *Моје* си је *било*, тето! рече болно и оде спуштене главе полако, и као сенка тихо, у своју собу...

ГЛАВА ПЕТНАЕСТА.

Она је наставак Главе Тринаесте. У њој се приповеда, како се за тај чудан и многима необјашњив и загонетан догађај заинтересовала и заузела и сама месна штампа, и како је хтела и покушала да ствар на часто изведе. Другим речма, ту је изнета једна јалова мисија г. Ратомира, директора новина.

Целога тога дана — док се још код хаџи-Замфирових није ни слутило шта се све тамо по граду прича — кружиле су по чаршији и по многим махалама силне приче, најчудноватије, и једна се на другу гомилала, једна другу потискивала. А причати све то, било би и дуго и досадно, а и излишно. Доста је само споменити, да их је било свакојаких. Причало се како је Зона отета на чесми, како је у кола бачена и у тој гужви како је троје колима прегажено. Други су, опет, тврдили да је својевољно побегла, а то су поткрепили тиме: што се није отимала, и што су својим рођеним очима видели на колима не само њу него и поједине ствари, као: креветске хаљине, колевку, корпанце — и дубак!... Затим како је одмах одведена и испитана у неком селу код попа Зиће (који је већ познат као човек који лако суделује у таким авантурама, па зато је једнако на ситнијој по манастирима, где лепи балегом коњинце или треби пасуљ од

меуна). И што је даље било од чаршије, тамо по махалама и виноградима, све се чудноватије и невероватније и опширније сама ствар приповедала. У Бањи и на Мрамору причало се тога дана у вече, да је било не само отмице него чак и пушкарања; било и мртвих и рањених, а међу последњима и сам стари несрећни отац лепе и неваљале „побегуље“ Зоне, за којега су опет постојале две верзије: једна, да је погинуо, а друга, да је само рањен; по једнима лако рањен, а по другима тешко, гек што је жив; бори се с душом и проклео је, вели, ћерку, која му је тако загорчала његове старе, последње дане...

У самој чаршији и по главнијим централним улицама гласови о том догађају нису, наравно, били тако претерани, али се ипак доста штошта причало, тумачило, и китило и дометало, тако да се човек, слушајући све то, није могао наћи и разабрати. А све је то било и дошло отуда, што се хтело судити и закључци изводити из Манином понашања. — Ману тога дана није држало место. Неколико пута је после подне долазио у дућан, седао и почео да ради; неколико пута узимао преко крила неку пушку (а сви су веровали да њоме очекује некога и питали га: је ли пушка пуна?) и шарао јој срмом кундак, и неколико пута опет батаљивао рад, устајао и одлазио. А чуло се и да је прошле вечери, по старом обичају, био у амаму, одржао, по обичају, последње *„момачко или бећарско вече“*. па све то, а и што је данас целога дана у свечаном руву — све је то давало повода најчуднијим и најразноврснијим нагађањима.

Интересовање грађанства било је толико јако, догађај сам по себи тако интересантан и тајанствен, верзије тако многе, контроверзије тако велике — да није никакво чудо, што се и сам господин Ратомир, директор и главни уредник листа *„Слободна*

Реч," најпре заинтересовао и прибележавао све што је чуо, а после — не могући се ни сам наћи у том хаосу и лавиринту од најразноврснијих противречности — што се, велим, решио, да се сам, где треба, извести; а после да по светој новинарској дужности — као прави служилац истине, правде и поштења, — обавести и своју читалачку публику. Имао је већ и готов *наслов* који је гласио: „*Родитељи, пазите на своју децу*!", а и *мото* које је гласио: „*Куд је женска смијешна работа*!" Знао је много и није знао ништа, — зато се крену Мани у дућан. Крену се к самом извору, тако рећи, позорници догађаја, да својим очима види, својим ушима да чује и својим пером да опише. Био је радостан у напред, што ће на лицу места први он наћи на обилан материјал, и пре од свога противника, директора листа „*Виник*", донети ту сензациону вест. Тако ће се ресторирати у очима публике и јавнога мњења, које га је држало за лепштину од опог фаталног случаја, кад му је једнога дана лист задоцнио, изашао на пола табака, и у његовом рођеном и властитом листу стајало од речи до речи: „Умољавају се поштовани читаоци за извињење што је лист задоцнио и што је изишао само на пола табака. Кривица није ни до редакције и експедиције, ни до ајнлегерке, него до уредника, јер је — писало је у листу — директор и главни наш уредник сву ноћ лумповао, и сад, пијан као земља, спава, и не зна ништа ни за себе а камо ли за лист."

Зато је похитао ради материјала, а да ће га умети обрадити, то је већ његова брига, управо, није га ни бриге било за то, јер његово је перо и у Београду цењено било. Што он напише, то је било написано. А и то му је не један рекао, да је његово перо, којим он пише, просто једна жаока умочена у жуч; а и он сам се често с уздахом

изражавао да „пише крвљу срца својега и соком живаца својих.“ И то није да кажете од скора; од вајкада је то. Још његови ђачки школски задаци силно су одвајали од осталих задатака другова његових; били су и дужи и једрији, пуни смелих, оригиналних и слободоумних мисли, тако да је већ и због тога немогућ био у школи. Дотерао је до шестог разреда и ту је запео, јер је изгубио право на даље школовање. То га је довело у сукоб и у заваду с државом и друштвом. И он се, напојен тако из пехара жучи (из којега сваки у животу мора макар мало да гуцне), посвети тешком али светом журналистичком позиву; постане борац за истину, правду и слободу. И тако се нпак у неком виду обистинише слутње и жеље капетан-Микајла, кума, који му на крштењу даде име *Ратомир*, да буде, то јест, јунак и борац, како му само име казује. Није му се дало да сврши академију, да му мач буде оружје, али, као што видите, постаде борац нпак; место мача изабра *перо*, да га оно храни и брани; — перо, које ни за које новце не продаје!

И сад се, као што већ рекосмо, крепуо, у нади да ће можда бити штофа чак и за један пикантан и сензационн подлистак. Решио се да походи три места: да интервјуише Замфирове, Манулаћеве и Ману. Само на та три места. Наравно да и то није било лако. Није било без неких тешкоћа, нарочито код нашега света, који је, на жалост, изостао иза Швајцараца и Американаца (северних, наравно), па још никако неће да увиди и да призна, да је нпак јавност и журналистика и јавна критика једини најбољи и најрадикалнији лек сваком у опште друштвеном злу и мани. И он је био спреман на сваку евентуалност и непријатност; јер није му то првина била, да тако негде пође за податке и факта, а врати се са чворугама по глави и масницама по леђима; али се тешио, да је такав журналистички

хлебац и да служиоци истине у свету редовно најгоре пролазе.

Отишао је најпре Замфировима. Кад скочише па ић све тетке, ујне и стрине, све Уранције и Калиопе, Таске и Ташане, сва та женскадија, па зацакаше па ић на сва три језика, српском, грчком и цигапском, г. Ратомир је, тако рећи, пре излетео одатле, него што је ушао... Али га то није много запланшило; тешио се, што се само на речима свршило а није добио, као што је могао, ниједну столицу у главу или саксију у леђа.

Одатле се г. Ратомир крепуо Мапулаћевој кући, јер је било једно, доста јако и прилично распростро и подржавано мишљење, да је Мапулаћ, и пико други, одвео девојку. Причало се да га је у том, сем његове, чак и девојачка мајка, Ташана, помагала, пошто Замфир није хтео ни да чује за Мапулаћа, називајући га с багателисањем „Зевзек-Ибраимом“. Кад је дошао, казао је „Помози, Боже!“, јер је био лепо дочекап, слатким послужен и кафа поручена, али кад је отпочео једним подужим уводом, — који укућани ништа нису разумели, — и прешао на ствар и разговетније рекао зашто је дошао, тражећи чак и Зону, да с њом проговори, — укућани се просто згрануше, показаше му врата, и тако оде и без кафе, задовољан што нису, како су му пропретили, пустили с ланца чувеног њиховог Зељова.

Излазећи мислио је у себи: Боже мој, много ли смо још иза срећних, цивилизованих народâ! Много ли ће још воде Нишавом протећи, докле наш свет не осети благотворну моћ штампе, те осме светске силе!... Остаде му још Мане. Он је човек млађи, светски, сувремен и ако носи фес и траболос нас, — па ваљда ће од њега што сазнати моћи. Њега ће бар моћи онако лепо интервјуисати, мишљаше г. Ратомир. Срећом затекне у дућапу Ману. Одмах пређе на ствар. Постављао му је питања, али

се, на велико изненађење своје, ни овде није користно. Мане нешто није био најбоље расположен, па није хтео ништа да одговара ни одмах, а кад је још разабрао, да г. Ратомир хоће да га метне у новине, онда му је и сувише разговетно казао шта га чека, ако то учини, јер га је само запитао кратко и хладно: Задржава ли се он подуже у вече, зна ли шта су то ћутеци, и носи ли фењер, кад се враћа, кроз сокаке и буџаке, кући? А кад га је овај зачуђено запитао: На што све то, и од куд сад тај разговор, од куд фењери и сокаци, ћутеци и буџаци? Мане му је одговорио хладно и мрачна лица;

— За писување да баталиш ти тој, тол'ко ти зборим! Зашто ја сам си еснаф човек, прос', и несам писмен; несам чиновник ни учовњак, ни приседник ни на посланик, та да си ћутим како порена риба мрена, кад ме туре у новине, та како кучку резиле!... А за оно на што те питујем, дёмек, за доцна кући идење... знајеш, има тесни сокаци, буџаци, *ћутеци* — а т'мнина је — па може ласно без фенер да се сплетеш прико пики дреци што су прокај зид, та да се строшиш!...

ГЛАВА ШЕСНАЕСТА.

У њој је изнето шта је у хаџи-Замфировој кући породични савет или камарила, састављена из тешака, стрини и ујни, решила односно пронесених гласова; како, то јест, да се најзгодније демантују сви ти лажни гласови, који су се појавили или ће се појавити, и они по чаршији и они по штампи, ако их буде било.

Наравно да хаџи-Замфир није смео ништа чути од свега тога и с тога га је са зебњом очекивала

Ташана, кад се вратио од госп. начелника, и крпшом га посматрала, неће ли прочитати што на лицу његовом: зна ли или не зна за све те гласове, од којих је њој бучила глава не само од тетка Таскиних реферата, него и од свију других стрина, ујни и тетака, које се после Таскине походе изређаше и напуњише јој главу, да већ више ни једна јота ваљда не би могла стати. Посматрала га је и дахнула је душом, јер јој се учинило да јој домаћин још ништа не зна. Био је, истина, љут, али он је обично увек љут и кад иде на чифлук и кад се с чифлука враћа. (За ово друго су му комшијске жене веровале, али за оно прво нису, него су тврдиле да се стари лисац само претвара, само да би се показао пред Ташаном како нерадо оставља кућу. А тако исто му нису веровале ни за оно, да ће продати чифлук.) Та ноћ је дакле мирно прошла, али је Ташанина радост ипак краткога века била. Јер сутра на подне, кад је стари Замфир дошао из чаршије, био је љут као рис. Чуо је све. Како је грмио по кући, како се све разбегло од праске и гнева његова! Сви су повукли, а Ташана и Зона највише. Да је то само пуст глас и лажна клевета била, није Замфир ни сумњао; али зашто и толико да се појави, — то га је бесомучним правило!... И Замфир показа Зони ону лишу пред капијом у авлији. Само дотле, рече јој, сме ићи; ни на авлијска врата не сме више сама, без неког од старијих, изаћи! Свима је пресео ручак; Замфир није ни сео, а други нико није онда ни смео. Све је враћено натраг у кујну, недирнуто, онако као што је и донесено. И покућар Коце шта ће, него задржи на ручак и пудара Провира, да буде тога дана његов гост. Присели су за богату софру, за оне многе господске ђаконије на оној великој синији, и као давно што нису, јели су и слагали у се полако и патенане читав подруг сахата. Нукали

један другог, престајали, па се опет наклапали, отирали своје дебеле сељачке брке, пили и наздрављали један другом, баш као да се ништа у тој кући није ни десило...

*

Тако се није смело више трпети, нити је могло остати, мишљаше Ташана. Гласови су се бестрага раширили; захватали све веће размере и постајали све вероватнији, — тако су је извештавале силне рођаке, које су јој непрестано долазиле и реферисале, и одлазиле, да се опет скорим, с новим гласовима врате. Тога другога дана у вече скупио се читаоцима познати породични савет, да претресе све, да се посаветује и да реши шта да се ради? Престале су да истражују, ко је протурио тај глас, а више их је занимало од куда да толики тако упорно тврде, да су све то видели што се сад прича. Од куд готове приповетке, кад ни трупке истине нема!? То им никако није пшло у главу и било им је загонетно. Ето и сам Манча се одриче тога: каже да је у то време играо томбула у Трговачкој Касини, и позива се на сведоке који су га видели. И он сам каже да је то лаж и клевета; ако је ко крив, — крив ће бити Манулаћ: ако је где одведена, то је, вели, одведена Манулаћевој кући, па и ако је лаж, али бар изгледа, вели, вероватнија, јер је и прилика, да чорбаџијска ћерка бежи у чорбаџијску кућу. И тако се по негде и тумачило. Али тиме је само још већа забуна начињена и унета у јавно мњење, које се тиме поделило, па једни тврдили да је Мане, а други да је Манулаћ одвео Зону, а то ни једно не ваља! Стога је породични савет решио, па предлог тетка-Таске: да ће најбоље бити, и најлакше ће се запушити уста лажи и клевети, ако се девојка проведе, и свет је тако види у кругу њених толиких анђела хранитеља, међу којима, доиста, не

може поклизнути и вргнути са стазе врлине ни сам црни ђаво, а камо ли једна чедна и безазлена девојчица у пупољку свога млађана жића!...

Уговорише да сутра пре подне цела родбина иде у амам, где и тако нису одавно били. И Зона ће моћи, јер јој је данас већ много лакше. Ту утврдише тачно и поименце, којим ће је све улицама одвести у амам, а којим ће је, другим улицама, вратити из амама. Тако ће се, говораху, једаред за свагда запушити уста свакој лажи и клевети...

Тада се све разиђоше задовољне, само Зона остаде тужна и не могаше за дуго ока склопити. Оплакала је дан, лила сузе, клела свет али и себе, јер је у души осећала да је сама дала повода оним својим држањем и увредљивим речима, којима је увредила једну искрену и њој тако предану душу човека, који јој сада опет у машти изађе пред њене умне очи, диван и мио, дивнији и милији него икада дотле...

*

Што су решиле, то су учиниле. Сутрадан се искупила сва многобројна родбина и кренула се, са Зопом у средини, у амам. Једним су је улицама одвели, а другим су се улицама после сви вратили. Тако је свету јављено било: да Зона није никуд била одведена, него да је код родитеља, и тако да ништа од свега онога, што се којегде прича, није било. Свет се окретао и блењо за њима; извиривао кроз прозоре, истрчавао на авлијска врата и радознало их гледао, и кад су ишли тамо и кад су се враћали амо; кад су ишли у амам, он се чудио, а кад су се враћали из амама, он се смешио.

Са ћепенака и лево и десно чаршијом испружили мајстори и трговци шије, па гледају за њима.

— Мичо, мори, запишта својим танким гласом, удевајући конац у иглу, терзијица Ваче Шаторче,

и запита свога првог комшију, Миче Шебиче, кубеџију, — Ђу те, ете, питујем за нешто! па подиже глас, да би га чула тетка Таска, која је баш у тај пар са Зоном и осталима пролазила туда. — Ђу те питујем, ако, дѣмек, знаш да ми кажеш нешто!... Ели се, Ничо, девојке воде *преди свадбу* у амам, — или *после свадбу?*...

— *Пре свадбу!* одговара Миче Шебиче; ја си толк'о знам и памтим... У наш варош, — тај си је адет...

— Питујем, вели Ваче Шаторче, зашто знаш... Ете, заб'равија сам зар онај стари адет, па искам да знам. Зашто сад искочија нѣки *нов адет*, па нѣки сад воде и *после*...

ГЛАВА СЕДАМНАЕСТА

Мишљење неког Милисава Јекономије о тој, тако да кажем, „краји и прекраји“ Зоне, које је, управо, било мишљење интелигентнијег и слободоумнијег дела публике; или краће: како је тетка-Тискин план и рачун са оном корпоративном шетњом тотално пропао.

Сутрадан је тетка Таска хтела да види ефекат, који је произвела она јучерашња шетња кроз ополнки свет и улице, и зато је и сама заредила по многим познатим кућама, навијала разговор па ону ствар, али се покајала и ратосиљала, јер је увидела да је пропала као нѣкад дотле. Није ништа помогло; глас, који је једаред пукао, није се могао задржати, и створен једаред суд и мишљење, није се могло потрти. Остао је глас и на даље и мишљење оно старо, само обогаћено и накићено новим досеткама и заједањима. Јер са свију страна је обасуше пи-

таљима, којима се — после онако еклатантног доказа, да је све лаж и клевета — ни најмање није падала. Једна је запитала: „Код кога гу нађосте; код Манулаћа, или код Манчу?“; друга: „Кад гу вриусте дом?“; трећа: „У лојзе ли гу уфатисте?“ а четврта баш загрде с питањем: „Ели гу *сас џандари* вриусте? Што рече господин начелник?“ и све така пека, луђе од луђега, питања, тако, да је тетка Таска савила шпике и побегла чак у лојзе. Тамо је припалила кандило, тамјаном окадила одају, и клекла пред икону и на грчком језику бацила анатему на све а највише на Мана, који је, како је она уверена била, све то ујдурисао!

Глас, једаред раширен, остао је, и нико га више није могао демантовати и повратити натраг у уста клеветницима. Зони остаде име „*побегуља*“, и ако је враћена; јер то што је враћена, није још значило да јој је повраћен и стари добар глас њен. — Сви су тумачили да је то лако било; ништа лакше од тога. Управо, друкчије није могло ни бити, кад стари богати Замфир и господин начелник живе лепо.

А то је најлепше објаснио неки госп. Милисав Јекономија, који се потписивао „овдешњи“ а називали га Јекономијом, јер то му је била некако струка, најмилија тема за разговор, о којој је најрадије у кафани, за столом, с разумеваљем разговарао. Учио је нешто Земљоделско-Шумарске Школе, али како сам није имао земље, да је рационално обрађује, није је хтео обрађивати ни код великих газда, да не би припомогао још већем пропадању малих газда и постајању латифундија или великих газдинстава или велепоседа, која ће тада неминовно гутати оне мале поседе. Зато, а и с тога, што је мислио да народу треба прво извојевати политичке слободе, — бацио се на правну струку. Адвоцирао је, слао дописе, постављао по новинама питања овоме или ономе министру под потписом „Небојша“; писао у

депутације, бивао представник листе, примао пред судом на себе да је он писац оштријих уводних чланака, и све таке крупније народне бриге и послове отаљавао. Мрзио је неправду и неједнакост, и економску и политичку и социјалну, и смело се изражавао у кругу свом, у кафаници „*код Препеченице*“, где је редовно седео и говорио о берићету ланском и овогодишњем, о општинским кошевима, о киши и суши, и желио сељаку кишу. И кад се спусти тако давно жељена и очекивана киша, он је онда задовољан и пуди дуваном око стола: Прави, Бога ти љубим! Нема што ти данас, кад овако пљушти овај божји благослов, не би дао, вели, на прича расположен даље. Да му, вели, неко каже: „Шта би волио, Милисаве, душе ти, право кажи: ил' да ти дам један *милион*, — или једну добру *кишу* за нашег сељака?“... Части ми моје, куне се Милисав (стара земљоделско-шумарска крв!), части ми моје и ове ми причести, — то јест, куд ја одох — ово није вино, — него ове ми ракијице и овога благослова што пљушти, части ми, не би, вели Милисав, ни погледао на милион него би рекао: Аман, брате, шта ће ми милион! Дај ти, брате слатки, мени *кишице*; на кад има наш рашитељ, наш гѐдо, — имаћу и ја. Дај једну кишицу, дај божји благослов оном веселом гејаку...

Ето такав је објективан, правичан и несебичан човек био тај Милисав Јекономија, чије ћемо мишљење изнети опширно и тачно, као да је из стенографских бележака вађено. А које мишљење, мислимо, да неће бити на одмет, кад од једне такве особе долази. И онда није никакво чудо, што је његово субјективно мишљење и освојило и брзо постало објективно и опште мишљење целога града...

— Море, знао сам ја то, говорио је Милисав, опет у кругу својих, у кафаници „*код Препеченице*“, да ће то бити оно што наши стари рекли: „Нојео

вук магарца", чим се то тиче богаташке куће. Јер, ево, брате слатки, сасвим проста ствар! Чорбаџи-Замфир има куће, дућане, чифлуке и винограде, а господин начелник, јопета, није с раскида за какав добар кркаплук, па још кад је и муфталук, — па се то некако сложи, ујдурише му се то некако... Врана врани очи не вади... Тешко сиротињи! *Лако* је њему, него мука је *нама*; мени и теби, и ономе тамо брату — и показа на зајмодавца Љубисава — *мука је поштеним* људима!...

— Море, знам ја све то, наставља Милисав држећи на доњој усни цигарицу а у исто време правећи нову, па зато и лајем толико. Зар је мене мило да се повлачим од света!... Чудите се, што ћутим, што се туђим; што се по неки пут, па Бога ми, и напљемам ове ракијчине!... (У осталом знаће се и то у своје време...) Од муке је све то, брате... Не могу... *не могу* да гледам шта се ово ради — на то ти је! Ено, гледам само... Узми само по нашим новинама!... Новине, новинари, бре брате, ако ко Бога зна, кô једни најчеститији и једни, заиста, најсвеснији синови ове земље, — па, ено, и *они* профанисани... Ено, узми по новинама! Сporечкају се двојица, два спромашка, реци, погурају се мало, а по новинама се распричају на дугачко и на широко: Јуче су се сporечкала двојица, и после краће амалске и аласке свађе и грдње, и потукли и узнемирили читав овај крај, као да смо у централној Африци а не у цивилизованој Јевропи.... Шта ће *странци* рећи на то?! А наше будне полиције ни од куда, да нас, веле, поштеди од свега тога!... Ето, тако кажу, кад је о сиротињи реч. А кад се *господа* потуку с амбрелима, да све прште — а они само у кратко пишу: Били смо, веле, очевидци једне непријатне сцене; жалити је и желети је да се таково што више никда не понови...

Или, још боље, узми ово на прилику: Живе невенчано господа, и нико неће да каже и назове то правим његовим именом. Ама кресни му, брате, реци: попу *поп*, бобу *боб*!... Него умотавају то, крију у кучине, те: симпатишу једно другом, те брак на леву руку, те морганатички, те дивљи, те неки недозвољени и недопуштени односи, и све тако нешто. А кад сиротиња, што не може да се формално узме због трошка, почне као господа — да ви'ш како онда нађу израз и погоде право име, онда просто веле: спанђали се... Овда пише у новинама:

Таљигаш, реци Прока, и вешерка Соса живе на очиглед света и полиције невјенчано. Живе на саблазан свету, а највише на саблазан овим честитим и мирним суседима. Чудимо се, веле, како наша вредна полиција, која је тако ревносна и брза, кад кога треба казнити за непочупану зубачу пред кућом, и за ђубре у кући — како је сада тако индиферентна и спора према овом, и то *моралном*, ђубрету!... Море, завриш Милисав, мрзи ме и да причам — само се наљутим, па онда не ваљам и писам цео дан ни за какав посао...

Сви му одобравају, веле, да је све тако као што он каже, поручују чоканчиће лимцуре, а он опет наставља.

— Па тако је и с овим сад. Она је одбегла, или отета — то не мења много ствар; главно је, да је то факат, *непобитан факат*, који се више ничим не може оборити! Е, али је то чорбаџијска, богаташка ћерка, њен отац и начелник овако — и ту метну један кажипрст крај другога, да покаже како се Замфир и начелник слажу — и онда то не сме тако остати! Не сме нико преко јавних гласила ни речи зуцнути о томе; и ако штампа постоји, и ако смо се ми крвавили и по ансапама трпули, и коске наше остављали — само да је добијемо. И што ће нам онда све то?!... И

пошто је она чорбаџи-Замфирова, — онда дај полицију и жандаре, трчи по кућама и виноградима, враћај је кући, замажи очи свету, да не види бруку, и запуши му уши, да не чује истину!... Ама неће се офајдити тиме! Остаде то; беше му! Ни за милион мираза не бих је ја — ја, овако како ме сад видиш, који сем части и интелигенције ништа под овим небом немам — ја је, ев' видиш, не би узо, па ни за све опе куће, дућане, чифлуке, воденице и винограде!... *Части* ми моје, — не бих! А није мало, кад се човек *у своју част* закуне... Она је, видиш, сад у мојим очима — заврши Милисав подигнутим гласом, лупајући на сваку реч шаком о сто, да су се све тресли и звечали они силни чокањчићи — она је сад просто као једна књига из антикварнице... ама, вели, нова књига, неисечена — јок, јок! Је ли она доспела у антикварницу — она је стара! Она је сад, иста Зона, никако друкше, него као једна поништена таксена марка!...

ГЛАВА ОСАМНАЕСТА

На шта су се све решили чорбаџи-Замфирови, само да би ућуткали гласове.

Кроз уста истога тога Милисава говорио је већи део грађанства, и то је остало, и тако рећи стереотиписало се. И само у толико, у колико је код нас „свако чудо за три дана", само у толико се мање и ређе говорило о Зони, али кад се говорило, говорило се и тумачило само онако као у први мах.

Замфирови су се тешили, да ће то ипак проћи, али кад после кратког времена постаде и песма, и

кад је чуше, — сви су били као утучени. А песма је гласила:

На порту сеђаше то Зоне Замфирче.
Туд се спацира је Манулаћ банкирче.
— „Здраво живо, Зоне! Што ти раде дома?“
— „Здраво су ми дома, сербез си живују.
Сербез к ноћи лежу, спију, ураљују,
Теке у собу ми често нагвирују:
Дома ли си, Зоне? ваздан ме питују!...“

Више се није могло трпети. Морао се тражити неки начин и лек злу. Зато су одмах и нашли, да ће бити најбоље, да брзо сврше ствар. Што ће бити јесенас, нека буде вечерас. А ваљда је и суђено и писано, да то тако буде.

Зато се прве недеље по подне крену тетка Уранија (јер је од тетка-Таске, која је иначе свршавала такве ствари, одузето свако пуномоћије, пошто је била оглашена за баксуза), да она покуша да раскрави и ослободи Манулаћеве старије и да им сама понуди и опомене их и дâ им миг за прошевину. Ако што мисле, нека се, — да им каже — и пожуре, јер Зони се јављају многе прилике; траже је неки официри, три фронтовна и два академска; а они опет пису баш ради, да им дете иде у гурбетлук, него би волели да им је ту на очима, и радије би је дали у какву честиту овдашњу трговачку кућу, — тако, од прилике, нека каже.

Тетка Уранија оде, али се не врати. Нема је ни у понедељак ни у уторак целога дана. Код Замфирових одмах осетише, да није добро, кад не сме да дође, зато се у четвртак крену сама Ташана до Ураније, да види шта је било. Зла слутња се обистинила. Тетка Уранија јој је све испричала. Кад им је, вели, она разговетније наговестила, зашто је дошла, они, Јорданови, су се учтиво извињавали: да им дете није још за женидбу, да није одслужило војску, да ће га можда послати горе у Грац,

на више трговачке науке (на што се тетка Уранија грохотом насмејала и рекла: „Лелее, старо магаре, та му се саг топрв сетисте за самарицу!“) и све су такве неке ствари наводили, да је очевидно било, да се на фини начин извлаче и одбијају. Јасно је било да неће, и да верују чаршијским гласовима, јер је Уранија одмах сутрадан чула, достављено јој је, да се Перса, Манулаћева мајка, јасно и разговетно изразила на једном месту код жена: да зато неће Зону за сина, што из њихове породице још до сада, хвала Богу, нико није „скочидевојку“ узео, па неће ни Манулаћ, макар се никада не оженио, макар отишао у калуђере, у свету Богородицу Габровачку. А сем тога — причала је Уранија — и то је имало нешто да значи и није тек онако, — што је Јордановица необично стала хвалити Ману Кујунџију, баш сада, (е што то баш она и баш њега да хвали!) како је момак наочит, добар, „кротак како девојка“ рече, како је сем тога чула, да су се некад Мане и Зона пазили и севдисали, и како им је зар писано да се и узму. А да то не би био први случај, нити какво чудо, да се ороде чорбаџијска и занатлијска кућа, споменула је неке давнашње случајеве, које је још као дете слушала, где се чорбаџијски син оженио пударском ћерком, и обратно, где се пољак, што је чувао близу гробља, оженио неком трговачком удовицом и ушао у пуну кућу; а Мане је, вели, тек нешто више: растапа злато, окива иконе, кује минђуше и белензуке, па и ово сад са Зоном, заврши Перса Јордановица, може да испадне по оном народном: „Злату ће се кујунџија наћи...“

*

Јасно је као дан било, да је Јордановица циљала на Ману, да је другим речима хтела рећи: Како сте дробили, тако и кусајте. Она сумња на

Мана. А Мане опет, како су чули, не да се ни опе-пелити, да је он штогод у то умешан. — Ено, оно-мад је истукô једног, што га је запитао, шта је он сад: момак, удовац, или шта ли? Брани се, да није ни сневао оно што му се приписива; пит' је одвео, нити је покушавао, нити пак изнео тај глас за девојку; ако је ко то урадио, то није нико други, него Манулаћ. Међутим и они који су и мислили, да је Манулаћево масло све то, баталили су ту по-мисао, кад су га видели и боље загледали, јер су нашли, да тај не би могао повести за собом ни једну јуницу на улару, а камо ли најлепшу девојку, као што је Зона!...

Мане, Мане је мајстор за тако нешто. Чапкун-Мане, Ђорђијин син, крijумчарска стара крв, — он је и нико други пустио тај проклети глас, који Замфировима не да спавати. Да је старо турско време, чорбаџијско време, уздисаху Замфирови, било би лако: дегенеци (а можда и сургун) му не би фалили, — али је Србија, за фукару слободија, па мука!...

Зато нађу да ће још најбоље бити, ако пошљу на месец дана Зону у госте којој од сестара. А имала је три зета у околини. Спреме је у П*, па тамо нека поседи код сестре, може јој се каква срећа јавити тамо. П тамо има богатих трговачких кућа, а лепотицама се баш не може бог зна како нофалити то место. А најпосле, ако јој се баш и не јави срећа, а оно је и то нека фајда, што ће се неко време уклонити испред очију света; свет ће је заборавити, па ће и гласа оног тако полако нестати.

Тако иураде. Дође зет Гоне по Зону и одведе је. Али је несрећа била то, што је она песма о Зони стигла пре ње у П*, и Зона је само интере-сантна била тамо и ништа друго. П место да остане тамо три, четири месеца, или двапут дуже него што

су мислили — вратила се оданде после шест недеља, тужна и зловољна, тужећи се на дуго време, проведено тамо.

После две три недеље, дође по њу други зет, зет Тошке, и одведе је собом у Л*, другој њеној сестри. А боље да није ни долазила, јер и овде је она проклета песма пре ње стигла, па је било као и у П*. И још горе од онога. Тамо су је тек калфе почеле певати, и то тек соло, — а овде је већ и шегрти неваше и то у хору: у дуету, терцету, квартету, квинтету и тако даље. Певали је и шегрти и тамбураши! — Ту се још мање скрасила него у П*. Овде ни три недеље није остала. Ужасно јој тешко, дуго и досадно било, и она се вратила зловољнија и тужнија него икада што је била.

Трећем зету у Л* нису је ни слали. Јер су им одатле писали: да је не доводе сад, бар још за неко време, док се уђути са неком проклетом песмом, која се тамо сада највише и најрадије пева, а почиње се: „На порту сеђаше“. Зона је била — што лепо рекао тада поштар и телеграфиста Пајица, Едисон названи — била је судбине једног рђаво адресованог писма, које лута из места у место, па се, црно од силних жигова, враћа пошиљаоцу са оним хладним, званичним и немилосрдним натписом: „Ретур! Адресант се не налази у месту!...“

ГЛАВА ДЕВЕТНАЕСТА.

У њој су описани очајни кораци, учињени од стране Замфирових на све стране а највише око Мана, коме су у последње време акције почеле нагло скакати.

Прошла читава година од оног кобног вечера, а ствар још једнако стоји, да не може бити горе.

Мање се, истина, говори, али кад се већ говори о том, само се онако говори, како се првих дана говорило. Говори се двојако, и овако обично, а и у стиховима. На оно прво могли су нешто и одговорити, али на ово у песми ништа; морали су слушати и ћутати. А мало које вече да им не прође поред куће гомила калфица, трговчића или писара из дивизије и из разних војних слагалишта, и не запевају баш пред кућом:

„Тешко дољи, куд се вода слива
И девојци, која сама дође!“

И тако прошла читава година, век читав за Зону, на коју сва родбина попреко гледаше чак и они дални, који давно већ ни приступа не имађаху у хаџи-Замфирову кућу, и они је нападаху и одрицаху се сродства са њом. А тек како је било Зони и онима што долажаху! Шта је савета и карања прогутала за ту годину — то само она зна! Отац Замфир је с њом врло мало говорио, а тетке и стрине боље и да нису, јер чим зину и отворе уста, оне јој само позлеђују ране својим хукањем и кукањем: како су и оне девовале и ашиковале, — али тога чуда није било; како ће кô никоја остати уседелица на срамоту Замфирових, из чије су се куће у срећно време већ у петнаестој години удавале! Или је кришом погледају, мере је очима од главе до пете, врте главом забринуто, сажаљевају у себи шапћући „Лелее“, или пуштајући звуке „цццц“! а то све Зона, наравно да и чује и види, па јој тешко и плаче по ваздан...

Једина мајка Ташана што је била нежнија према њој; тешила је, да то није ништа, али је и она кришом погледала и тајом плакала. Ужасно је проводила и дане и ноћи; дању црне мисли а ноћу страшни снови низаху све црње и црње слике из будућности Зонине.

Често ноћу мисли Ташана и дуго не може ока да склопи мислећи о Зони, па ваљда под утиском тих црних мисли и заспи, па често снева немиле снове. Снева Ташана, а кô њена Зона учена, није више онако умиљата, али је учена; врло учена, све на свету зна, носи чак и наочаре. Чуди се Ташана од куд све то зна, и где је научила Зона све то?! Говори француски, немачки, грчки зна. Иде по господским кућама, курдисује клавире, свира из неке велике књиге и печали паре, и учи господску децу да говоре француски и од свуд доноси силне паре и меће их на гомилу. У јутру оде, а у вече дође. Нема више оне раскошно бујне косе, оног дугог лепог курјука, отрцао се и крзао једнако, док није дошао тапак и кратак, мало дужи од мачјег репа, после нестаде и њега. Одсекла га Зона, ошишала се, а на трашавој глави јој мушки шешир неки (Па дошла иста позната мадмазељ Д' Ангулем што учи децу француски). Крсти се Ташана, брише сузе и пита је: „Што се направи, дете, резил? Што искубе, мори, курјуци? Кој ће те такву, без курјуци, узпе?!" — А Зона јој одговара: „Мори, глај си посла, нане; *ја* ли ћу се зар удам?! Ба! Мени ми стига и овакој!" — „Леле, плаче Ташана, истин' ли зар искаш девојка да останеш?!" — „Ама па може да се и удам, одговара Зона, теке неје зорт! Има време, нане! Зашто си ја печалим и збирам онол'ке паре? За мираз, нане! Па може и да се удам за никога... да се удам за онога ћелеш-ефендију Исидора, агент што је осигуравајућега друства... а може ласно да си останем и девојка... А, једна ли ћу сам ја *таква!?*"...

Никад тужнија и утученија није Ташана била него после тога сна. Целога дана јој није избијала из главе слика мадмазељ Д' Ангулем, познате у у месту учитељице (са особитом методом за лако и перфектно учење француског језика) која се са Ла-

фонтенвим Баснама често вињала по главницим улицама. Сутрадан је позвала Уранију и Калиопу, решена да учини још једаред, последњи пут, кораке у обе куће, у Манину и у Манулаћеву. Замолила их, да оду, Уранија до Манине а Калиопа до Манулаћеве куће, и да их запитају и затраже да отворено кажу шта мисле с девојком — па куд пукло да пукло! Ове одоше и вратише се с невеселим гласима: јер Уранији рекоше, да сумњају у Манулаћеве, а Калиопи опет одговорише, да сумњају у Манине...

*

Све ово рађено је, ако не баш са одобраваньем, а оно са знаньем хаџи-Замфировим. Ах, да је оно старо турско време, уздисаше стари Замфир, када је он после паше и владике био прва сила — све би то друкчије било. Али овако није остало хаџи-Замфиру ништа, него да дува на нос, па да сам потруди своје чудо и господство и да и сам тражи лека томе злу и невољи. Док је малодушна женскадија очајавала мислећи да је све пропало, он је као човек, био јачи и сталожењији и, као искуснији, држао је, да још није све пропало. А падао се успеху, јер је спремио терен. О Мани се лепо изражавао. У једном друштву хвалио је Ману као једног доброг запатлију и причао им, како је лепо живео с оцем његовим, покојним Ђорђијем. Како су један другом у помоћи били; он Ђорђији, кад је због неког крijумчареньа могао да повуче, а Ђорђија опет њега одбранио од неких пијаних аскера. Тако је говорио већ од дужег времена и пустио, да се то чује и на даље, да допре до Мане. Па не само да се задржао на хвали речима, него је и делом доказао, да га цени; поручио је преко свога човека једну Богородичину икону да је Мане окује у сребро; и поручио и богато му исплатио.

И кад је тачно извештен био, да је Мане све то чуо, и кад му се Мане почео већ и јављати, — крене се једнога дана сам главом чорбаџи-Замфир — неказујући, наравно, никоме ништа. Али то, што је обукао панталоне гугуткине боје и понео скупоцени штап од абаноса — давало му је свечан изглед и укућани су од некуд слутили, да се домаћин крепуо на врло важан посао.

Тако је хаџи-Замфир пошао чаршијом идући полако и достојанствено, бирајући као голуб, где ће да стане. Ход му је био као ход човека, који се кренуо, да се онако мало прошета једног лепог септембарског дана; да се нагледа лепоте и шареница на пијаци, где сељанке продају грожђе и бресквe. Уз пут се задржавао мало крај група сељанчица; заустављао их и питао их: како су задовољне с берићетом и кад ће бити берба у њиховом селу?

— Из које си село, дете? застаде Замфир и запита једну сељанчицу.

— Из Вртиште.

— Татко — који ти беше?

— Стојанча... Топал-Стојанча...

— Стојанча... Стојанча? присећа се хаџи-Замфир, па не може никако да се сети. А, мајка... како ти се зваше?

— Бѐла! одговара девојче.

— Бела? Не ли Бела Стојанчина? Па ти ли су гу керка? рече зачуђено, и маши се за грозд и шипну зрно два! Бре, бре! Зар тол'ко голему керку има Бела!? Знавам Белу Стојанчину... Познавам ти мајку! вели Замфир и гледа лице девојчетово; ваљда у памети сравњује црте ћерина лица са мајчиним. Познавам гу, познавам! понавља Замфир. И Топал-Стојанчу, татка ти, познавам убаво! Кротка жена, убава домаћица беше! Е ли још онаква добра ткаља, како у оној време што беше?... Беше добра ткаља — и ти си таква да биднеш,

како, како, ете, мајка ти! рече и тихо уздахну при помисли, да ће све бити што је било, само он неће више бити онај негдашњи!... Хе, ај' иди си, вели јој, на се поздрави па мајку... Рекни гу: поздравља ти се хаџи-Замфир... Познавам гу, како да гу не познавам!... Беше добра аргатка... работила ми је, у лојзе... Беше ватра за работу... вредна... ради и све поје... волешем гу, кад потрчи! Па да гу поздравиш дете! Рекни: чорбаџи-Замфир... што имаше лојзе у Турлине...

Тако је још неке зауставио и питао за берићет, па у том стиже и до Манина дућана. Мане му се јави, а он га отпоздрави онако у ходу. Прође дућан за неколико корака, а после застаде, као да се сетио нечега, и врати се и уђе у дућан на велико запрепашћење Манино, који скиде брзо фес и скочи са седишта, али га Замфир поврати узев сам столицу.

— Остани си, остани!... Седи си!... Ти си работи, а ја ће си седнем малко.

Мана покри главу, збуњио се, искашљује се и маша за табакеру.

— Па, Манчо, како си... Како пазар, алиш-вериш како? запита га Замфир после кратке паузе правећи и сам џигару.

— Тхе, спрама године! вели Манча распремајући испред себе онако у чуду и забуни једнако.

— Саг, види чудо! отпоче хаџи-Замфир. Има си човек сијасвет деца, па све здрава и цврста и убава, а једно... оно најмалецно што је, оно жуто, слабо и никакво, — и татко га нâ поболе воли од сва друга деца! Е, зашто је тој саг тако у свет — кој ће да зна!... Е тој ти је саг алис и сас мен'... А саг ће убаво и видиш и разбереш, зашто ти демек, тој тол'ко дуго зборим! Имам си дом тесте мушљике, и све поболе и поскупе, а на овуја ми кеиф да пијем тутун, а оне си седе дом, па ако су

поубаве и побоље оди овуја! Ти си еснаф човек, мајстор на мушлыке... разбираш се у тој ствари... Е, кажи ми, зашто је тој?

— Хе, снебива се Мане, а утањио гласом још више. Има си човек кеиф и на пиштo што је полоше... научија се...

— Ха! одобрава Замфир. Аикољс'и за тај реч!... Овуја мушлыку имам си... знаш од које време гу имам?! Море, и не пантим веће!... Од татка ми остаде, а он гу добија у дамио време оди владику Мелентија, онога што га у Грчку Буну обеси пшешка вера туј па пишавску ћуприју... Па зар за тој ми може да је кеиф да чурим на њума. Ако гу неки пут заб'равим дом, а меи'-ми се не чури, кеиф немам!... А имам си дом тесте бре, ем повеће и поубаве и поскупе. Да гу изгубим, баталија би и дуван и чурење!...

— Табијат ти такав, хаџијо!

— ...па ете ми се, наставља хаџи-Замфир разгледајући цигарлук о коме је реч, пиштo саг батисала; спаде гу прстен, и срма се покидала, па и не прилега веће на мушлыку. „Прати гу, — збори ми господин начелник, — по Мамут-агу (он си иде саг у Турско, а скоро ће се врне оданде), на да гу, рече, одпесе у Призрен, ели у Пећ; там' су, рече, мајстори за такве работе!“ — Море, што ће ми и Пећ и Призрен и Стамбол — овден си је Стамбол и све! зборим гу на ја. Имамо си ми *овден*, викам ја, господин начелниче, кујунџију, ама антику-кујунџију! Побољи што ће ми, и куде да га тражимо... што ни треба други, викам ја, при, ете, нашога Манчу. Наше си је дете... Сам ћу гу — ако се, кад минем кроз чаршију, сетим — сам ћу гу, викам, одпесем до њег'.... Ако гу он не буде екимин и доктур и пе опрајн гу — оћу си баталим и дуван, — зашто цигара-пушење без овуј мушлыку не бива!... Лезет, тај *слас*' нема!...

— Фала, фала, чорбаџијо, за тај чес' и речи тија! вели спебивљиво Мане.

— ...та већ недеља дана како гу носим, па све си заб'равим... Та и саг виде ли, како прокај твој дућан промину; ћа пâ да заб'равим, ама се сети и врну до теб', да ми, ете, курдишеш мушљику... заврши хаџи-Замфир и пружи му цигарлук. А ја ће пратим за њума, додаде, кад буде готова...

Мане разгледа муштиклу. Каже му да се и лако и брзо може поправити, за четврт сахата, и пита га, где ће бити, да је пошље за њим.

— Што ти да ми пратиш?! — Кад викаш да је за черек сата готова, па ја ће си туј причекнем, а суд и господин приседник ми неће побегне... Пошеја сам у суд.... вели Замфир правећи цигару и мећући је у другу једну муштиклу. Повуче неколико димова, па баци цигару и врати муштиклу у футролу. Ете, тој си је, алис што *ти* отончке рече: „Има си човек кеиф и на ништо полоше... научија се!“ Виде ли? Не чури ми се! Кеиф си немам на другу... Исти тај дуван, ама неје та иста мушљика! Три четири дима, па гу фрљи'!...

Мани мило, што му чорбаџи-Замфир наводи његове речи. Задубио се у оправку муштикле. Сам ради, јер је малочас послао све млађе из дућана и остао сам.

Тишина. Замфир разгледа по дућану и изјављује од времена на време своје и чућење и задовољство, а Мане се удубио у посао, на ради, али се крадом испод очију почешће погледају, заваравају један другога, док им се једном погледи не сусретоше.

— Ахаха! зева Замфир и зевајући пита. Кол'ко си платија, Мане, за овуј Вертхајмову, ете, касу?

— За коју, пита Мане; за опуј поголему, или за овеја мале?

— Бре! Три ли имаш? запита зачуђено Замфир, и сад тек спази и ону велику иза леђа.

— За голему, двокрилну, шест стотина, а за малу, за сваку по двеста и педесет.

— Аферим, хвали га Замфир. Када доживесмо и тој, да наше дете има си *три* касе.

Мане му каже, да су му обе потребне због драгоцености којих има много, па не може да их свако вече односи и у јутро опет доноси у зеленим кесама, као некад што су старе кујунџије радиле.

— Ех, вели му Замфир; куде су били они стари спрама *теб'!* Оној беоше *прстенџије* и *дугменџије*, а ти си златар, *јувелир* један, може да се викаш! ласка му Замфир.

Дуго се још разговараху о момцима и чираџима и о пазару, кад уђоше две сељанчице у дућан, да куне гривну, једна старија а друга млађа.

— Шта искате? пита их Мане.

— Ја нећу да пазарим, сал прајим друштво... из једно смо село, и комшије... Она иска да купи нешто... саг први пут купује, па се срамује... рече старија и показа на млађу, која је стисла паре у шаку, па се забленула у Ману и застала одмах на улазу у дућан.

— Што искаш, што ти треба?

— Искам, требе ми срма-мустаћи... Леле! тржe се мала, посмешила сам се! замуца застиђено девојче и покри шакама поцрвенеле образе. Требе ми ете-те, искам *срма-белензуци*...

— Е, тој може, умеша се стари Замфир, који се слатко насмејао. Тој може, тој има. Белензуци се продавају, а мустаћи се сал дају, а не продавају, и стаде очински мило гледати обе муштерије. Заусти, да их пита из кога су села и чије су, али се уздржа ваљда зато, што је у Манином дућану. Девојке пазарише, па и одоше.

Остадоше опет сами.

Опет мала почивка.

— Бре! поче хаџи-Замфир, искварн се много свет! Батисаше се и селскије!... Ни има веће стид, ни чес', ни па срамување оно старовремско!...

— Па, посмешило се дете...

— „Дете“ — а виде ли како уме да збори и што иска да пазари! Познаваш ли *гу?*

— Не познавам *ги*, хаџијо...

— Ех, кујунџија — па да не познава селски девојчики! дира га Замфир. Неје ништо лошо... Теке... Зборим си... *за теб'* неће да ваља!... Зашто ти си још'те адамија, прајиш си кеф с уста, а други слуша, па мисли, истина је... слушају чираци — па *неје ред* за еснаф-човека. Искачају лоши речи!... Не чиниш ништо лошо, ама — неје ред!... А да си имаш домакицу, — е, тој веће па друго прилега! Тој си је ред, ама и тагај то не бива пред чираци!... А ти што радиш саг?... Харчиш такој и губиш си младос' твој убав... Време промињује... Треба већ да се жениш... мајка ти не може саг ласно хизмет да ти чини... На мајку треба да мислиш, дете!

— Па ће се женим...

— Е што чекаш?... Искаш паре, *мираз?!*...

— Јок, чорбаџијо, *девојку* си искам! ...„Мираз“... Нишлијски мираз! Што ће ми дават у мираз? Једну кесу *леблебије*...

— Што кесу леблебије! Ама, има по неки, па ће и паре да дава! Питујем те, ете, сал тој: тражија ли си?

— Несам тражија, теке...

— У кога си тражија, да ти не дава? Имаше ли га у наш варош так'в човек?...

— Како да ти рекнем, хаџијо... Искочио лош реч за мен'; та ловџија сам, мераклија сам, џимпир, коцкарин... искочи *никакав* човек, хаџијо, у чаршију помеђу трговци и еснаф-човеци!... Та како саг да тражим, кад убаво си знам, да ми неће дадну девојку.

— Та што неси тражија никог потаквог човека, од ред човека... Татко ти имаше пријатељи сијасвет, а ти си жмијеш неженет и губиш си младос' са селски звери... И ја ти се с татка живувашем алис како с брата... Е ли си дошеја при мен' и питаја *мен'*, да ти, дёмек, наводадишем за пику трговачку керку... Неси!...

— Несам... одговара Мане, и пружи Замфиру муштиклу, коју је оправио.

— Ја си сина немам, Мане. Татко те Ђорђија *мен'* у аманет остави. Тој си не знаје ники; знаје Бог и црна у Горицу земја, што ти татка покрива. По саг да ме не зовеш *чорбацијо* и *хаџијо*, веће *татко* да ме зовеш... Татко сам ти, зашто си ми *аманет*... Ако искаш да се жениш — мен' ми сал кажи... Разбра ли? заврши стари Замфир и опрости се с Маном, који га, силно тронут, при поласку пољуби у руку...

*

Вративши се кући стари Замфир је поверио домаћици разговор с Маном и није крио, да се нада да га је Мане разумео, и да ће колико сутра или прексутра ствар свршена бити. А да је мајка ћерки поверила то, није, мислим, нужно ни казати.

И сви су се падали и свакога дана очекивали, да се појави ко од Манините. Али су се преварили сви. Прође недеља дана, а од Мане ни трага ни гласа. Чак му је по поузданом човеку поручено: да Замфир даје уз Зону пет стотина дуката мираза на дан прстена. Мане је био срећан и задовољан, после оне сцене са старим Замфиром; разумео га је добро, па ипак није ни корака пришао на сусрет жељама хаџи-Замфировим. Знао је он добро старога господара; знао да је у кући свемоћан, да што он каже, то је казано, а што заповеди да ће бити и послушано. — На ипак, није хтео ништа

силом да добије. А после, њега и није вређало то, како су о њему мислили и ценили га старији њени, него га је болело оно, што је она о њему мислила и рекла, и иза његових леђа, и њему у очи. И што би она сад учинила, као послушна кћи, од страха очева, застрашена и присиљена, — то му није требало. Зато је Мане остао и на даље хладан и повучен, и оставио их без одговора.

Ово је силно дејствовало на све у хаџи-Замфировој кући, а на Зону највише. Била је као убијена; тужна по ваздан, суморна и лепа као јесен која настајаше. Као пожутело лишће што се кидало и опадало, тако и наде њене кидаху се и опадаху једна по једна. Обузе је и притиште тешко и горко кајање. Растужило је ово тихо јесење време... Ах, како је могла бити срећна! размишљаше сећајући се њега и речи његових, а седећи усамљена, засипана јесењим лишћем, па доксату, и кидајући митровске, зимње руже, запева тихо песму:

„У башчу ми зумбул расто,
Ја га не гледах:
На зумбул ми булбул појо,
Ја га не слушах!...“

ГЛАВА ДВАДЕСЕТА.

У њој се приповеда, како се догодило ама сасвим од речи до речи по оној бачванској песми, која гласи: „Ја сам цуру молио и лепо говорио, и сада је дошло време — цура моли мене!“

Јевда је била жена још млада и лепа, али старога кова, „старовремска“, како би тамо рекли, озбиљна и достојанствена. Син њен, Мане, јако је поштовао и био према њој необично пажан и по-

слушан. Али баш зато јој није много поверáвао никада. Па тако и сада. Оно што је знала тетка Дока, није знала мајка Јевда; јер Мане није хтео, а други јој није смео казати то. Јевда је чула, истина, да се нешто прича о Зони, о неком бегству, о некој отмици, али Манино име није чула том приликом, а целој ствари није поклањала никакве вере. Она је знала да је Зона добро дете, и све ово је сматрала и презирала као гадне сплетке беспослена света, сплетке, које је на једно ухо примила па друго пустила, чула, па и заборавила.

Зато се силно изненадила, кад јој на Крстов дан прије главом сама Зона и поче о том истом да јој се јада. Јевда изашла мало из цркве и села у трем, који је око цркве, а Зона је вребала и увребала. Искрала се од својих, само да се састане с њом. Прије јој и пољуби је у руку, па је одазва на страну у башту црквену, тамо под османлуке. И ту јој се изјада. Изнесе све, шта је и како је било. Плачним гласом причаше јој Зона, да је она, истина, крива, јер га је волела и хтела за њега, па тетке покварише — али да ипак није заслужила да тако прође, и да је Мане још кривљи, јер је он изпео на глас, он и нико други, он, који јој је претио и претњу своју и испунио. Упропастио је, и она сада остаде на подсмех као ни једна њезина друга, заврши Зона и бризну силно у плач.

Јевда је неко време искрено бранила свога сина, верујући и сама искрено, да није до њега кривица, али када Зона спомену Докино име, да је и она ту умешана била, — Јевди је онда све јасно било, све је веровала да је сушта истина. И она обећа Зони, да ће учинити све код сина, и да се нада, да ће је Мане послушати и да она неће дуго плакати...

Идући кући Јевда је размишљавала о томе. Била је тужна и замишљена. Плач унесрећеног де-

војчета звонио јој је једнако у ушима као звоно које оглашава мртваца, а речи последње Зонине, које јој је рекла праштајући се и љубећи је у руку: „Стринке Јевдо, ели ћеш ми *ти* саг овеј јесени да биднеш мајчица, — ели ће ми то на пролет бидне Горица и зелена травица!“ речи те никако јој не избијаху из главе. И сада јој је све јасно било. Веровала је, да је све тако, како јој је несрећна девојка рекла; веровала, као да је сама својим очима гледала и својим ушима чула. Сад јој је јасно било и оно расположење Манино, а сетила се и покојног Ђорђије, оца Манина, да је и онај увек готов био на такве ствари, — а Мане је исти отац...

Силно је оптуживала сина, али само зато, што је био Крстов-дан, уздржала се и није му тога дана ништа споменула. Али сутрадан нападе га свом жестином једне увређене честите мајке. Мане се трудно, да се брани и одбрани.

Јевда тада плану:

— Ти душу немаш, Бога се не бојиш... Девојачку срећу да убијеш!...

— Ама несам, нане... брани се Мане.

— Јеси! Јеси, несрећо, познавам ја Ђорђијину крв!... Ђорђијо, Ђорђијо!

— Несам, нане, брани се и куне Мане, жива ми... ете-те...

— Деде, деде, мори... Закуни се! Што поче, па застаде... Што се не закунеш?!... Закуни се, де ако смеш и можеш...

— Ама де, несам, нане... ете... ловачке ми среће, несам.

— Јеси, јеси, Мане. Знам те ја тебе убаво... Јеси!... Ти да се ожениш, а она да те куне! Тој да си дочекам, црна мајка!

— Ја се нећу женим, нане.

— Мањчо! рече Јевда подигнутим гласом. Узми се, дете, у памет! Бог дужан ником не остањује!...

Скудена и оклеветена девојка када прокуне, тешко ће ти бидне, сине! *До Бога* се, мори, чује њојна клетва!...

— Ама, несам, нане!

— Јеси! За све си сал ти кабает! Ама си инает и инћар, како и татко ти што беше. Припрети му и самим владиком. Мори при деда-владику ћу искочим на давију. Како ти то мислиш?! Зар да скудиш девојку, па да си капче накривиш?! Цркву поболье да си батисаја и огањ у њу фрљија и запалија гу — него што си скудија девојку...

Мане ућута и не хте више да се брани, а није му лако било ни да слуша карање, зато се диже и оде од куће. Осећао се, да није ни за какав посао, зато узе пушку и оде у поље, да се разоноди мало.

*

Ишао је тако цело после подне. Дан био леп, топао и ведар септембарски дан, суморан ипак мало због оне тишине, која је обична већ раних јесењих дана, када нас већина тица селица остави. Мане је обишао своје винограде, свраћао и поседео још у некима, а кад сунце већ на смирају свом беше, врати се и Мане неуловив ништа. Од силних мисли и осећања није ни ловио ништа; јер како је у мислима занет био, могли су му зечеви преко пушке прескакати, он их не би ни опазио, а камо ли гађао!

Већ је пао мрак, кад је стигао и пролазио крај последњих винограда, што су најближи вароши. Из мисли га трже женски глас: „Бата-Мане, ти ли си?“ Мане се заустави, а из жбуња му се приближаваше једна женска прилика, и кад му приђе ближе, опет га ослови:

— Познаваш ли ме, мори?

— Кој си ти? загледа је Мане.

— Де, несам кумита!... Што, јоште ли ме зар не познајеш? смеје се женица. Ја сам си Васка... Васка Гмитраћева, зар ме не познаваш... што сам била у Хаџијске измећарка, а доносила ти абери од Зону...

— А, ти ли си, Васке девојке?...

— Ба! Несам више девојка, вели задовољно и поносито; — веће шес' недеље, како сам удадена...

— Бре! А за кога се удаде?... Кој ти беше човек?...

— За Гмитра грнчара... Имамо си туј лојзенце, па искамо прекојутре грозје-брање да прајимо... Ете ми га туј и човек ми... он ме и пушти саг при теб'.... Ја те видо', када проће, па те чекам одамно... Имам један абер за теб' и поздравље...

Мане се тихо искашља, па се крене и пође полако, а за ним пође и Васка, млада женица која се силно пролепшала од како се удала. Срећна и весела у свом новом животу желела је срећу целом свету, зато је радо пристала да буде посредница између двоје несрећних. Опазила је Ману, кад је прошао у лов, отрчала Зони и казала јој све, вратила се оданде и вребала и уврebала сада Ману при повратку кући. — После краће почивке, размишљајући како да отпочне, проговори женица:

— Мори, зашто ме не питујеш, бата-Мане, од кога си је, ете, абер и поздравље?

— Па тој си је твоје знање.

— Па питуј ме, де!

— Па од кога?

— Поздравила ти се Зоне...

Мане ћути и ништа не одговара.

— Чу ли, мори! Пратила ме Зоне, да те махсуз нађем и да ти рекнем: да гу много мило за теб'.... без теб', рече, живот си нема...

— Кол'ко ће пут па тија исти речи да ми кажеш и зборић?...

— Што! Не верујеш, бата-Мане?

— Да се неси посмешила, невесто?... Знаш: Манулаћ и Манча слично му долази, — та може да си заб'равила за кога ти рекоше...

— Ама, де! смеје се женица. Мори, какав Манулаћ!? Ешек... пуле чорбаџијско!

— Ја се веће један пут превари'... Други пут неће ме ласно преварите!

— Јок, јок! Саг је друго! Призортило је... Еве, пратила ти овој цвеће! Сама га је тргала у башчу, за теб' га тргала! Пољубила га, кад ми предаде за теб', — поцелуј га и ти саг! Рече ми још'те, да ти рекнем: да прочетиш из њег'... „Како је, рече, овој цвеће бледо и вене, такој, рече, бледи и вене и њојно лице од кара-севдах"... рече женица и предаде му киту белих хризантема. Још'те те је поздравила, да гу прошћаваш, зашто је пролет дамно минуло, јесен дошла, — *зимске руже* су цвеће!... Несу руже од пролет, ама неје, рече, веће ни она што је била! Било цвеће — било и Зоне!... заврши дршћућим и загушеним гласом млада женица и обриса кришом сузе, па му пружи киту зимских бледих ружа.

— Ех! уздахну Мане болно и додаде јетко, примајући и миришући руже. Добро си је што си „куче у чашире" носи и појас; та имам куде да га заденем, ете, овој пратено цвеће...

— Де, па и ти! Какав си! љутну се Васка, јер је разумела пребацивање. Да заб'равиш ти оној што је било. Саг да гу видиш, бата-Мане, каква стаде; никаква се направи!... И ти пантиш онеја речи!?... Чорбаџијско дете, пусто, лудо; расло у сваки довлет; зар знало оно што је мука и невоља!... Ама, саг, саг да гу видиш и чујеш што си твори и збори!... Слушај што ти зборим... Несам још'те свршила работу... Има још'те коца ми ти много да ти рекнем... Поздравила ти се Зоне и рекла, да ти рекнем: Ако ти је још'те криво на њојни старејш, — ласно за тој... Има си она чâре и за тој! Свет си збори да

је *побегуља*. На када такој, вика, зборн, када ништо неје било — а оно дођи к ноћи и украдни гу... ће те чека, на, вика, ако се зове „побегуља“ — берем да знаје, зашто се такој зове. Ете тој ти се поздравила! Води гу, рече, — у *Шам* ће иде с теб'!

— Ама, како да се женим, да си раним и жену, кад сам, ете, ловција, фукара; кад уловим ће вечерамо, кад не уловим ништо, без вечеру ће легнемо. За мен' је спрота, спроти мен'... Море, куде се је женила фукара из чорбаџијску кућу?!!

— Ех, де па и ти, смеје се Васка.

— Бога ми ти казујем!

— Вика: *ти* гу све то направи; ти си завр-заја, ти саг па и одврзуј!...

— Море, какој ће му па саг тој бидне! Чаршија зборн, да гу је Манулаћ уграбија, — па саг, бива ли, ја да гу украднем... Кујунџија сам, ама... „посено злато“... бива ли...

— Мори, ћути си, несрећо кујунџијска! прекиде га женица и пљесну по рамену. Како па то зборнш!... Зашто ипћариш, ипћару ниједан!... Све си ти тој направија! рече смејући се, па саг „Манулаћ“, викаш! Их, мајка му остарела!... Мори, знавамо си ми жене убаво, што је и кој је Манулаћ а кој на Манасија Кујунџија, и што си може кад оће... Их што си ти, бата-Мане, па несрећа ника!

— Ама, ти ме па л'жеш, Васке!

— Не л'жем те, бата-Мане, две ми очи!... жив ми Гмитраћ; а Ниш да ми даваш — не давам га!... Да гу видиш, твоје Зоне, па да гу не познаш! *Никаква* се направила! Еве, да видиш, колико гу мило, за теб'; таг ће гу зар верујеш. „Однеси му и овој — рече ми Зопе, — и питуј га: е ли је било још-те у свет, да је девојка на момка *овој* пратила?!“ рече и предаде му завијену свилену мараму.

— Што је овој!? кликну Мане зачуђено, кад разви мараму. *Шефтелија?!...*

— Шефтелија! прошапта женица и устукну поплашено два три корака у страну.

— Шефтелија?!... прошапта Мане и заљуља се од неочекиване среће.

— Ее! тврди Васка.

— И... *Зоне* ти, ете, даде овуј шефтелију? *За мен'* ти даде?!...

— Зоне...

— Л'жеш ме, море!

— Не л'жем те, куне се женица, две ми очи, не л'жем те... Оваква да се напрајим, — ако те л'жем! рече и сави кажипрст као куку.

— И Зоне пратила? пита је понова Мане.

— Зоне, а кој ће други да прати! одговара Васка. Ако имаш Бога и душу, — а ти си, белким, прочети, па ћеш видиш убаво, кол'ко је болна од кара-севдах.... „Ја си учини' тој, збори си, Зоне, а он саг нека си чини што си хоће и милује!... Ако ми, рече, не дође саг у јесен у кућу — на пролет ће ми дође там' под Горицу!...“

— Аха! викну радосно Мане, и у оном одушевљењу испали пушку — и ако су били већ на самом улазу у варош, где их је Гмитрић чекао, — па завали руке иза потиљка и пође силно као орао, кад хоће да полети.

— Е, што да рекнем! запита Васка и потрча за њим.

— Рекни гу: Поздравија ви се Мане, да га чекате, рекни, у прву недељу.

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ ПРВА

У њој је описано последње момачко весеље Манино.

Мане је отишао задовољан кући. Пољубио је мајку у руку, казао да пристаје, а све остало, рече,

њена је брига! Сутра ће, рече, од Замфирових доћи к њој Калиопа, па пека њих две удесе тако, да испадне свима по вољи и по хатару. Јевда је сва срећна била, кад је чула то, и није се љутила, кад јој је Мане казао да иде, да се нађе и мало проведе с друштвом.

Те је вечери Мане отишао и продумбусио са својим друштвом. Никоме није казао зашто и кроштo, само је Митку, оном Петракијевом, све поверио, испричао му шта је било, зашто је вечерас весео, и побратимио се поново с њим...

*

У Калоферлијском Хану џумбус и весеље... То се Мане са друговима весели.... Чују се ћемани, пиште зурле, звецкају чампаре, а гоч потреса темеље старога хана и сасипа прашину и црвоточину са плафона на веселе госте... То се Мане са друговима весели... Чује се свирка на далеко! Чује је и Зоне кроз ону меку и тиху септембарску јесењу ноћ, а већ пре тога стигао јој је поздрав и вест, да се то у њено здравље веселе... И до сад од дерта није спавала, а данас за дуго није склопила ока од силне радости и задовољства.

А Мане седи са кардашима и весели се. И нико, сем Митанче Потракијевог, не зна, зашто се Мане весели; зашто је весео, зашто части све и зашто немилице баца бакшиш, и не да никоме да плаћа!...

Према њему седе ченгије; одмарају се од малопређашњег бурнога и бесомучнога играња. Све лепша од лепше, а међу њима најлепша мала Ајша, најмлађи и најомиљенији чочек, која болује од севдаха. Зато се и одвојила и повукла у ћошак, и одande једнако гледа џетремице у Ману и чека, кад ће поручити ону његову (или боље рећи, њихову) песму „*Кад ја имам*", песму, коју је дилбер-Дудија

донела амо чак из Мостара, а чучук-Ајша је најрадије и најлепше певала, јер се цела песма на њу односила, и Мане, до сада увек, на њу мислио и гледао, кад се та песма певала. И кад год су отпевали ту песму, добијала је чучук-Ајша лепа бакшиша и још лепших речи и погледа од Мане и свега друштва Маниног. Али вечерас Мане није поручивао ништа. Зато Ајша даде знак Дудији, да запева ту песму. Дудија запева, а остале ченгије прихватише; запеваше и Ђулсефа и Ајша пратећи песму ударањем у дахирета. Запеваше онако мало оријенталски, тихо и сањиво, мало кроз нос запеваше:

Кад ја имам рујно вино —
Зашт' га не пијем, ај-хај-хај!
Кад ја имам чарне очи,
Ej, зашт' их не гледам!...

Чучук-Ајша га погледа сањиво својим страсним великим бадемастим очима, али Мане и не примети то. Искапи чашу вина, али је не погледа, како је до сад увек чинио. Мисли његове не беху ту, али ипак ту близу, неколико кућа одатле, код Замфирових. Замишљао је сада Зону, раздрагао се; зато сâм продужи даље песму, коју опет сви свирком и певањем прихватише.

Пева Мане:

Кад ја имам бело лице, —
Зашт' га не љубим, ај-хај-хај!
Кад ја имам русе косе —
Ej, зашт' их не мрсим?!...

У залуд је Ајша кокетовала! На друге очи, друге косе и на друго лице мислио је сада Мане...

Ни сада не погледа Мане Ајшу, ни њено бело лице, ни њене дуге косе, које беше пребацила и укрстила преко груди, покривених танком провидном кошуљом од бурупцуг-свиле. Он беше развио ону свилену мараму и гледаше у њу. И тек кад му

приђе Ајша с дахиретом, трже се из сањарија, заграби шаку стопараца и баци јој на дахире.

— Погле га! Сал *тол'ко*... рече јетко и зловољно Ајша.

— Мало ли је? запита је Мане. Зар тол'ке паре?

— Неје за паре реч! вели Ајша стојећи и очекујући још, као и до сад што је уз бакшиш добијала. Што ми је за паре! Овој си ја делим сас друство, али оној што је салте моје!...

— Еве ти овој! рече Мане. Зима иде; сас зимске руже да се закитиш! рече и даде јој ону киту хризантема. Тој ти је последње од мен', Ајшо, за игре што ми играше, за песне што ми појеше... за спомињување...

— Ее, уздахну тихо Ајша, видо' веће ја...

— Е, тол'ко! рече Мане и одмахну руком.

— Било, Мане!...

— *Било*, Ајшо!...

Ајша само превуче руком преко чела и остави га, даде дахире Дудији, нек она купи бакшиш, а она се повуче, ућута, и гледаше кроз прозор у мрак, у ноћ...

Весеље се продужило ипак, и ако је Ајша тужна била. Још се певало, свирало и бесно и страсно чочешки играло, и Мане седео, у дахирета богато спуштао, али ни једну, ни Ајшу, ни Ђулсефу, ни Дудију Бошњакушу није ни погледао, нити је чуо нежне речи кардаша Дудији и Ђулсефи. Седео је, пио, и будан сањао, и тек га из сањарија тих трже глас с поља, јер баш поред прозора чу се „Врије, вријееее! Паригушица!“

Сви се тргоше, погледаше на прозор. Кроз завесе се белело; зора се прокрадала у одају, коју беше од тавана до пода притиснуо дим као облак густ.

Дигоше се, да иду.

Пробудише стару Аву, која је пре четрдесет и више година била на гласу чочек, а сада је као неки

анђео хранитељ и казначеј у овој дружини младих ченгија; носи фењер и кишобране и живи у успоменама.

Пустише ченгије, да измакну, а после се и сами разиђоше...

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ ДРУГА И ПОСЛЕДЊА

Она је сасвим обична, као што су обично све последње главе у приповеткама и романима

После овога ствар се брзо развијала и крају приводила; брже него што је и сама Зона желела и очекивала.

Свршила се и прошевина и прстен. Мане је изненадио Замфира, али и Замфир Мана. Било је говора и о миразу. Хаџи-Замфир спомену пет стотина дуката, али их Мане не прими, него одговори, да ће он за толико дати накита својој невести. Усхићен тиме, стари Замфир поклони им једну од својих кућа, најлепшу после оне, у којој је становао.

Журно се спрема у обема кућама. Прије Ташана и Јевда походе се узајамно чешће и разговарају се и саветују, шта ће и како ће урадити, да све то испадне што боље. Оне саме све то свршавају, никога не питају; Таска и Дока, те две тетке, вешто су и фино удаљене, да не би шкодиле ствари, која се тако лепо и глатко свршава. Чак је у услове ушло, да се ни на дан свадбе не нађу оне две заједно.

Дође ред и на бирање и тражење часника. За све се сложише само за девера никако, јер то је право било право младенаца.

— Да рекнеш: драгичка! Нашеја сам побратима! вели Мане Зони, која га је испратила до авлијских врата.

— А кој си је? запита Зона радосно.

— Е, ела сама да га погодиш!...

— Какав је? Је ли је тапак, висок; има ли мустаћи? пита Зона. Нећу га, ако нема мустаћи...

— Па... ће да има...

— А шта је? Од какав си је ред? Е ли чиновник, официр?...

— Неје?

— Еснаф човек?

— Неје.

— Трговац?

— Неје ни тој...

— Ама, де!... Збори си, жива ти ја, што је!

— Сараф и банкер...

— Е, сараф! Како може сараф девер да бидне!? Нећу сарафина!

— Ама де, неје Чифут!... наша си је вера... Ем, млад, убав, богат... сарафче и банкерче... у наш варош нема га, ете, још један потакав!... Пратија сам човека, да га питује...

Зона издиже обрве и слегну раменима, као да хоће да каже, да се не може сетити.

— Што, још не може да се сетиш?!

— Јок...

— Ама ће бидне девер! Ама антика девер... поубав оди гардиског поручика, ете...

— Ама, збори, де...

— Манулаћ... вели Мане.

— Ба, нећу си! прекиде га љутито Зона и залупи авлијска врата за собом оставив Мана на пољу.

Мане је без ичијег питања, онако сам по својој памети, учинио тај корак. Позвао је Манулаћа, он лично, да му буде девер уз девојку, додав, нека се покори судбини, ономе што је писано и суђено, као што би се, рече, и он — Мане — покорио и пристао да буде Манулаћу девер, да је њега — Манулаћа то јест — Зона бегенисала и да је су-

ђено и писано било. А кад се Манулаћ отимао и споменуо: да сада нису пређашње године, да је „оскудација“, да су им силне непокупљене паре по народу растурене и изложене пропасти, Мане му је рекао, ако је *само* то, да је за то најлакше! Обећао је, да ће му он купити лаковане деверске ципеле и нову златну минђушу у уво (Манулаћ је био првенац) и још сврх тога да ће му целога свога века куповати за његов рачун овчије и јареће коже и, као побратиму свом, наравно, без и једне паре ћара давати.

Због тога се, ето, сукобише и посвадише Зоне и Мане. И то траје већ неколико дана. Зона неће никако ни да чује за Манулаћа, а Мане опет каже: ил' њега ил' никога. Чорбацијски је син, стара кућа, па ће му, вели, то чинити чест! А сем тога, то му је и дужност, причаше јој Мане, јер су се он и Манулаћ побратимили и зарекли: ко се први ожени, да му онај други буде девер. Дакле мора!... Али Зона неће; вели да Манулаћ нема ни форму за девера! А како је имао форме за младожењу!? дира је Мане и доводи је до плача! И Мане гледа, како је лепа и кад плаче, и мило му, да је гледа, кад плаче. Каже јој, да га је у сну видео као њеног младожењу, па би сада рад био и на јави видети га и као девера!...

И да се само Мане питао и од њега само да је зависило, можда би тако и било. Али, срећом по Зону, стиже и Замфировима и Мани поздрав од Манулаћевих. Манулаћ се извињава, да не може, јер баш тих дана га трговачки послови одазивају на дужи пут у Лесковац и околину: да кўпи пропалу вересију, од које ако што пара скупи, да после купује кудељу и кускуне...

Тада се једва једном разведри и сину лице Зонино.

За другог кандидата за девера, лако се погодише. То је био Митанча чорбаџи-Петракијев син, и читатељима већ добро познат из ранијих глава. На то радо присташе сви, и младенци, и родитељи њихови. Митанча већ може; из чорбаџијске је куће, млад је, леп је, има науснице, друг је Манин, дакле нико бољи од њега да буде Мани девер. А сем тога, тако ће се узети, да је остао момак и да оног брака са Швабицом Хермином као да није ни било. Тако треба и оцу Петракију представити и протумачити. И стари Замфир узе на себе ту дужност, обећа се, да ће уложити сав свој ауторитет и утицај на јогунастог Петракија, и да ће измирити оца са сином, са сином који се каје, који се поправио, и који је опет примљен у ред чорбаџијски, јер га, ето, и сам стари и поносити Замфир прима у свој род!

И успео је чорбаџи-Замфир код чорбаџи-Петракија! Јер није прошло много а трећега дана од измирења, рано у јутро читаше изненађене чаршилије нову фирму над вратима Петракијева дућана, која је гласила: „*Трговина Петракија Н* и Сина*“.

*
* *

Лицем на Свету Петку била је свадба. Био је леп, ведар дан, ведар као и лице срећних младенаца. Све се слегло у сватове, и радовало се, што се тако лепо, и баш онако као што је требало, свршило. Тетка Таска је тога дана била све и сва у Замфировој, а тетка Дока у Манином кући. Дубоко у ноћ још се таласало коло и игре, а „Јелке тамничарке“ играло се неколико пута до „Шарен-ора“.

*

— Ама саг право да ми кажеш, што ћу те, ете, питујем, запита трећега дана Замфир зета Ману, ама ти га направи сав онај џумбус?! Ете, жив ти ја; *тој право* да ми кажеш?!

— Хехе! снебива се Мане. Несам, несам, ловачке ми среће, несам! Куд па смем ја тој да напрајим?! купе се Мане. Теке сутрадан, пред ручак, и ја си сам чу у чаршију, ама викам „сокак-лаф“ си је... Што си неће залудњаци да зборе!

— Хе! врти главом стари Замфир и не верује му. Татко кој ти беше?... Ђорђија! А иверка пада ли далеко од кладу?...

А Мане му се купе у пушку, која га никад није слагала, па тако неће ни он сад њега слагати. Заклиње му се на послетку чак и у Светог Евстатија, патрона ловачког!

Али му Замфир не верује. Врти главом, али му ипак мило, кад их погледа, гледа их дуго и вели и признаје у себи: да другог зета по свом ћефу, и таку слику и прилику као што су Зопа и Мане, мучно да би могао наћи и саставити...

Мило му све то, мило му, што је дахнуо душом, што се курталисао једне тешке бриге и главобоље, само му није мило, што се младенци много снебивају и стиде и крију од света. Зато се ваљада хаџи-Замфир одмах после неколико дана и сетно свога чифлука и јесењих радова, који му императивно налажу и захтевају, да се ових дана непзоставно тамо појави и пробави. И он нађе, да ће бити најбоље, да се уклони мало од куће. Па тако је и урадио. Казао је-домаћима да иде; иде, вели, једно да се после силних брига одмори и разоноди на недељу-две дана тамо на чифлуку, а друго, време је да се, вели, и та деца мало ослободе и изађу међу свет; јер ено благочестиви тутори и одборници општине турековачке већ трећи дан како се вуку све средином сокака (већ им се и шегрти смеју гледајући их како спадоше с ногу!) тражећи Ману Кујунџију, да му исплате и дигну поручена кандила, кадионицу и петохљебницу, па никако да га нађу; нема га, као да је у земљу пропао....